

7121

*Pygy telegejnij proletarlara polgay
Coon cyklyq tariatkan arattara, kaitsevnari*

TARN TÖP KOMITEDININ 7 TUGAAR PLENUMU

ТЪВАНЪН КҮРПАРЛАЛГА СЕРИ
КБЗБЛ — 1944

Íygý telegejini proletariarý poigay
Geeñ cyktyñ tariatkan aratary, kattýznan!

TARN TÖP KOMITEDININ 7 TUGAAR PLENUMU

ТЪВАНЪН КҮРПАРЛАЛГА СЕРИ
КЪЗЫЛ -- 1944

- „Namның organizakсы азыль pistin pygy kuşterivisti polgaş et-xorengivisti tajыnnъ сыса şavarъның хереenge са-ğыrtкаş, sovet kizilerniң pygy kyzeniiş-kinnerin саңғыс кылдыг каттыştыр, niitti sorulгазе uqlандырган. Tajыnnың тургу-zunda nam polza, arat con-pile ulam-na cook төrel, kalbak азыль соn-pile ulam-na cook хағылаалық аргарган. Pistin ky-rynevistinъ kuzynың yndezini ында“.

(STALIN).

NAMNŲN ORGANIZASTŲŲ AZŲLNŲN TUGAĲ

*TARN TŲp KomitediniŲ 7 tugaar plenumunga
TARN TK-nyŲ sekreteri eŲ TOKANŲN
iletkele*

EŲteri PiŲtin namnyŲ TŲp KomitediniŲ 6 tugaar plenumu polganandyŲn peer po 7 tugaar plenumga cedir 9 aĲ azŲp turar tur. Po yjenin iŲtinde pygy telegejniŲ pajdalynda, ыlangyja sovet-germannyŲn frontuzunda onza uluĲ uzur-tuzalyĲ coruktar polgan. Cyl teerge, gittlerliĲ ыlok ulam-na pozannar, podunun puurdaŲknyŲn-ce par cŲdyrda, Soviet Evillel polgaŲ oon KŲzyl Ųeril Sovettin ыdyktyĲ cerinden gittlerliĲ ŲerilniŲ yndyr sŲbŲr, teogylyĲ cedilŲkinnerni cedir ap turar tur.

PiŲtin namnyŲ TŲp KomitediniŲ po 7 tugaar plenumu polza, KŲzyl Ųerilq pir cы azŲq yjenin iŲtinde tajŲn corudulgazyŲnyŲn inislativin podunun xolunga eŲkerliŲ cok ыzyŲ-pile tudup, gittlerliĲ teerbeccilerge uduŲ tilfelgeliĲ Ųavar-xaldaaŲknyŲn ulamcыlar turar ada-curtun tajŲnyŲnyŲn ŲitpirliĲ yjezinde poop turar tur. KŲzyl Ųerilq tajŲn yjeziniŲ turguzunda kŲŲkŲ Ųavar-xaldaaŲknyŲn corutkanyŲnyŲn soonda nemes-faŲistlyĲ ŲerilqŲerge uduŲ en-ne paaŲtaj caĲgy uluĲ Ųavar-xaldaaŲknyŲn pottandyrgaŲ, KŲzyl Ųerilq tajznga uduŲ kŲŲkŲzŲ ыkaŲ caĲp paза tilfelgeliĲ tulcup ŲydaaryŲn kerygŲken polgaŲ nemes Ųerilq caĲp ygytcy Ųavar-xaldaaŲknyŲn kыp turar, a KŲzyl Ųerilq

atkaarlaarыга сьгаткан турар теер тоолду пыруну-pile хөөрзүткен. „...Кызы Шериқ 1942-1943 сьлдьн кьскь кампанизьн цедишкинниқ соруткан, 1943 сьлдьн сажь тулцуушкунун тилеп алгаш, 1943-44 сьлдьн тилелгелиқ кьскь шавар-халдаашкьньн калварткан. Таьппарньн төөгүзынде теннеер суве сок ол кампаниларга Кызы Шериқ парьн сук-се самдьк серлерге 1700 километр цедир тулцуушкун-pile ерткен, таьзьндан оон езелеен совет церини парьк-ла 4-тун 3 kezlin аштар арьолаан“. (Stalin).

Сажь, кыскы тулцуушкуннарньн тунnelinde Кызы Шериқни қузы төнүр калы, а неместер Днепрни парьн талаккь ериинде поттарьнньн камгалал-рувештерини арттыга олурүр турарьнньн аргазьн алыр, ыңсангаш, камгалалдьн узамдьгар таьпньн сорудар тугаьнда неместерни кордаль пыруну-pile пүстүп тушкен. Кызы Шериқ ро кьскь кампаниньн уезинде неместерни камгалалньн Днепрде кыссулуқ шугумун цедишкинниқ сок кылгаш, сус-сус километр пүрунгаарлар, Украинньн парьн талаккь kezlinde елен хөј мозуларньн хостаан, Korsun-Шевченковскиjni rajonunga неместерге сая Сталинградть таварьштырган, аһаа пүзееlettirгеш, сок кьлдырткан 10 divizилерни, 1 бригаданьн sostavьндан 55 000 немес soldattарньн полгаш офитсерлери кьгыр хьдааш, 18 200 soldattар полгаш офитсерлери tudup алган.

Кызы Шериқ ро кьскь кампаниньн тургузунда таьзьндан 200 000 төрвөлчин километр төвискеерни, curtakcьльн 13 000 азьн серлери, 82 хоораьларньн, 320 темір орук станзыларньн хостар, yлетпүр полгаш көдее аьл-агы талазь-pile тергиин сугула rajonnарньн curtka egidip перген.

Кызы Шериқ Ленинградтьн блоказьн цедишкинниқ сок кылгаш, неместерни 2 азьн сьлдьн иштинде кьльр келген, ханьзь-pile ешелонцидүр кыштуу-pile рьзьолаан шугумун урей шаар, Ленинни ulуқ хоораьн артиллерни серлик араатаньн poolaашкьннарьндан

polgaş agaardan vomvalap turganьndan pyryn xostaan. Kъзы Şeriq podunun tœgylyq şavar-xaldaaşkьnьn yrgylcylevi-şaan, Leningrat polgaş Kalinin mozularnь xostaarьn toozup, Sovettœq Estonnun teviskeerince kirgen polgaş nemesterni Sovettœq Belorustun teviskeerinden massalь-pile yndyr sьvьrарьn corudup turar.

Kъзы Şeriq gitlerzi şeriqlerge podunun tavarьştьrgan soguuşkunnarь-pile faşistœq Germannьn aзы-agьj polgaş tajьn politiktœq-taa pajdalьn, pygy telegej-taa pajdalьn onza paksьratkaş, nemesterni pygy plannarьn polgaş kordaldarьn cъza şapkaş, gitlerliq Germannь kancaar-taa aazok хань krizistiq murnunga tyzyrgen.

„Pir eves German cangьs frontuga temissezir polza, tajьnga tiitelgeliq polur, ьncaarga iji frontuga tajьldazьr apparganda tajьnga aştьrar tep cyve tœgyden pildingir“. (Stalin).

Бндœq polza-taa, faşistœq German podunun calcalarь Vengri, Finljandь, Rumьn-pile kattьzьp algaş, Sovet Evilelinge udur caalazьp tura kancaar-taa aazok aar-perge aştьrьbьşkьnnarga tavarьzьp, oœq tynnelinde katastrofanьn eriinde turar appargan. „Pir eves Sovet Evileli podu caaskaan Germannьn şeriq maşinazьnьn cytkyуşkynunge cyœq-le şьdaşkan eves, харьn nemes-faşistœq şeriqlerge şiitpirliq aştьrьbьşkьnnarьn tavarьştьrganьn ap kœr polza, pisti evilelcilerin kol kyşteri corudulgaga kirip, gitlerliq Germanga udur pygy evilelci kyrynelerin şeriqlerinin kyccylyq polgaş œzyуşkynnyœq şavar-xaldaaşkьnь kalvara pergen yjede gitlerliq Germannьn pajdalь kandьœq-taa pyzyrel cok polurn todargaj tur“. (Stalin).

Ol yje хyn kelirtudum ulam-na cookşulap olurar.

Evilelciler şeriq texniin polgaş stratektœq ciq-etti Sovet Evilelinge eleen хœjy-pile perip, gitlerliq Germannьn tajьn-yletpyrlyq tœpteringe kyccylyq soguuş-

kunnarnъ yrgylcy tavarъstьrъ turar coruu-pile Sovet Eвилелinge uluq tuzanъ kergyzyp turar tep faktъnъ temdeqleri sugula.

Nemester podunuq perge pajdalъndan kandyq pir arga-pile yner ezik tilep, podunuq cajsasъ cok oлыru-nyq şagъn songaarladyъn oraldayъr turarlar.

Onu cedip aлыr-pile nemester podunuq tьылыnga kattap paza totalдыq mobilizastъ corudar tep, pirde Sovet Eвилeli-pile, pirde SSRE-niң evilelçileri-pile se-parattыq tajьvъnъ caragъn oraldayъr turarlar. Ol tu-gajъn olarnың diplomattarъnың pir nejtraldыq curtтан oške nejtraldыq curt-ce şarkьlazъr turarъnың faktъzъ xerecciler turar tur. Ыncalza-taa; olarnың ol podalyъn-dan cyu-taa ynmес, cyge teerge, SSRE, Angli pol-gaş AKŞ polza, gitlerliq Germannъ polgaş oоq Ev-ropada evilelçilerin pyруny-pile cыca şavarъnың cu-gulazъn ajttъr turar амьдыралыnga хоlваşkan sugula yndezin erge-azyktarлыq роор turar. Gitlerzi teer-vecciler pyруny-pile cыca şартьrgaş, pottarъnың py-gy kem-puruuluq coruktarъnың tugajъnda coguur şaa-зынъ aлыръnың şagъ cookşular olurar.

Eş Stalin Kъзыl Şeriqniң ol tөгьylyq tilelgele-rin хандьragъnga tьыдың aзынъ onza pedii-pile yne-ler kergen. Aзыcъnnar pydyrylgeniң plannarъn toldur polgaş aзыr kyussedip, Kъзыl Şeriqge ulam-na oзыp turar pedik şьnarлыq роо-cepsekti perip turar. Taraac-съnnar polza, Kъзыl Şeriqni aaş-cem-pile, yletpъrny ciq-et-pile cedir хандьrъr turar. Sovetтиң intelligenzizi olarga удurttulgalыq tuzanъ kergyzyp turar.

Sovet kyrynenin, oоq Kъзыl Şeriqniң kyştуyn-pol-gaş kyccуlyyn kergyzyp turar tergiin sugula xerecci-lernin pirezzi polza, evileldeşken respubliktarga Kam-galaldың Ulus Komissariadъn polgaş Taştьkkъ Xerek-tiң Ulus Komissariadъn turguskanъ роор turar. Onu pis SSRE-niң polgaş evileldeşken respubliktarъnың kuzynың oзыp turarъnың temdee, Lenin-Stalinъn

nasional politiinij cырткылыq tillegeziniñ temdee
ter өөгүр temdeqlep turar-pis.

Бндьq polza-taa, cedilşkinner cezemejniñ-taa uluq
polza, cedip alğan cyulynge oozurgar polbas ter eş
Stalin mogaq-şыlaq cok өөredip turar. Tajыnnarныñ
tөөгyzunde tajыñ tamь-ce podu халы peer tavarы-
ga turbaan polgaş tajыñныñ tilleerde onu tamьga ek-
kelgeş, ынар аңдара idipter xerek ter, eş Stalin pisti
өөredip turar tur.

Ol sorulğanь cedilşkinniq pottandyragь-pile pis
pygy kuzuvysty pistiñ respubliktyñ ekonomnuq pol-
gaş politiktij kыş şьdalyñ pьşьdarыnga, Sovet Ewil-
inge pistiñ tuzalamcьbьstь ulam kыşeldirireringe peer
uzurluq-pis.

Ol sorulğanь kyussedirin-ce, tajыñныñ 1944 cьlda
pyryn cьlca şavarыñ-ce pisti Uluq Stalin appar cьdar.
(Tinmittij adьş caskaan).

TARN—Aзыль сонун organizakcьзь

Oktabrныñ Socialistьq Uluq revoluzunuj 26 cы
ojunuj tugajьnda podunuj tөөгyluq iletkelinge eş
Stalin тьлдыñ азыль pedik ynelep көрвү-şaan, taj-
вьñ turguzuuşkunnuj cьldarында-taa, ada-curttuñ uluq
tajыльныñ хунnerinde-taa Sovet kyryneziniñ udurt-
tur polgaş uqlandyrar kызу polur bolşevik namныñ
rolun onzalap aйткан.

„Namныñ organizakcьь aзыль pistiñ pygy kыşte-
rivisti polgaş et-xөrengivisti tajыñныñ cьlca şavar-
ыньñ хереenge cagьrtkaş, sovet kizilerniñ pygy
kyzenilşkinnerin cangьs kыдыr kattьştьrьp, niit-
ti sorulga-ce uqlandyrgan. Tajыñныñ turguzunda
nam polza, arat con-pile ulam-na cook төrel, kal-
vak aзыль son-pile ulam-na cook харыzaalyq ар-
pargan. Pistiñ kyrynevistiñ kuzynuj yndezini ы-
nda“. (Stalin).

Pygy Ewilidiñ Komunistьq (bolşevik) Namь-
ныñ rolunuj tugajьnda Uluq Stalinnyñ ol aйтьbьşkь-

нь полза, Ленин-Сталинның памьның прінсъртарьн родунуң азылыңга удурттулга пoldurup турар пистің Тьваньң Араттың Revolustuq памьңга paza-la шуут хаттаары.

Сөөлгы сьдarda arat con-pile пистің памның хан-тамьрдан tuduş харьлаазь ulam-na рьзыккан, ьпсаарга Тьваньң азыльсь conунуң ортuzunga оон ат-aldарь полгаş салдар-xaldавьрь ulгаткан. Пистің памьвьсь pygy organizastарнь удурттur өзек полur родунуң голун, Тьва Arat Respublikтың азыльсь conпарьның organizаксьзь полur голун поттандьгьр турар. Оон ең екки хереccizi полза, curttuң мурнунга тургустунup турар памның pygy-le ulus азы-агьл полгаş politik talазь-pile ең cugula хемceqlerін pygy arat condan caңгьс ун-pile tetkip, поттандьгьр турарьндан көстыр тур.

Тьва Arat Respublikтың капиталистiq евес оруктар социализм-це cedilşkinniq хөqзуурьнуң кол cyулы полur пистің curttuң Совет Евилелі-pile аккь-туңмапньң ер-пайьральн pygy хемceqler-pile рьзьqlaарьның ergezok cugulазьн 1941 сьдьң апрелдін 1-ден 4-ке cedir полган пистің памның 12 тугаар Улуq хураль родунуң төөгьулоq шилтпиринге аьткан. Совет Евилелінің аксеткildiq аккь-туңма тuzаламсьзьның тьннелінде Тьваньң arat conu родунуң өөгьşkyулоq, aas-keziktiq амьдьяральн тургузup, revolustuң мурнунда ediler coraan аш-cuttu полгаş азьq соваланнь ам тьгьңај pilves полган. Оі полза, cys-cys сьдарньң kul пайьдальндан адьрьгьңга пистің arat conubuska тuzалаан Улуq Совет Евилелінің, оон пам, cazaаньң полгаş маадьялq Кьзы Şeriінің accьзьнда полган.

1941 сьдьң іjunнуң 22-де gitlerliq German оор теервещи Jozu-pile SSRE-це халдаан. „Tajьн тургузууşkуннуң yjezi төнген. Nemes ezelekцилерге удур хосталгальq tajьнның yjezi egeleen“ tep еş Stalin cугaалаан.

По харьбссагаьық уједе пистің курттұң азыльсь соннарь TARN ТК-ның полгаş TAR Сазааның рааş-талгазы-pile coraaş, SSRE-ge podun perdingenin pa-za kattap ulam pyzyretken. 11 (10) tugaar Uluq xural eş Stalinnyң adыnga corutkan podunun tөөgylyq deklarazыnga pистің курттұң pygy азыльсь соннарьның мurnundan: *„Тьваньың араг кону podunun revolutuоq nam, cazaanga paaşтадыр алгаş, faşistboq xaldakcыларнь тujulunga cedir cылса шаар тилеер teeş temissezip turar Sovettiң араг конунуң ol temisselinge podunun амь-тнньн хайбралавајьн pygy par кузы полгаş argalarь-pile кирэiringe pelen“* теп айткан.

Pистің намьвьсь сон-pile кајь хире cook poor турарың, ооң кыјгырьыларың азыльсь сон кајь хире tet-kip турарың полгаş пистің араг конубус, пистің uluq акквьсь полур орустуң араг кону-pile кајь хире хань төreldezip турарың ol deklarastyң херек кығында pottangаны шызыткан.

Gitterliq ezelekцилерни cыла şavar corukka Sovettiң араг конунга аккь-туңма тuzalamcынь көргyzer тугајьнда Тьваньың араг конун пистің намьвьсь кы-гырган. Тьваньың араг кону ol кыјгырьынь ol-la toraan pottuq азы херектер-pile харьылар egeleen. Ada-curt-туң тајьнының egezinden тура frontu-ce 36 944 aattar-нь, 5 eşelon јанзы-pyry ааш-сeмни полгаş cыльық idik хeптiң ајмаан corудup, азыльсь конунуң хeрeнгизи-pile tutkan aviaeskadrildi Кызы Şeriqge şilcidip pergen. Am yјeде pистің курттұң азыльсь соннарь 17 миң рааş maldь Sovettiқ Ukrainnyң хostalган rajonnaгының kolxosцларыңга peeri-pile өstyryp азырап турар.

Кызы Şeriqge ekki-tura-pile paарың cөpşeereer тугајьнда TAR-ның азыльсь соннарь cys-cys pildiriliş-kinnerni kiirip турарлар. Тьваньың ekki-turaccь pir тугаар otrjadь am frontuda corup турар, ыңсаарга pистің ekki-turaccыларьвььска şuptuzunga gvardejzi ат-тарнь тьвьскылаан. По pygy cyylder полза, Sovet Evi-

elinin ada-curttuq uluq tajynnga Tьvanьц arat conu iderkejliq kirzip turarьn todargaj cugaalar turar tur.

Саа, 1944 сьлдь таварьстьр Тьваньц arat conu еш Stalinga раьр cedirvi-шаан, саа, 1944 сьлдь таварьстьр TAR-ньц азыль conu frontu-ce 5 тугаар ешелон pelekti corutkan polgаш SSRE-nin хосталган rajonnarь-ньц kolxoscularьнга 17 муц рааш мaldь өstyryp turar tep тынаткан. Ol cedirgen раьрга еш Stalin Тастьккь Херектин Улус Комиссарь еш V. M. Molotovtu тамсыстьр нам, сазактын удуртукcularьньц адынга мооц адаанда харьль corutkan:

„Саа сьлдын раьгьн cedirgeninerge polgаш Кьзыл Шерионин тугаьнда sagьш сальр, frontu ce саа ешелон pelekter corutkanьнга, paza Kijef мoзунуц хосталган rajonnarьньц азыль connarьнга 17 муц рааш mal өstyryp turarьнарньн тугаьнда Sierge polgаш Sierni тамсыстьр аккь-тинма Тьваньц arat conunga өoryp cettirgenimni ilerettim“—teen.

Тьваньц arat conunga pistinьн ак раскьвьс еш Stalinньц cugaalaan adanьн po ak-setkildiq iziq сөстери саа-саа кыстernи килрип турар polgаш Germannьц faшизмьн сьлса шаарар pistin ниити тилелгевис тееш маадьльц кыш-азьлдьн көдырлыушкунун-ce pisti кьжгьр turar tur.

Ol polza, еш Stalinньц sagьш салььшкьньнга харь кьлдыр ам-таа екки азылар, maldьн рааш саньн өstyrerin, тарааньц тызьдын pediderin, curt pydyrylgezinin paraannarьн көвудедирин pistin намьвьска, pistin arat conubuska хyleedip turar tur.

Pistin намьвьс азыль connuц orttuzungа podu-нуц мurnаксь rolun ам-таа ulam pedider uzurluq. Нам кезигьну еvesternиц orttuzungа нам кезигьн-периниц мurnаксь rolun ам-таа pedik көдырер.

Pistin aзыльыска pister samdyk cedişkinnerliq polgan-pis. Maldyñ paaş sanьныñ kызыльp turganьp pis soksadyр ар, хагьп 1943 сыда samdyk ɵzylde-lerliq polgan-pis. Ындыq polza-taa, mal ɵzyldeziniñ planьp kuysetpeen-pis. Tarylga ŗelyn ada-curttuñ tajьныньp turguzunda 57,3 xuu ɵstyryp алган-pis. Curt yletpyrynyñ produksuzunuy хемceeli 293,8 xuu ulgatkan. Kuryneniñ niitti vydzediniñ хемceeli 170,8 xuu ɵsken. Pistiñ eleen хɵj козуunнагьыс polgaş aзы-агьj organizastарьыс podunuy aзыьп сы pyryde ekkizidip turar. Cizee, Erziniñ козуunu 1943 сыда malьныñ paaş sanьp—9,8 xuu, Cɵɵn-xemcik—4,7 xuu, Tees-xem—4,4 xuu, Tere-xɵl—4,0 xuu ɵstyrgen, „Revolustuñ calьыы” kolxos, „Oktabr 14 сы” kolxostuñ paraanьnyq syt fermazy, „Kызы tuk” MCAE polgaş oon-taa ɵske organizastарныñ aзыь ekkizeen.

Po pygy cedişkinnerni kalbak malьp arattарныñ, aзысь taraaccьnnарныñ, kolxosularныñ, mcaecciler-ниñ, kyrazь-agьjларныñ aзыdakьларьныñ, pistiñ алпaн jaамьларьыстыñ polgaş pydyrylgeleribistiñ aзысьп, алпaн хаакьttарьныñ, transport, paза sadьqныñ aзыdakьларьныñ pedik kɵdyrlyuыşkynnyq kыş-азыьп-ыñ тыñnelinde polgaş namьныñ podunuy iştinde, pa-за respubliktyñ aзысь massalarьныñ orttuzunga orga-nizastыq polgaş polit-massalyq aзыdарнь eleen ekkizitkeniniñ тыñnelinde cedip алган.

Pistiñ namьыс ulam-na сыгьj kattызыр, pistiñ curt-туñ kalbak arat conu-pile ulam-na cook tɵreldeşke-nin namьныñ polgaş oon tamьdar kurlарь—areve-niñ, profevileldiñ, kooperastыñ polgaş aзысь con-nuñ ɵske-taa хɵj-niitti organizastарьныñ хyreeleni ɵsken coruk хereccilep turar tur.

Namьныñ хyreeleniniñ polgaş хɵj-niittiniñ mas-salyq organizastарьныñ ɵzyldezin moon adaanda san-nar-pile kɵrgyzerge polza:

Organizastar	Keziguynerniñ sanı			1942 cılığa udur 1943 cılı- da kövydeeni
	1941 c.	1942 c.	1943 c.	
Nam	6343	7071	7716	645
Areve	6755	6467	7362	895
Profibileli	2623	2034	3428	1394
Kooperas	30200	34200	37867	3667

По көргыскен sannar polza, pistiñ curtuvustun азысь connarь nam-ce, areve-ce, profibilelin-ce kirip turarьn көргызыр turar tur.

Sovet Evilleliniñ ada-curttuñ tajьnyñ ujezinde Sovettiñ polgaş Tьvanьñ ulustarьnğa eñ-ne perge yjede pistiñ namьvьs-ce kandьq kiziler kirip turarьl tize, nam keziguynunge turar coruk pergeler-pile xolvaşkan, tьldь pygu xemceq-pile pьzьqlar, maadyrьlq Kьzyl Şeriqge materialdьq tuzalamьs көргыzer teeş kuş-azyldьñ frontuznğa kaaş takpьr artьk azyldaar appaarьn pilgen eñ teere kiziler kirip turar.

Pistiñ namьvьs polza, podunuñ xamaattь xyleelgezin kyussedir tugajьnda tьlğa mogaq-şьlaq cok kuş-azyль-pile Tьvanьñ arat conunuñ polgaş revolusciq namьnyñ erge-azyьnğa podun perdingenin көргыскen murnakьs, medereldiq aзысь arattarьn podunuñ xyreeleniñge kiirip ar turar.

Cizeeleerge, Parьn-xemcik kožuununun Xөndelen sumuzd Takpak 1942 cıldьñ төncyzynde nam keziguynunge kirerde: „Nam keziguynunge kirip algaş, nemes-faşistarьn cыca şavar tugajьnda Sovettiñ arat conunğa ulam-na xөjy-pile tuzalaarьn kyzedim“ tep podunuñ pildirişkininge pizeen. Takpak polza, namьnyñ oralakьs keziguynunge kirgeninden peer am pir cыл polgañ. Takpak ol yjeniñ işinde namğa pergen

sözün eeler ръзъқ tutkan. Aviaeskadrili tuduunga 50 paaş. maldь pelek кыдыр перген, podunuң malьның paaзын 1943 сыда 9 хуу өstyrgen. Eş Takpak SSRE-niң kamgalal fonduzunga 1950 akşanь перген, namның polgaş хөj-niittiniң taalgalарын ekki кyyssedip turar.

Рарьын-хемчик козуунунуң Къзыл-мазалык хооражда еш Kodur-uruq 1942 сыдын deкаврга cedir anaala өq азылысь согаан. Namga kirer tugajьnda 1942 сыдын deкаврга podunuң pildiriişkinin kiirgen. Nam organizazь onu хyleep алган. Eş Kodur-uruq namның oralakсь kezigynunge kirip алгаş, хөj-niittiniң азылынга iderкеjliq kirzip turar appargan. Cizee, Къзыл Şeriqge pelek tuzalamсь сыдырар tugajьnda connuң orttuzunga uluq азылды кыль, кьска yjeniң iştinde 5 tugaar mөөң pelekke Къзыл-мазалык хоораның хереezennerinden 1200 akşanь сыдырар tuzaagaş, podu 563 akşanь pelek cyulderin перген.

Blaңgyja ada-curttuң uluq tajьнының yjezinin тургузунда ulus азыл-агылының polgaş politik talazь-pile ebeeş eves cedişkinnerni козуunnарның polgaş sumularның nam komitetteriniң, paza nam ege organizastарының хөj nuruuzu namның organizastьq polgaş massalyq азылып pagaj eves corutkanьның тыңnelinde, paza namga kezigynner kiirip алыр, tus-tus nam kezigynnerin kizizider, азылысь connuң хөj-niitti organizastарыга nam organizastарының talazьndan udurtulga peer азыдын talazь-pile pagaj eves азылдаанының тыңnelinde cedip алган.

Massаның iştinге nam organizastарындan yrgylcy азы corudup, namның organizastьq азылынга onza sagьş salьp, onu namның азыл-агылыq sorulgalары-pile холваştьрар turar cerlerde азы ekki corup turar polgaş ьnda namның хyreelenin-ce ең teere ulustar kirip turar.

Namның organizastьq азылып ekki corutkanьның polgaş onu азыл-агылының sorulgalары-pile сөр холваştь-

тырагынын улегери Кара-хөл сумузунда еш Курii сек-
рeтeрлeен нaм oргaнизaзъ пoop пoлур тур.

1943 сыдa Pагып-хeмцик нaм кoзкoму нaмнып
цигине, oрaлaксь кeзигыннeрингe 78 кизини килрип
aлгaн, ooң иштиндeн 44 кизи Kаpa-xөл сумузундa нaм
кoмитeдинii пoop турaр.

Kаpa-xөл сумузунуң нaм кoмитeди (секрeтeри eш
Kурii) сумунуң aзылсь coннaгынын oрттузунгa улuc
тaжылбыр aзылп coрудуп турaр. Aзылсь coннуң хурaл-
суqlaазып yргылcy coрудуп, пoлит-пoлгымнeр, пизик
өeгeнiр пoлгымнeр пoлгaш өскe-тaа пoлгымнeр yргыл-
cy aзыдaр турaр. Oлaргa eң-нe пизик пилиqliк нaм
кeзигыннeрин, пaшкылaрны, зoотeхниктeрни, өскe-тaа
тuskaj eртeмниqleрни пeргeн. Суму кoмитeдинii пoл-
гaш нaм eгe oргaнизaстaгынын хурaлдaгып yргылcy
coрудуп, ол хурaлдaгa нaм кeзигыннeри хуузундa
мaлынын пaаш сапып кaнcaар өcтyгyр турaгып, пoлит-
пилип кaнcaар пeдидип турaгып, нaмның пoлгaш хө-
ниитинii тaаlгaлaгып кaнcaар кyыссeдип турaгып cугaа-
лaзъ турaрлар.

Nemes eзeлeкчилeргe удур Coвет Eбилeлиниң aдa-
cурттун улuc тaжынын yjeзиниң тургузундa Төp
Koмитeт пoлзa, пoлитиктик aзылдь пистii cурттун aзылсь
coннуң oрттузунгa кaлварттыр тaлaзъ-пилe нaм oргaни-
зaстaгынгa тузaлaр кeлгeн.

Пaрлaлгaгa oнзa сaгыш сaлып тургaн, cyгe тeргe,
ол пoлзa, мaссaны oргaнизaстaрдa нaмның xолундa
кyштуq cepсee. Ooң aргaзъ-пилe нaм мaссa-пилe
шyут xарылaзъp, oлaрның төрeен, cook пилдингир тыль-
пилe cугaалaзъp турaр.

TARN Төp Koмитeди solunnar рeдaкcыларынның oт-
coдун тыңпaр, solunnar рeдaкcыларын eкки aзылaк-
cылар-пилe пьзыqlaаn. Ooң тyннeлиндe solunnaрның ы-
нaры eлeен eккизeен. Solunnaрның тиразъ eрткeн cылып
19455 кeзeк тургaнындaн po cылып 27 200 кeзeк ceт-
кeн. Пoлитик пoлгaш урaн-cyылдың мaссaлыq литерaту-
рун пaрлaр yңдырeр плaнны 21,2 хуу улгaттыргaн.

Sovinformbyronun pygy medeelerin polgaş Tee-
di Kol Komandylakcъ Sovet Evilleliniң Marşalь eş
Stalinniң tuzaaldarъn ol-la хун хyleep algaş, тьва
тылға toraan occuldurgaş, radio-pile tamcъdъp turar.
Onu mooң murnunda ьncaar кьважъn турган cybe
polgaj.

„Sovet Evilleliniң ada-curttuң uluq тајънънън ту-
гајъ“ тер eş Stalinniң nomun TARN ТК-тьва ты
кьгъngа парлар yндырген. Ol nom am азылcъ connuң
өөrenir kol dokumentizi polu pergen. Am po өјде
eş Stalinniң nomun 10300 азыq arat con, namнън
cingine, oralakcъ kezигynneri 4000 кьzi өөrenip tu-
rar. Aktivcыларнън pилиn pedideri-pile 1943 cыдъn sen-
таврдан egeleeş, Кьзыл хoorajда marksizm-leninizmниң
kezeekki universitedi азылдар турар.

Тьва Arattың Revolustuq Şeriin pьзьдъp, ooң
тајъncъ куş-şьдалъn polgaş polit-тајъncъ peletkelin
куşteldirerin-ce pistiң namьвьs onza sagьş салъp tu-
rar. Pistiң şeribis polza, ulus азыл-агьжънън polgaş
namнън, кьгynениң азылдарcыларъngа cugula caa cyyl-
derni peer politiktiq polgaş культурлуq kizizidilgeniң
-şkolazь polur. Şьнар-la kajnaar-taa көөр polzunarza—
arvannarda, sumularда, козуunnarda, алдъn иurgajla-
rънда, кьгьзыл-агьjlarda, pydyrylgelerde—kajaa-taa,
kандьq-taa cerge paar polzunarza; pistiң şeribistiң
өөredip кааль—murnunda тајъncылар, komandirler
poop турган, am азыл-агьжънън ијik-pe, азыл namнън,
кьгynениң азылдарcыларь poop турарлар тькка хөј.
Pistiң şeribistiң moral-politiktiq sagьş-setkili polgaş
тајъncъ şьнаръ, ooң sagылға-curumu kazangьzьndan-
taa artтыk pedik тер өөryp temdeqlep polur tur. Ol
cyge ьндьqы тize, pistiң şeribiste namнън organi-
zastьq азылн ekkі тургускан, şeriqniң iştinde pis-
tiң nam, areveniң sostavь 79 хuu (nam kezигynneri
24,1 хuu, arevecciler 55,7 хuu) poop турар.

„Şeriq polza şkola, yletpyrccinner polgaş
taraaccьnnarнън cьoғьr ceri polur, ьncangaş, ol

talazь-pile namnyң saidar-xaldavьрь шерioҗe ka caar-taa aazok uluој uzur-tuzalyој, ol utka-pile ʃu riq polza, yletpyrcinner polgaʃ jadyь taraaccы nar-pile namny kattыʃтыьр turar kancaar-taa aazo uluој apparat polur" tep eʃ Stalin cugaalap turar (Lenin, Stalin „Nam turguzuuʃkununuy tugajьnda“, tom II, arьn 326).

Ооң-pile kadь namnyң organizastyој aзыь poli tiktioј sorulgalardan eleen hozudap turar tep cyben temdeqlenze coguur. Ol coruk pir talazьnda—namny 12 tugaar Uluој xuralьnyң soonda namnyң organizastyој aзыьnyң tugajьnda ajttыьoҗnyь Tep Komitetter kalbaa-pile ʃыngыь turguspaan, iji talazьnda—camdыk nam azydakcыlarь: „tajьn yjezinde nam aзыь kыьr caј kajda poor“ tep puruu pilip, namnyң organizastyој aзыьnyң uzur-tuzazьn pilbeenner. Ёndыојnyң tоleezinde, pistiң camdыk kozkomnaryьvьstyң, sumkomnaryьvьstyң aзыь sangыь talalap turar xevirliq. Olar aзы-agьjnyң ajttыьoҗlarьn koldadyьr kыьgaʃ, nam aзыьn cedir ynelep kоrvejьn turarlar.

Tep Komitettiң xuralьnga Caa-xөldyң kozkom sekreteri eʃ Soskur-ooldan „camdыk nam organizastaryь nam xuraldarьn cyge kыьvajьn turgan irgi?“ tep ajttыьoҗ salьrga, eʃ Soskur-ool polza: „nam organizastaryь aзы-agьjnyң cigula kampanilarьn kyysedip turgaʃ, caј cok turgan“ tep xarыьlaan. „Aзы-agьjnyң cediіʃkinneri, olarnыn pyьzыь polgaʃ yr yje de turup ʃьdaaryь polza, namnyң organizastyој polgaʃ namnyң politiktioј aзыьnyң cediіʃkinnerinden toluzu-pile xamaaryьr, ol cyylder cokka aзы-agьjnyң cediіʃkinneri elezin kыьnda turgustuna pergen poor polur“. (Lenin, Stalin „Nam turguzuuʃkununuy tugajьnda“, tom II, arьn 668) tep eʃ Stalinnyң ajttыьʃkыьnyьn kozkomnaryьn, sumkomnaryьn, nam ege organizastaryьnyң camdыk azydakcыlarь ut-tur turarlar tur.

Pistiң nam organizastarъъъ азы-агъјны айтъ-гъqlары намның organizastъq азы-pile pagaj хол-вастьгър турары нам козкомнаръның вуро хуралда-гънга тургузур сугаалазыр-турган айтъгъqlардан кө-рыр полур.

Cizeeleerge, Саа-хөл нам козкому 1943 сыда вуро хуралдагънга мал азылыңың tugajың 11 удаа, сер азы-лыңың tugajың 9 удаа, намның сiңине, oralакъь кеzi-гуннериниң өөредилgezиниң tugajың суq-ле 2 удаа тур-гузур сугаалашкан полур тур. Ол шитpirлерге нам ор-ганизастарыңың polгаш нам kezigуннериниң sorулгалары-ың todargajлавајың, хагъың еренгејi-pile тургускаш, ерең-геј toktaалдар ундырыр турган полур тур. Нам хурал-дарың кансаар corудур турарың, нам активың кааш удаа съыр турарың, areve .polгаш профевилейдиң ор-ганизастарыңың кансаар азылдар турарың козком sonuur-гаваяң турган тур.

Өвурнуң нам козкому 1943 сыда вуро хуралың-га 37 айтъгъqlар сугаалашкан, оларыңың iштinde намның organizastъq азылың суq-ле 9, намның суми комитет-териниң азылыңың tugajында otcot илеткeldерни ол коз-ком саны-таа каттар тургуспаан, намның өөредил-gezиниң tugajың саны-ла каттар сугаалашкан. Tees-хем козкому 178 айтъгъqlар сугаалашкан, оларыңың iштinde суq-ле 25 айтъгъql намның organizastъq азы-лыңың tugajы polган, ыңсаарга өскелери суq-ле азы-агъј айтъгъqlары. Оларың азыль сонуң хурал пре-зидиумнуң хуралдагънга сугаалазыр полур турган.

Nam ege organizastарың pъзыдар tugajы

Улус азы-агъјның moon songaаргъ көдырлыушкын-ун cedliшкinnii-pile pottандыар төлеede, нам kezi-гуннериниң ортузунга кизидилгелиq азыль ekkizide-ri, оларыңың pedik organizastъq corуun cedip алыр, оларыңың мурнакъь roлун peдидери ергеzok сугула,

cyge teerge, namnyň iřtikki azylynyň kajь хире pe dik turarýndan malcýn arattarýnyň, azylycýn, alban хаак cýttarýnyň polgař pygy azylycýn connuň orttuzunga co rudar pistiň pygy azyly-agýj, politiktiq azyldarýwýsty pedik poluru oorttan хамаарзыр.

Pistiň namýwýs udurttuр paařtaar nam роор turar Namnyň kezigynneri, azy oralakcýlarь cok cerleparыk cok. Ooň uzurundan namnyň iřtikki azylyntus-tus nam kezigynneri-pile azy corudarýn organizastarýn-ce řuut uqlandýrgan turar uzurluq. Tus-tus nam kezigynneri pygy curttuň polgař azyly-agýj pyryzynyň murnunda kandýq azyly-agýj, politiktiq sorulgalар turup turarýn ekki pillir uzurluq. Nam kezigynny kizi polza, kuř-azyldýn polgař kyrynениň sagýgacurumun sagýwýngа ylegerzi poluru cugula.

Namnyň komitedi polgař ege organizas pyryzy podunuň azylyn corudarda kezigynnerin kizi pyryzyngе cedir pillir, ooň kylyp řýdaar azylyn, ooň negeldelerin, sonuurgalyň, ooň kořkak polgař kyřtuq talalarýn pillir kyldýř řak ýncaar organizastар corudar uzurluq. Añaа tetkimceni coguur oј-řaanda keryzer toleede, cyq-le ooň podunuň azyly-agýjýn, azy pydyrylge onaalgalарýn (azyly normazylyn polgař ořkelerni-taa) kancaan organizastар turarýn ewes, харýn хөј-niittiniň azyly амьдýralыngа podun kancaar ileredip yndyryp turarýn, podunuň kulturluq tepřilgezín, politiktiq, texniktiq piliin kancaar kedyryp turarýn, namnyň хереен pottandýrar teeř хyn-pyryde kancaar temissezip turarýn, massаныň orttuzunga nam kezigynynyň murnакcý rolun kancaar pottandýrýr turarýn polgař oon kandýq tuzalamcý хереqler turarýn paza sonuurgар көөр uzurluq.

Pistiň sumu, хooraj komitetteribistiň polgař nam ege organizastарýwýstyň azylyнда uk хerek ýrakta-la ýndýq ewes роор turar.

Cizeeleerge, Kзыly хoorajnyň algъ zavodunda namnyň ege organizazylyn ар көреелиңер, oon sekreteri

1943 сьдың узунга cedir Tamдъң турган. Ol ege organizas 1943 сьдың тургузунда 6-ла удаа хуралдаан, а токтаалдарь шуут citken. Намның ege organizазьның 1943 сьда азы плань cok турган. Topcular cugaalaarga, алгъ заводунда нам organizазьның мурнакъь roлу cok турган. Ёндықъ райдалдар Къзы хoorajда-таа, козууннарда-таа намның ege organizастарында пар. Poшкаш намның ege organizазь Парып-хемcиктиң emci kolektivinde, козкооп kolektivinde, Къзыдың ремзаводунда тькка хөј.

Арваннарда, суurlарда, колхостарда, pyдырылгелерде polгаш алван cerлеринде нам ege organizастарының connуң ишtinge kyзу polгаш аҗ-алдарь polза, нам kezigynneriniң organizастында polур. Ёнцангаш, нам ege organizазьның व्यрозуқуң секreteri polза, намның cingine polгаш oralакъь kezigynneriniң pилиқ mederelin, sagылга-curumun mogaқ-шылақ cokка pedider узurlуқ. Нам kezigynуу pyгузы organizaska podунуң хатаарзырып, ооң мурнунга харыссалгазып yrgylcy podар pilip corуур corуktу, а нам ege organizазь азы corударда cангыс ертиқ, екки сыры каттыскан kolekтив polган турар corуktу cedip алыр узurlуқ.

По тугајында намның тырымунуң ајтыр турарь polза:

„Намның ege organizазьның, paza tus-tus cingine polгаш oralакъь kezigynneriniң мурнакъь corуун херек кьрынга pottандьрар“ тер ајткан. (Нам тырымунуң 31 арында).

Нам хуралдарып yrgylcy corудуp, анаа pyдырылгениң, азы-агылың polгаш podунуң хатаарзылгалық cerинде хөј-ниити амьдыралыңың тугајында ајтырдыларып cugaalазь турарь cуgула.

Намның cingine polгаш oralакъь kezigynneri podунуң политиктиқ polгаш культурлуқ pилин канcaар pedidip турарып, намның polгаш кyрyненiң sagылга-curumun канcaар sagыр ederip турарып хьнар турар.

Namnyň cingine polgaş oralakşy kezigynynyn piliq medereli özyp ulgatkan tudum-na oon sagylgacurumu, organizastşy, oon kezigyn ewes connuq ortuzunga at-aldarşy ulam-na kalbarşy özer.

Nam kezigynneri ada-curttuq tajnyňnyň frontularnda pajdal-pile, pygy telegejniň polgaş curtтуq iştiki amьдыталыňnyň sugula cyylderi-pile, nam, sazaktşyň sugula şitpirleri-pile yrgylcy tawşy turarşy nam ege organizastşyň sekreteri kizi yrgylcy xьnar көryp turar uzurluq. Solunnarňy, nomnarňy polgaş setkyulderni yrgylcy nomcur turar kyдыr olarňy saцыктырşy өөredir. Төр parialgada yndyrgen sugula cyylderni nam kezigynneri kollektivtiq nomcuurun organizastaar.

Con-pile rьзыq харыzaalyq polur coruk aзыдың кандыq-taa adьrларыга cedişkinerliq polurunuq en-ne sugula cyuly, namnyň uduттukczunun polgaş nam kezigyny pyryzynuq en-ne kyştuq cepsee—podu ylegerin көrgyzeri polgaş piliqliq pyzyrediri polur төр cybeni pygy nam kezigynneri pilgen turar uzurluq.

Kizi pyryzynuq sagşy-podalşy, kyzel-soruun polgaş cyreende par cyulyň ileredip piliri nam aзыdakşy kiziniq sorulgalaryňnyň preezi polur. Pir ewes aзыdakşy perge pajdalga tavarşy perze, anaа arga symeni perip, cybeni pilip aлырыга tuzalaar xerek. Pir ewes ol kizi kandыq pir cybege aзыр pergedej perze, oon aldaqdalşy ajttşy, eş xuzu-pile tetkip tajыwьrлар perip, oon ettineringe arga symeni perip tuzalaarşy sugula. Kizi pyryzyn tuskajлар көөry sugula. Pir kizige soruk kiirip turar көдырlyyşkynnyq söster cugaalaarga ceder, öske pir kizi eştin arga symezin xereqlep turar, yş tugaar kizige sagьндырşy-taa perip polur polgaj.

Massa con-pile cyq-le xuraldarga ijk-pe, aзы кандыq pir aзыдар ujezinde uzurazyр cugaalastşy-pile kьзыgaarlattырşy polbas. Massa con хөj cerge—aal-

darga, taraa şölderine, хөj-niittiniң curttalga cerlerin-ge yrgylcy coruurun oraldayъъ cugula, olarnъ surgap өөredirin evezedip, харън азыльсь connarnън унун тынар, olarnън-pile symelezirin oraldayъъ cugula.

Kezigyn eves aktif polza, ege organizas sekreteriniң pъъbъ cöleniizi polur. Ындьqнън төleezinde, sekreter polza, nam organizayъn tolgandyр nam kezigyny eves kalbak aktivъь тургузур, онu азылга хандьдыр, аңаа таалгаларнъ tidimi-pile peer polgaş аңаа cölenir uzurluq.

Nam podunun organizastарънън polgaş kezigyn-periniң азыльнън tugajъnda ар көerde, olarnън сөс cugaalarън, rezolustарън eves, харън olarnън pottuq азыл херектерин парьmdaalар ар көөр теп cybeni namнън азыldакъь pyryzy pilir uzurluq.

Nam kezigyny pyryzy cунуң-taa murunda кьльр турар азыльнън talazъ-pile ylegerzi pöop, азыл norma-зын азыр кyuessedip, prak cokka азылдаар, ciq-et materialdarnъ kamnaar, mal paazyн өstyrer, тарылга şölyn kalbartтыр polgaş oon-taa өске азыldarnън tugajъnda namнън таалгаларнъ кyuessedir polgaş азыр кyuessedir хyleelgelerliq. Pir eves nam kezigyny kiziniң piliq mergezili cetpes polza, sekreter kizi аңаа tuzalazъ, mal азыльнън polgaş cer азыльнън corudar talazъ-pile eleen turzulgalъq nam kezigynyn ol kizige kozup peer uzurluq. Pir eves nam kezigyny kizi азыльнга calгаа, pydyrylgege, азы көdee азы-agъj-ga podunun pygy kuzyn perves polza, oon-pile cugaalazъ, cybeniң uzurun tajыbъrlар peer хerek.

Nam kezigynunge cyq-le podu ekki азылдаар coruk cetpes. Nam kezigyny kizi namнън murunga cyq-le podunun eves, харън podunun koza eziniң азыльнън tugajън paза харъылаар. Namнън kezigynneri polgaş oralakъьлар mal азыльнън өstyrer tugajъnda plannъ, normalarnъ, азы таалгаларнъ cyq-le pottарь кyuessedir polgaş азыр кyuessedir eves, харън хоудар сьдыр каар турьrlарга, pydyrylge ceflerinde caa

азысьннрга, аныжактарга, хереэзенгерге полгаş podуну азын саа организастар турар араатрга пазатузалазыр хылеелгелиқ.

Секретер полза, пыдырылгедде полгаş кедде азы-агыда нам кезигыннерин четпестерге, азы-агыда увур-савыр соруктарга етешпес кыдыр кизизидер узурлуқ. Нам кезигыннге пыгу суве шуптузу хамаарзыр. Секретер ол тугајында улегерзи полур. Сыл тизе, четпес суылды керуп каан полза, ону топ-тораан саяладырн ордазыр, араат кизи podуну малын, азы тараазын пагај азаар, мал цемин полгаş өске-таа суылдерни peлеткер албайн турар тугајында факты парымдаа таварысса, ооң сапы-pile ерте первејин. харын ол тораан хемцеқ ар, едир казаар узурлуқ. Нам кезигыну кизи херекти тужулунга цедирвеен церде оозумнар полвас.

Пыдырылгедде нам организанын секретери хонуктуң онаалганын кыуsselдезин екки пилп турар узурлуқ. Секретер полза, еелцеқ кансаар азылдан, тараанын хунынде кандық онаалганын пергенин, кандық пергелер тавары перп полурул теп суылдерни пилген турар узурлуқ. Пир евес кандық пир азыды кыусседир хууссаазы ертер ајылы кеступ келир полза, ук хозудаашканын пoldурвас теледе, секретер пыдырылгенин удуртукцuzu-pile кады пыгу хемцеқленин топ-тораан алы узурлуқ.

Пир евес онза цугула тырген кыусседир онаалга таварышкан полза, нам кезигыннерин топ-тораан сыогаş, ук онаалганын хууссаазында, азы хууссаазынын петтинде кыусседир тугајында нам кезигыннери-pile сыелезир цугула. Нам кезигыннери улегертурзулганын кергызыр, азылдықларын podуну соондан едерттир теледе, ең цугула полгаş перге азылдарга нам кезигыннерин тургузар херек.

Нам организанын полза, сагыс аај пaaşталганын пызылаарын полгаş кыш-азыдын сагыла-цурумун пердидерин цедир алы узурлуқ. Удуртукцуну тузаалы

teerge хoojлу полур, кандьoq-таа пергелертурза, ону ыжаар-ла кyyssedir херек теп сувени араг pyryzyнге, азысьн pyryzyнге мogaq-шылаq cокка тајыбырлар peer узурлуq.

Секретер по talазь-pile nam kezигynnerinden онза шыгъь negeldeliq полур узурлуq. Намның сурумунга piccii-le таарьспас суве кыган nam kezигynnerin көрвејин, анаа ерттирп полвас. Сурум yreen nam kezигyny-pile роду cугаалазьр, cок полза, nam организаның хуралың сыгъағ, оон аазь-саңының тугајында еш хуuzu-pile vesedalap cугаалазьр көөр.

Намның кандьoq-таа ege организазь, оон турган ceri nam, cазактың таalgазың кyyssedir talазь-pile өскелерден мурнаксь ползун теп алдарыq херекти podaar херек. Ону cedip алырда секретер полза, socialistaq cарысть kalbartтырын cedip алыр, арваннарның, tus-tus өрежелерниң аразыңга ијик-pe, азы азысьннарның, masterлерниң аразыңга cарысть организастар, кизи pyryzy tus-tus pot-xyleelgelерни алган турар coruktu cedip алыр херек. Бндыq-таа полза, кым кизи мурнар турары, кым кизи хозудар турары теп сувени шыпту кизилер pilgen турар полза, cарыш cуq-le ынаарда cediiškinniq роор полур. Бндыqның төлеезинде, cer pyryzyнге socialistaq cарыстың тynnelin кылыр, азыдың тynneliniң тугајы арваннарға nedel саңында, pydyrylge ceringe азыдың eelcee тоозулган soonda .тајыньс хуудустарға, „саңыкка“, көргызуq самбыраларыңга kalваa-pile тыннадьр турары, fototelgelgege teere кизилерни carlap көргызерин cedip алыр.

En teere arattарның ијик-pe, азы азысьннарның tuttungur еressалыркың coruun арванның, kollektivtiң pydyrylgeniң, алван ceriniң pygy азысь соннарның херее poldurar полгаш ol ylegerni ulamcыладьр nepteredir тугајында nam организазь yrgylcy sagыш салыр узурлуq.

Am алдың иургајларың-ce полгаш pydyrylgeler-ce хөј саа азысьннар keep турар, ынаарға өске арван-

nardan samdyk arvannar-ce arattar közyp keep turar.

Sekreter polza, ol kizige podunun arvannyň tu-
gajyň, pydyrylgeniň tugajyň, kancaar azyldar tura-
gyn sugaalar peer uzurluq. Pir eves pydyrylge ceri
polza, saa kelgen azylyň kuş-azyly tugajynda xoof-
lularny polgaş teknik talazy-pile alyly cok coruktun
tugajyň pilir-pe tep sekreter. toraan-na sonuurgar
kөөr uzurluq.

Közyp kelgen arattyň mal kazaazyňnyň tuduunga
polgaş öske-taa cyulderin kылыгыга nam organizazy
tuzalamcy organizastaar uzurluq, saa azylynyňnyň kva-
lifikas cedip alylyгыга tuzalaar. Administras ceri-
pile sugaalaşkaş, saa azylyгыга yleger-turzulgalyq
azylynyňny koczup peeri sugula.

Nasionaldarnyň arazyга өş-өzeennezir coruktarny
turguzaryň oraldazyrlarga udur şitpirliq temisseldi
corudup, öske kozuunnardan kelgen arattar-pile eştin
harlyzaa najyralyň turguzary sugula.

Tajzyň хор-mege taradyгыга kazar, авыjaas ar-
galyq. Nam kezigynneri tajzyňnyň хоралыq coruun
ileredip turaryň, хоралыq sugaa-tomak тыгнааş, азы
kыт pir kizi arat connuң erge-azyгыга хоралыq cyul-
dy kылыр turgаныň көргеş, onu ыттаважыň erttir pol-
vazyň sekreter yrgylycy харagalzaar uzurluq. Şak ы-
дыq cyulderniň tugajyň nam kezigynneri podunun
sekreteringe tyrgen medeelep turaryнга, nam kezi-
gynnerin ege organizastyň sekreteri өөredir uzurluq,
ынаarga sekreter podu ystynde turar nam organi-
zazyňny sekreteringe medeeleer uzurluq.

- Azyly connarnyň materialdyq амьдырал pajdaly-
nyň tugajynda sagyş salыр coruk sekreterniň şuut
xeree polur tur. Mal өstyreterinin, tarыlgаны polgaş
өske-taa pygy azyldarnyň planyň cedişkinniq kyys-
sedir coruk arattarnyň materialdyq амьдыралыны tyrgen
өзүр sajыраарыны suuru tep cyveni arvannyň
arattary pilgen turaryň sekreter cedip алыр uzurluq.

**Секретер полза, pyгы-le ŧeriq aibanь erttirip turar-
larnьñ eñ-pylezinin iŧtin podu tañzylap algaŧ, olarga
tьvьskan cуylderni cөp perip turarьñ, tuzalamcьñь
kөrgyзyp turarьñ yrgylcy хьнар turarь cugula.**

Nam ege organizazьññ sekreterinin kol xyleel-
gelerinин pirezzi polza, arevenin ege organizazьñ
udurtturu polur. Areve ege organizazьñga pyгы ta-
lazь-pile tuzalaar, areve polza, oоñ tajanьr kyzy tep
pillir uzurluq. Arevenin xuraldarьñga olurзup, anь-
jak өsken-pile cugaalazьp, arevenin inisiativin tetkilr
xerek. Anьjak arattarnьñ өөrenip turarьñ, anьjak aзы-
cьñnar podunun mergezilin pedidip turarьñ karaktar
kөгyp turar. Anьjak өsken ьrlazьp хөqlеziringe, tan-
zьlaar, ojnaarьñga, solun, nomnar nomcuurunga pol-
gaŧ kyŧ-kultur кьльrьñga ьñak tep cybeni utpas uzur-
luq. Sekretер polza, anьjak өskennin kulturluq ojun-
narьñ organizastaarьñga tuzalazьp, pot-tьvьngьr pe-
lymnernin kezeeleringe, ekskursige, kino curuk көө-
rynge, ŧeriqzilge-sport aзыьñga polgaŧ өske-taa aзы-
darga kirzirin pagaj cybe кьдыr sanabas uzurluq.

Aldьñ uurgajlarьñda, kolxostarda, kyrazь-agьjlar-
da polgaŧ pydyrylgelerde anьь-anьь tьdarьñq anьь-
anьь nasionaldarnьñ kizileri aзыdap turarьññ uzu-
rundan ьnda nam ege organizazьññ sekreterinin
aзыь eleen narьñ poop turar. Ыncangaŧ, nam ege
organizazьññ sekreteri polza, nam aзыьñ orus, tьva
iŧi tьdar кьrьñga corudarьñ cedip ap, ol xerekke eñ
өkki pilliqliq nam kezigynnerin turguzar uzurluq.

Nam xuraldarьññ tugajь

Namññ kezigynnerin polgaŧ oоñ aktivьñ idej
talazь-pile kizidip, cьrьj kattьŧьrar coruk polza,
namññ iŧtikki aзыьññ eñ cugula sorulgalarьññ
pirezzi polur, cyge teerge, cyq-le namññ kollekti-
vinge idej talazь-pile хаrьlazьr coruk turda, jozuluq
nam kezigynneri polgaŧ arvanьñ, sumunun, kozuun-

нун, пудурылгелерниң, колхостарның полгаş кыразы-ағылларның азы-ағыл полгаş kultur-politiktik амьдъра-льниң шысы удуртуксуларь ургылы өзур полур.

Херек кығында ону ар көер полза, оралаксы полгаş нам, ареве пөлыктериниң, сумуларда, пудурылгelerde полгаş алван серлеринде нам организастарының, паза еге организастарның нам хуралдары ургылы сорударь ол полур.

Нам организастарның азылдарының, арванның, суур-нун, колхостун, кыразы-ағылның полгаş пудурылгениң азы-ағылың, культурлуқ райдалында ең сугула айттыгыларны хуралдarga тургузар. Ол айттыгыларны шит-пирлеер аргалары хуралга сугаалаşкаş, намның сиңгине полгаş оралаксы кезигын пурызынге сорулгаларның уун айттыр peer.

Арванда, сумуда, пудурылгедe, колхоста ийик-ре, азы кыразы-ағылда кандық бир азы-ағылы полгаş политиктик хемсеқни кыуessedirin-се конну евиледеп килерде нам организастар полгаş намның кезигыннери кая бир сорудар хемсеқлери кансаар сорутса еккил теер тугаында саныс аай подальды турарь сугула, кыстери—нам кезигыннерин полгаş нам евес активты кансаар таарытыр тургузары пааş удур подар алган турар узурлуқ.

Сизеелерге, 1944 сылда мал азылы сайырадырының планын ТАРН ТК полгаş ТАР Сайыттар Сөсылли радылаан полгај. Арванда, сумуда, колхоста, кыразы-ағылда полгаş МСАЕ-де нам организастар полза, бир тугаарында-ла подунуң хуралыңга ук айттыгыны тургузыр, араг пурызынге, еқ-пурызынге, колхостун таргазыңга, кыразы-ағылының директоруңга полгаş өскелерге-таа мал өстырериниң планын согаадырыңга кансаар тузалаар тугаы, нам кезигыны кизл пурызы подунуң сумузунда, колхоста, кыразы-ағылда, МСАЕ-де полгаş подунуң хууда азы-ағылында малды паазы өстырер тугаында суну кылыны екки подар, тургузыр сугаалазыр алгаş, устынде айткан айт-

тырбычларны як кыдыр peletкер алган соонда ам азыль соонаның турнунга саныс аај podaldық, саныс шугумнуқ санал ундыrer узurlуқ. Өөкте куразы-агыјда еш Pуrбу секreterleen nam organiza- зь шак ынаар кылан. Ук plannь алган toraan ештер Pуrбу, nam organizаксызь Martташ olar pottарь nom- сир тапызьр алган. Ооң соонда, tees-taraaлар nam komitediniң вуго кезигунneringe, namның актив ху- талынга polгаш ооң соонда pyгу азыльн, алван хааксыттарның хуралынга тапыштыр, todargaј хылеел- geni tokтадыр алган. Ооң соонда tus-tus zvenolar- ның семинарынга өөренip еrтен. Ынаарга pyгу-ле nam organizastарь ol ышкаш кылајын турар.

Cizeeleerge, тыкка хөј nam organizastарь mai азыльн сајзырадыр planьн азыль сооннуң ниити хура- ларынга тургушкаш, ооң-pile кызыгаарлаттыр кал- ганнар, ынааргаш nam кезигунneri арванның, kolхош- туң, куразы-агыјның planь херек сок, хагып pottарь- ның planьн pezin pilbes полур.

1944 сыда тарыга шөлын 6,8 хуи өстыrer узур- луқ-пис. Оl plannь carлар ундырген соонда nam or- ganizastарь pyгузы uk plannь сунуң-таа турнунда nam кезигунneriniң ниити хуралынга сугаалазьр көөр polгаш херек кырында арванның тарыга шөлын кан- саар көвудеирин, cакь тарыгaга peletкeldi, (көдөe азыл-агыј машиналарының сеrтелgeзин, yрезин, тырттар кыстың, sugarылганьн, taraa кажаалаашкынының, тары- ганьн шынарып еkkизидериниң polгаш ооң-таа өскелер- ниң peletкелин) кансаар corudar тугајын podаньр алгаш, суқ-ie ооң соонда ам саныс аај санал-pile соонну турнунга киirer узurlуқ. Ону paza-ла шупту organi- zastар ынаар кыль corutraan.

Namның organizastарь азыль pedик polган tudum nam organizastарь азыл-агыј айттырбычларьн ulam ce- diiшkinniң шитpirлеer. Namның organizastарь азылынга кандық айттырбычлар киirerил?

а) намның хуралдары, оларны peletkeeri polgaş corудары;

в) актив-pile азылдаар tugajь (aktivтың сөвилеі хуралдарын corудары, намның taalгаларының кyuyseldezin хьпаары);

с) намның азы-агыь (намның dokumentilerin kadagalaары, намның tadьвьгың coguur өj-şaanda хавьрагы polgaş өskeler-taa);

д) areveni, profebileldi polgaş өske-taa хөj-niitti organizastарын удурtturu;

е) kezigynnernin murnunga nam organizastарының otcot иетkelderin кьль турары polgaş намның taalгазын nam kezigynnerinden кyuessedip турарын хьпаары;

ф) намның oralakсь kezigynneri-pile азы corудары;

г) намның хуреелениниң өзyldezi polgaş kezigyn еves актив-pile азы corудары;

q) kudukku organizastар ystynde турар organizastарга намның informазын кьль perip турары.

Намның хураль paaş удур peletkeldio polur polza, podunun sorulгазын cyq-le ьnсаарда am cedip ар şьдаар. Хураль сьыдырар хунун, cugaalазьр айттырьоqlарын organizastың kezigynneringe paaş удур sagьндырган турар uzurluq, sanal peer kiziler хуралда тургустунуп турар айттырьоqның tugajьнда todаргаj фактыларны paaş удур şilip алгаş, pottарының sanaldарынга cugaalазьр турар айттырьоqlарның pajdальн cyq-le taşть-pile cugaalавайьн, хагын азыдь сегидериниң tugajьнда podаньр алган sanaldарын perzin teeş olарга murnadьр taalga peeri ergezok cugula.

1943 сьдың deкabrның egezinde Кьзыл хoorajга niitti хoorajның nam хураль polur uzurluq турган. Хуральд polurунуң murnunga iji хонук purungaар хоorkom sekreteri еş Таваадан: „хуральд polur хунун polgaş cugaalазьр айттырьының tugajьн намның kezigynneri polgaş oralakсьларь pillar irgi-pe“ тер айттырьдым. Еş Тавааның хагьылаань polza: „cok-cok,

Men xuraldъ ооң полур хунунде carlaar kizi-men, ооң paška nam kezigynneri uttupkaş, xuralga kelbejin paarlar"—teen. Xuraldъ ынаар „peletkeer“ coruk мырнай ғын евес.

Ege organizastарның елеен хөј секретерleri nam xuralдың cugaalазыр ајттырғыларын роданыр албайн турарлар. Xuralga turguzar ајттырғыларын ғылип алыр тугајында nam organizastарына namның sumkomнаръ polgaş хоorkomu tuzalазыр uzurluq. Oлар polза, суq-le pygy organizastарга хатаарзыр niitti ајттырғыларын евес, харын tus cerniң ајттырғыларын cugaalазыр тугајында sanaldарын paза peer, uzurluq.

Namның niitti xuralына илетkelci kizi uluq uzur-tuzalyq полур, ынаагаş, ајттырғын uk илетkelci кансаар turguzar poldur xuralдың idepkeјlii polgaş cugaalазыр турар ајттырғын cedişkinniq şitpirleeri oorttan тькка хатаарзыр. Ындығын узурунда илетkelcini тартыq ғылип алыр, ооң peletkenip алырғына cecir şaktъ peeri cugula. Nam organizastарның व्यозу uk илетkeldiң kol utka ғынарын paaş удур pilip алган турар uzurluq.

Sөөлgy yjede camдык nam organizastаръ 3-4 ајлар turguzunda nam xuralдарын corutraјын турар суyl par. Ol cer-le ғын евес. Paғын-xemcik козуунунуң козуун kollektiviniң canында namның ege organizastар (ооң секретери Kyderek) 1943 сылда namның xuralын суq-le 4 kattap corutkan.

Organizastарны кааş хуuzu xuralga keep турганъ, кандыq şitpirlerni yндыргени, ol şitpirlerni кансаар pottандырганъ, uk xuralдарның peletkelderin кансаар кылганъ, ol xuralдар ideј talazy-pile кајъ хире pedik еrtkeni—ol pygy суylder pildinmes poop турар. Lenin аттыq өөredilge kombinadyнда nam ege organizastар (секретери еş Мансын), idik кылыр masterskoјда nam ege organizastар (секретери еş Cerkaşina), алғы zavodunda nam ege organizastар (секретери еş

Arandol) 1943 сыдын тургузунда суу-ле 2-3 каттаа
ништи хурал кылган полур тур.

Kuysseidenin хьналдазы

Niitti хуралды, активты полгаş plenumnarnь сыы
дырп erttirgen soonda, coguur űitpirlerni undyryp al
gan soonda kol sorulga polza, ol űitpirlerni pottan
dyrar, undyrgan űitpirlerni kuysseদি turarьn yrgyl
cy хьнар, istep кɵery полур. Pistin kozkomnarьвьs
ta, хоorkomnarьвьsta canьs ajttьrьq tugajьnda 5-6
űitpirler undyryp, ol corukka тькка хɵj űak undy
rer űьn eves cybe par, a ol хиреде азы херек теer
ge, űitpirlerden ьнaj corubas роор турар. Ен cugula
ajttьrьqнь űilip ap,, onu pottuu-pile cugaalazьp, co
guur űitpirni undyrerinden angьda oon soonda kol
cybe polza, undyrgan űitpirleriniь kuysseidezin yr
gylcy хьнаарь полур.

Camьk nam organizastarь азыдын kuysseidezin
хьнаар coruktu „хуussaазь cediп keerge, am хьнаар
cybe“ кьдыр pilip турарлар. Суу-ле pistin kudukku
organizastarьвьs ьнсаар podap турар cybe eves, харьп
тɵp-таа organizastarьвьs camькта ьнсаар podap турар
cyulder par. Kuysseideni хьнаарьньн jozuluq argazь
polza, űitpirni undyrganiniь тьrьнaj-la taraazьndan
egelep хьнаар, „*caa izi-pile istep cede peer*“ узур
луq, суу-ле ьнсаарда хьналданьн алыс sorulgazьnga
ɵtkeni ol полур. Ol tugajьnda kozkomnar, хоorkom
nar, sumkomnar polgaş ege organizastarьньн вьtoзу
uluq азыды кьrьs cugula. Kuysseidenin хьналда
зын corudup тургаş, азылга тuzalaar, űitpirni kuys
seidiiniь argalarьn ajttьp, kizilerni organizastaar,
таарьstьr тургузар uzurluq.

„Planda „хьналда“ тɵp sɵsty yrgylcy takьp
lap турар тур. Ol polza, pygy plannьn ɵzee полур.
Men onu тьнсаар pilip турар-men, plannьn ɵzee
teerge, direktivter peerinden, ol direktivterni

kyyssedirin хьнаарьн-се шилцип кирери ол полур. Писте директивтер эмге-хажаа сок. Пизип турар, каттап бизип турар, паза каттап бизип турар, корудуп-ла турар, оон соонда директивтерни уттуптар. Директивтерни паза каттап такырлар турар, оларньн сукно алдын-се суп каар. Куыссекциленин аманьнга директивтин каньон пир таарь перген кезе кыуссеттнер поордан пашка, окелери шупту сонгаарлатьнур турар поор тур. Улуо хуралдын резолустарь турбуза, кизилер полза, ораторларньн сугаа томактарьндан айттььшкьннар тилеозинип турар суйлдер евееш евес Ол корукту кьлрда сестерден полгаш директивтерден азы херек-се шилцип кирери ерге-зок сугула. Сестерден азы херек-се шилцип кирери сугула, ам кол сыве полза, „кыуссeldenи хьнаарьнда“ тер айттььоюнь намньн II тугаар Улуо хуральнга-ла Ленинин салур турганьн сактыр керунер, ештер“. (Stalin. Lenin, Stalin „Nam turgu-zuushkununun tugajьnda“, том II, арьн 443).

Писти Улуо Stalin ьнсаар океридип турар тур, ьн-санагаш пистен ол айттььшкьннь кезеде утпайьн, намньн организастьо азьлн корударьнга удурттулга пол-дурур алур хылеелгелик-пис.

Намньн кудукку организастарьн удурттур тугайь

Нам козкому полза, сумкомнарнь, хоорком-нарнь, нам еге организастарьн удурттур подуну азь-лн корударда вуро хуралдарьнга суй-ле илеткелдер тыгнаарь-пиле кьзьгаарланмайьн, харьн хун-пурунун оперативтик удурттулгазын потандьлар узурлуо.

По тугайьнда санагаш цизек. Кьзылдын хоораь ко-митеди, оон секретери еш Тавааньн алур заводунда нам еге организазьн удурттур турарьн ар керее.

По сьлдын егезинде ьнда намньн еге организа-зыньн секретери еш Арандол, Таваага паргаш, „пистин лекторувус Тамдын келвешин парды, кансаар улус-пис“

teerge, eš Таваа— „таарыштыр каај pis-aan“—teen, am oon peer 2 ај cetken, am-taa таарыштырмаан, am ta kazan таарыштынар cybe. Eš Arandol манар cadар кааš, кааš хонгаš, Lopsaң-oolга ol-la айттырџ tugaj-ында cede pergeš, paza-la onu cugaalaan tur. Eš Lopsaң-ool— „eške kizi peer poor pis-oң“—teen, am oon peer eleem yr polgan, „eške kizizi-taa“ cok, „таарыштыргань-taa“ cok polgan tur. Kudukku organizastарның negeldelerin šak ындџ janзылџ tyzymetsiq көөр polza, kancар-taa polbas, eres temisse-ziri cugula.

Namның kudukku organizastарының азылының tugajында cyq-le camдык айттырџлар talazy-pile илетkel алыр еves, харып арванның, сумунуң, кыразы-агылының, pydyrylge cerиниң ниити политиктиџ polgaš азылагы pajdальның tugajында илеткелдерин алырның cugulазып praktik көргыскен.

Kolxostarda, suurlar xuralдарында nam organizastарының азылының tugajында camдык айттырџлар talazy-pile O. Pii-xemниң nam kozkomунуң sekreteri eš Tilgizektiң илеткелин cookta caa Төр Komitet тыңнаан. Ooң soonda namның organizastyџ азылының tugajында Caa-xel nam kozkomунуң sekreteri eš Soskur-ooldуң илеткелин тыңнаан-pis. Ol айттырџларны cugaalазыр turda, xuralга oluruškannardan азылдың eške-taa айттырџларын sonuurgар турган, cyge teerge, namның organizastyџ азылы козууннуң амьдыралының yndeziн айттырџларындан сарыр polbas. Namның adakкь organizastарының otcottуџ илеткелдерин yrgyl-cy тыңнар турар uzurlуџ. Otcottуң tugajында šiltpirge cyq-le cetpesterni šygymsylep каар cybe eves, otcodun тыңнар турар organizastyң азылыга херек кырынга todargaj tuzalaар šiltpirni yndyрer uzurlуџ. 1943 сылдың deкabrның egezinde Tozu kozkomунуң sekreteri eš Tykkeenciktiң илеткелин TARN TK тыңнааš, kozkomнуң polgaš pygy козууннуң азылыга todargaj polgaš pottуџ tuzalaары-се uqlangan šiltpirni

yndyrgen. Todargaj pottuq talazy-pile ol şitpir uluq uzur-tuzalyq polgan tõeede, nam kozkomnaryny sekreterleri onu kicceengejliq øørenip kørze coguur.

Mal, ser azylynyq plannaryn, yletpyrnyq, transporttuq, xarызaаныq, sadьqnyq pydyrylge plannaryn cedilşkinniq kyussedir tõeede, kultur politiktiq xemceqlerni pottandyр corudaryn xandyрar tõeede, kozuun, sumularnyq polgaş pydyrylgelerni nam organizastary aзы-agьjnyq aзыдарь-pile namnyq politiktiq aзыдарьn tidim xolbaşтырр pillar uzurluq.

Onu cedip alyda pygy-le sumularга, arvannarga, suurlarga, kolxostarga, MCAE-lerge, paraannyq syt fermalarynга, pydyrylgelerge, alban jaamylarga aas agitazyн ekki taaryşтыр turguzar, ol cerlerge revoluşcu şыncь søster yrgylcy тыдnalьр turaryн poldurar, namnyq pygy aktivьн aзыльсь connuq orttuzunda politiktiq aзы-ce хаара тырттыр kilrer, aзыльсь connuq massalyq organizakşylarь—areve, profevileli, xerezenner aktivşylarь polgaş øskeler-taa pottarynyн aзыльн pedik negeldege cedir turguzup corudaryн cugula.

Oon ынаj sumular, kolxostar, MCAE-ler, kyrazy-agьjlar, pydyrylgelerni sosyalistyq carьзын ulam kalvartтыр, ol carьşka aзыльсь con caa-caazy-pile хаара тырттыныр kirip turaryн, organizas pygyzy, хamaatty kizi pygyzy хuuzunda pot-xyleelgeliq turaryн, socialistyq carьşтын тынnelin yrgylcy yndyryp turaryн, aзыльсь kizi pygyzy podunuq хyleelgezин kyussedir coruktu Tøreen curttunuq murnunga podunuq хyleelgem tep pilgen turaryн ergezok cugula.

Aзыльсь connuq амьдыральн ekkizider coruk polza, kyş-azyдын pydyrer хemceen østyрр, aзыльсь connuq moral-politiktiq sagьş-setkilin ulam-na kødyrer polganda nam kozkomnaryн, sumkomnar polgaş ege organizastar sadьq kooperastьн, uşтывьş organizastaryн, komunal aзы-agьj, emnelgeni q polgaş øsketaa aзы-agьj cerlerinin, kultur cьрьдыьşкьн cerleri-

ниң азын еккизидип тургаş, азысь соннарның амьдырал curttagазын сажьрадырны cedip алыг узурлуқ.

Азысь соннуң амьдырал пайдалын еккизидер сорук—азысь соннуң материал культурлуқ пайдалын педидер талазь-пйле нам организастарының бир кол сорулгазы полур.

Пистиң нам организастарының удурттур органны ерес şудургу, тајынсь јозу-пйле азылдаарь тергиин сугула.

Бир евес нам еге организаның, сумкомнуң, азы козкомнуң удурттур кизилериниң хөј кезиі унур сорул парган полза, сая сонгудань сорудур, вырону сая азыдаксылар-пйле сечцелер алыг сугула полгаş выронуң пугу-ле сингине, оралаксь кезигыннери соннуң іштінде политиктиқ азыды сорудур, подунуң организаның şитпирин кыussedirin cedip алыг сугула.

Пистиң curtтуң теере кизилери намның хырееленгине кирерин 'кызер, пилдириşкин перип турарлар. Ындық полза-таа, пистиң елен хөј организастарының намның ол сугула азын-се сажьş салвајын турар суыл пар. Бир-хем козуунунда тыкка хөј оралаксылар намның сингине кезигынунге кирер тугајында пилдириşкин килрејин турарлар. Ооң сыдлагаань сул теерге, намга хылеер алыг ајтыгырны сугаалазыр турар тушта анаа хатаарыспас јанзы-пугу хөј ајтыгырларны салыр турур peer, ол ортта ат полур каарындан коргур турарлар poor тур. Пистиң организастарының хөј нуруузу намга хылеер алыгкының ајтыгырларын евеёş азылар турарлар, кым бир кизини оралаксыга хылеер алгаş, ол кизи-пйле ооң соонда кандық-таа азы сорутрајын турарлар. Ынсагаş, оралаксь стазь анаа-ла јозу парымдалаан суыл poor турар апарган. Ол тугајында пистиң намның тырымунде консуқ todаргај ајтыгырны пар суве полгај:

„Намның кезигынунге кирерин кызеен кизи пузызу намның оралаксь стазын ерттер, ооң сорулгазы полза, намның програмы, тырымун-пйле пол-

gaş taktikazь-pile tapьzьp aьrьngа, pаzа oralaksьnьn mezu-şьnаrьn nam organizazьndan хьnar pilip aьrьngа хerektiоq" —teen.

Kozkomnarnьn, хoorkomnuq, sumkomnarnьn sekreterleri polgaş namnьn eske-taa udurttukularь arvannarga, sumularga, suurlarga, kolxostarga, kьr-azьl-agьjlarga, pydyrylgelerge yrgylcy paгьp turar uzurluq. Olar pottarь-pile azьlsь connuq amьdьral pajdalyь sonuurgar, olarnьn murnunga cybe cigaalар, sonuurgaldьq ajttьrьqlarьn харьлар, kaibak con-pile yrgylcy харьlaaьq turar. Onu kьvas nam udurttukuzu condan хooruk turar, ьnсаarga ol polza, koncuq аььldьq. Şak ьndьq udurttukcu polza, „bolşevikci udurttulganьn kuzu polgaş tillettirvezi—con-pile харьlaaьq poluunda, ol харьlaaьp pььdarьnda, connuq ynyn тьnпаarьngа pelen poop turarьnda polur“ tep, eş Stalinньn ajttььşkьnьn ultup turar tur.

Kozkomnarnьn agitas polgaş propagan kildisterinьn ergelekcileri, areve azьldakcsьlarь, хerezenner organizakcsьlarь, pioner azьldakcsьlarь pottarьnьn kььr azььngа kol sagьş salьr, pistin agitas polgaş propagan kildisterivistinьn ergelekcilerinьn, arevenin polgaş хerezenner azьldakcsьlarьnьn тьkка хeju azьl-agьjnьn janьzь-pуry ajttьrьqlarьnьn talazь-pile kozkoortarnьn, kozuun хuraldarьnьn polgaş eske-taa organizastarnьn kedeє yner surgakcsьlarь polu pergenner. Ol polza, şьn eves polgaş kancар-taa таarьşpas coruk tur, cyge teerge, şak oorttan pir talazьnda, namnьn massaьq azьь pakcsьraar, iji talazьnda, azьl-agьj organizastarьnьn azььn solup turar.

Устыnde аьткан azьldakcsьlar kedeє ynmejн yrgylcy kozuunga olurup turar teer polza, paza-la şьn eves, харьn olar polza, kedeє yner uzurluq, ьnсаlза-taa, kozkomnuq nitti planьngа хolvaşьrgan podunun planьnьn tugajьnda ynyp, podunun orga-

nizazыngа азылдаар. Ысcаngаş, ооң-pile pistiң nıttı sorulgавьсть kyysseđiringe tuzalaar uzurluq.

Ысcаarga şak ындьq coruk eleen хөj козуunnar da am-taa cok poop turar. Cizeeleerge, Сөөн-хем ciktiң nam козкомунуң хереезен kildiziniң ergelek cizi eş Arakcaa sumularga 15 хонукта corup turar polgaş козуuнга суq-ле iji-yş хонаr, Ысcаngаş, роdунуң азыьп парьк cer-ле кыьr arga cok. Ындьq paјdal хөj еşterде par. Nam козкомнарь polza, азыdakьларнь surgаксьга corudarda olарньң азыь кандьqы, olar corup şьdaar-pe, азы kajь sumu-ce corup polurul ter cyveni ajttьrарьп pezin podavaьп turarlar.

Olar polza: „şlitpir yngen soonda ol-la, aatta-ньp corunar teer. Ысcаarga camдьk еşter— „men sumudan тььңај cap-caa keldim, cunar paзынга kirip, хер solup kederin сөpşeepeдer...“ teerge, „arttyk cыгаа хerek cok, am toraan coruur хerek, таьп yjezi ter cyveni utturkаныңar ol pe?“ ter харьлар турган poop tur.

Nam козкомнарь хамьк азыдь podунуң кыьп-се cyuj тыттьр алгаш, сумкомнарнь, намньң ege organizastарьп, хуралдарнь, areveni, profebilelin polgаш өске-taa organizastарнь азыдатпас, camдькта харьп olарнь solup, ol coruk-pile olарньң podунуң азыьпньң tugаьнда харььssалгань коşkadьр turar. Ысcаngаş, козкомнарньң азыdakьларь намньң mas-sальq азыьп кыьr, намньң kudukku organizastарьп uduրttur polgаш podунуң idej-teoriјliq piliin yrgylycy pedider şagь cok poop turar.

Sөelgy yjede козуunnar-се, sumular-се surgак-сьлар corudar coruk piste тыкка хөj poop turar. Ысcаngаş, tus-tus cerlerde camдьk азыdakьлар podунуң sonuurgаль-pile, podунуң inisiativi-pile азы corudarьп кьспас poop turar cyyder par. Cangьs ci-zek көргyzejin. 1943 cыдьң dekarда Төр Комитет eksport tugаьнда şальpсь aјнь carлааш, pygy козуун-

nar-ce, oon iştinde Pii-xem kozuunun-ce paза podu-
nun töleelerin undyrgeu. Ёnсаarga самдык сьлдagaan-
nar-pile Pii-xem kozuununga pargan surgаксьнь te-
dir ekkelgen. Ol surgаксь oon tedir corruptary pilek-
le Pii-xem kozuununuң udurttukcularь şalьpсь азы-
дь corudaryньң uluu, харьп апаа-la ciik тыньр olurur-
kannar. Ol kozuunnuң азыдаксьларьп put кьрнга
turguzur, şimcedip азыдадыр teeş kattap surgаксь
corutkan cyul par.

Kudukku азыдаксьларга pottuқ tuza көргыzer тала-
зы-pile kozuunnar-ce, sumular-ce surgаксьлар undyreri
uluқ uzur-tuzalyқ. Surgаксьлар polza, азыдь organi-
zastaar, arga-symeni peer polgaş oon-taa өске cyyl-
der talazy-pile tuza көргыzer uzurluқ. Ёncalza-taa,
тыкка хөј surgаксьлар iji kol cetpesterliқ poop turar.
Onu cok кьльгь cugula. Cyл tize, piredede—tus-tus cer-
niң азыдаксьларьньң кьльр азыльп solur turar, olar-
ga eştin tuzalyқ symezin polgaş өске-taa tuzany
көргыzeriniң ornunga, харьп olaryнь komандьлар tur-
ur peer, ijide—хатык cetpesterni-le казыр санаар,
ol cetpesterni ol toraan cok кьльр talazy-pile апаа
turgaş хемceqler алыксавас cyylдер хөј. Ol cetpes-
terni казан kezeede турvas кьлдыр uzutkaar хerek.

Organizastьқ ajttьрьqlar polgaş Kaadyrlar

Meen iletkelimniң po pölyunge men polza, TK-
da самдык organizastьқ саарттыгаларньң tugajьп
cugaalaar tep tur-men. Murnunda хerek кьрнда саң-
гьс kildis poop turgan. Kaadyr kildizi-pile Organizas
kildizin 1943 сьлдың avgus аjньң 4-te, TK-ньң ун-
dyrgeu şiltpiri-pile iji tuskaj kildis polur Kaadyr kil-
dizi polgaş Organizas-instruktor kildizi кьлдыр reor-
ganizastaan.

Kaadyr kildizi (ergelekcizi eş Talgancьк) уş sek-
torluқ: а) namньң, kyryneniң udurttur азыдаксьла-

гънын каадыр сектору; в) көдее азы-агънын полгаş улетпурнын удурттур азыдаксыларнын каадыр сектору; с) kultur turguzuuşkununun удурттур азыдаксыларнын каадыр сектору.

Organizas-Instruktor kildizi (ergelekcizi eş Ortunool) iji sektorluq: a) ucot polgaş statistik sektoru; a) informas sektoru.

Ustynde aйткан kildisterni caartтыр organizastapнын узuru todargaј. Ol хемсеq polza, namнын organizastыq азын ТК-нын talazyndan удурттур paaştaарн ekkiziderin-ce polgaş kaadyrlar tugajында pistiң азыбввсть yндезинi-pile ekkiziderin-ce uqlangan.

Nasional revoluzunun сыдарнын turguzunda, ы-angъja 1929 сыдан—namнын 8 tugaар Uluq хuralындan peer namнын, kyryneniң kaadyrlарн peletkeeriniң talazy-pile pis picce ewes cedişkinnerliq polgan-pis. Pygy-le janzы-pyry азыдарн udurtturunga kalbak азысь connuң eң ekkі teleelerin peletker, tepşidip yндыrge. Am yjde kudukku polgaş top organizastарн udurttur азыдарында азыдар турарларн ар көрге:

a) nam азыында	—2278,	ында хереезенner	—452
в) kyryne	" 4631,	" "	849
с) areve	" 2905,	" "	1000

Şuptu—9814 " " 2301

Pistiң pyryny-pile pilip, özyldezin, амьдыралы хун-pyry sonuurgaар polgaş erttem piliqni, удurtulganың uran mergezilin өөrenip şingeedip алынга tuzalaар узurluq kizileribis, aktivьвв po tur.

Pistiң kaadyrlарыбввсть peletkeerin Lenin atтыq өөredilge kombinadyн, Moskvanың Соөн сук inistitudun, curttuң iştinde janzы-pyry kurstарн, Arattyң Revolustuq Şerilin tamcыşтыр polgaş pottuq азылга өstyryp tepşiderin tamcыşтыр corudup turар-pis:

Pistin kaadrylarǵyǵystyn eń teereleri TAR-nyń nam, cazaandan teedi ǵannaldar-pile ǵannatkylaan. Respublik ordeni-pile—123 kizi, Kyz azy ordeni-pile—111 kizi, kattǵskaǵ—234 kizi ǵannatkan, oń istinde malcynnar—36, azycynnar—28, kolxoscular—23, alvan хаакcыттар—78, Kyzы ǵeriqde—42, ARǵ-ta—28 kizi. Oon ыңaj: er kiziler—197, xerezenner—37, Tьva хатааттыз—139, Sovet хатааттыз—93, Mool хатааттыз—2 kizi, ǵannadyr turar yjezinden peer ury azy-ce tepseeni—22 kizi, ada-curttun tajьnyń yjezinde ǵannatkannar—181 kizi.

Kyryneniń polǵaǵ namnyń kaadrylaryń ɵeredilge cerlefin, ыlangьja SSRE-niń ɵeredilge cerlerin tamcьstьr peletker turarь piste pagaj eves corup turar, ыncalza-taa, pagaj cybe cydel tize, pistiń organizatarybьs ol kaadrylaryń ynelep ɵerenmeen, pottuq azyldьn piliqlerin ǵingeedip pilip alyьngа olarga tuzalaǵraьn turar, olaryń ɵerenip pilip ar ыdavaьn, ыń taarystьr turguspaьn, ɵ-ǵaanda tepsidip yndyrwejin turar. Ol pygynyń хараазь-pile kaadrylaryń azylga pydymceliq coruu eweezer, irip olurup, ɵ-rejin turar cyyl par.

TAR-nyń nam polǵaǵ cazaanyń kol tajanyń kyzy polur kozuunnaryń ызыqlaar, olaryń piliqliq ыbrak kaadrylar-pile хандыrar aǵtьrynyń tugajynda namnyń Tɵr Komitedi хун-pyry onza ыagьs podalyń ыlyp, pottuq tuzalamcьny kɵrgyzyr turar. Po tugajynda kaas cizekterden ar kɵreeliner.

Cyq-je etken 1943 cьldьn istinde corutkan хем-cerler polza:

F. TARN TK-nyń canyńga 2 aj хuussaalyq tyr kurs surǵuulyn azykǵ, ortta 64 kizini ɵeretken. Olaryń ARN kozkomnarьnyń, kozuunnaryń picce хural prezidiumneriń polǵaǵ syuǵy, prokuror cerleriniń хем ыsalǵalyq azydakcьlarь kьldьr tepsidip yndyrǵen.

2. Самдык улук козууннагнын азылнын сугулазын парымдалааш, төр серге азылар турган peletkeldiq eštetni tomujlar corutkan. Cizeeleerge, Парып-хемчик козуунунун пиесе хурал президиумунун таргазынга еш Араңкалды, Таңды козуунунун пиесе хурал президиумунун таргазынга еш М. Къзы-оолду, Улуқ-хем козуунунун пиесе хурал президиумунун таргазынга еш С. Къзы-оолду, Таңды АРН козкомунун секретеринге еш Калзанын corutkulaан.

3. Козууннагнын харыссалгалық азыдаксыларнын теориллиқ пилин pedideri-pile козууннар төптеринге polгаш Къзы хоорајга сы pyryde-le tyr seminarlarnь erttirip turar tur.

4. Козууннарга нам азыдаксыларын peletkeer sorulga-pile ро сыын ТАРН ТК-нын саньнга нам азыдаксыларын peletkeerin polгаш пилин pediderinin pir сы хуussaalyқ školазын азыткан.

Ро pyry cyulderni ар көерге, козууннагнын каадырлар-pile хандьрагыннын айттыгын ТАР-нын нам polгаш cazaа cugula көерп турарь todagaj tur.

Еш Сталиннын өөредип турарь polза: „...Škola teerge, cyq-le peletkeldin ege cadazy tur. Каадырларнын јозулуқ pyзыгьр канналыр тиріқ азы қьрынга, školadan таškaар, pergeler-pile temisselge, pergelerni азыр тилееринге todarap көстыр“—teen. (Lenin, Stalin „Nam turguzuushkununun tugajnda,“ tom II, arьn 645). Ынсагаш, каадырларнын техниктиқ polгаш политиктиқ пиліқни алыр сери polur školaga olарын өөредирден аңьда, olарын практиктиқ азылга өөредирин yrgylcyleer херек. Теориллиқ пиліқлерин поттуқ азы қьрынга ең-ne толзу-pile азықлаарьнга тuzалаар. Ынсаарга šak ol азылды намнын, кyрyненin азыдаксылар қьыр турарь евееш polur tur.

Ulus Komissarларыннын Сөвилелинин polгаш Куш-азыдын, paза Камгалалдын Сөвилелинин таргазынын oralаксызынын азылнын tugajnda toktaalga oralak-

сынн ең сугула сорулгазь кыды аятыр-саан, Ленинн пизеени полза:

„Кизилерни хьнар, шилр алыр сорулга-пиле, паза ол ызкаш Советтин apparatusын жозулуш еккизидер сорулга-пиле суш-ле Советтин устыккы азыдаксыларын евес, харын ортумак полгаш кудукку азыдаксыларын келдирип еккер тургаш, паза аргаильш полза, Москванын тус-тус албан церлерин-це, кезде-це кезип соруп тургаш, оларнын-пиле поду таньыр көөр узурлуш“. Улуш Ленин писти ынсаар өөредип турар. Пистин намнын полгаш кыруненин удуртуксу азыдаксылар шуптузу ынсаар азыдаар херек.

Каадырларын өөренир, өстырер полгаш шилр алыр тургайнда пыгу азыды пистин төр церде полгаш козууннарда намнын, кыруненин, азы-агынын полгаш хөжинитинин парык пыгу организастарь TARN ТК-нын Каадыр килдизинин кыгыга суур турган.

1943 сыдын сентябрнын 15-те Төр Комитеттен Сан жаамызынга, Мал полгаш Цер азылынн жаамызынга, Улус Сыгдыбьшкынынн жаамызынга каадыр килдистерин тургузарын шилтирлеен. Ындыш полза-таа, ро аяткан жаамыларнын удуртукcularь Төр Комитеттин токтаалын амдыгаа цедир кыуссетпеннер.

TARN Төр Комитеди Сан жаамызынын сайды еш Самбуудан Сан жаамызынга Каадыр килдизин амдыгаа цедир цыге тургузуп албаан-слер теп негеерге, еш Самбуу мынса теп цугаалаан:

„Каадыр килдизинге азыдадыр кизини цер-ле тыр цаддыбьш“. Пир евес Төр Комитет кизи тыр peer полза, ындыш килдисти тургузуп полур-пис. Пис суш-ле цаа килдиске евес, харын ам туруп турар килдистер полур Кырспиртмонopolызынга, Кыруненин амь-пот-полгаш ет-хөренги камгалаар церинге пезин ергелекчилерни ам ижи сыл иштинде телип тырпайын келдизис, оон узурундан мен подум ол цернин азылын такырлар турар кизи турмен“—teen. Ол цугаанын тургайнда цуну цугаалап полурул? Ол полза, каадырларын peletker, өстырер хе-

rekti тьгьңај-ла сугулаар көрөејин турар сорук полур тур. Ук херек ындық рајдалдық роор турда, еш Самвиу родунуң саң-хөө азылың азыдаксыла-рын пилir-pe, оларның өзылдезinge туза көргызыр турар кизи-pe теп сиқзинир ајтырар апраар тур.

Ро сугула херекти ынсаалдыр сугулаар көрөејин турар соруктар суқ-ле Саң Јаамьзында евес, харып өске-таа елеен хөј Јаамьларда полгаш албан серлеринде-таа пар. Ону сок пoldurar херек.

Пир евес пистиң организастафьвьвс каадьрлар-pile јозу-луқ азыды сорутпас полза, пир евес удуртукcular каадьрларны өөренмес, পেеткевес, шынь-pile таарыстыр тургуспас, оларның тугајын волшевикци јозу-pile сагыш соварас полза, пистиң намның полгаш азы-агының сорудур турар хемсеулері кyuissetinmeјin, саазын кы-гынга арттар.

Намның политийн амьдырал кыгынга поттандьрагынга каадьрларның узур-тузанының тугајында еш Сталинның ајтышыкынып уттур полвас. Еш Сталинның сугаалааны полза:

„Политиктиқ шып шыгумни перген соонда, директивтерни поттандьрыр шыдаар, директивтерни пилip шыдаар, директивтерни поттарының төреен херее кыдыр хылеер ар шыдаар полгаш оларны амьдырал кыгынга поттандьрыр сорудур шыдаар кизилер согуур албан-парга турар кыдыр азыдаксыларны шилip тургузарь ергезок сугула. Оон паршака политик полза, узур-утказып шыкынгаш, хол сајышыкынып апраар“. (Lenin, Stalin „Нам тургузуушкунунун тугајында“, том II, агып 329).

Каадьрларны унелеер, оларны хундылер көөр, оларны каяа азыдаза теере полурун пилir, каадьрларны сагыш совар өстырер, теорий талазы-pile полгаш поттуқ азылга өөредир, оларга тузалаар херек.

Алшак каадьрларның ирир олурур peer соруун пол-дурвајын, оларны тидими-pile тепшидир ундырер, кылыр-ла шыдаар суылдерин ең улук хемсеелди-pile перир

şydaar kыдыр olarnы taaryştyr turguzar. Ынсаарга азыдаксылар şkolaga, tyr surguuldarga polgaş өске-таа cerlerge өөrenip turgaş, cedip алган pillinge кызыгаарланмајын, харын pydyrylgelerge, көдее азы-агыјга, кајы-таа cerlerge şuptuzunga paza өөrenip, pillin pedidip coruurun olardan ыјаар-ла negeer херек, cyge teerge, pis caa, socialistық niittileidi turguzup turar-pis, ol niittilei pilicokkа poldunmas polgaj.

Каадырларнын tugajында pistin азылыбыс Улуқ Stalinнын адаанда cugaalaan айттыбыскылы-pile sinniken turar uzurluq:

„Adaktyн sөölynde, telegeј kырында par turar pygy-le ynelicok kapitaldarnын иştinden ең-ne ynelicok polgaş ең-ne şiitpirlicok kapital polza, kiziler, каадырлар polur tep pilir херек. Pistin амгы pajdalyбыста каадырлар pygy cyveni şiitpirleer tep pilir херек. Pistin yletpyrge, көдее азы-агыјга, transportka, şerioјge ekki polgaş хөј sannық каадырлар par polur polza,—pistin curttubus tillettirbes polur. Piske ындық каадырлар cok polur polza,—iji pudubus-pile askaar pis*—teen. (Lenin, Stalin „Nam turguzuuşkununun tugajында“, tom II, агын 645).

По talazy-pile am-таа par poop turar cetpesterni cugaalaary cugula.

Camdyк nam organizastary polgaş азыдаксылар херектиқ-таа, херек cok-таа cerge pir азыдан өске азы-це kizini cы иştinde кааş udaa solup oktaar cyylder eveseş eves. Şak ындық азыдаксыларнын азыга idegel pyzyreli cok, ындық азыдаксыларнын азыдың иştin-це kiris, ol азыды şingeedip өөrenip алынга saat uzurastyр turar. Ol cyuden ynur turary teerge, camdyк organizastar азыдаксыларнын peletkeerinin ornunga, olarnы ынај-peer oktagылар turar. Төр Komitetтин Каадыр kildizi ындық удurttukcularга coguur харыны peraejin turar. Азыдаксыларнын pir азыдан

өске азыл-се ургылыс октаар корук хоралық роордан өске туза сок. Ол полза, „тумсуун уштур келрге, кудуруу пағаста, кудуруун уштур келрге, тумсуу пағаста“ теп улегер сугаа ыскаш суве тур-ийн. Ҷак ол сетпес корукту кезеде турвас кылдыр узуткаарь сугула полғаш суы-ле ергежок сугула херектиқ аппар-ганда азылдықсыларнь ам солустуруп полур.

Самдык нам, ареве кезигыunnerиниң иштинде сугула азылдарньң тугајында ын евес пилишкinner паза пар. Елен хөј ештер, сизеелеерге, азыл-агы организастарь-нын, садьы, пеletkel cerлериниң полғаш улетпур cerлериниң азылнга парьксавас коруктар пар. Алдын уургайларьнын, кыразыл-агыларньң полғаш curt пудурыл-gezиниң азылнга тькка-ла сонуургал сок парьр турар-лар, ол аразында каяь пир техниктиқ секрeтер азылнга ийик-ре, азы өске техниктиқ азылга парагьн сонуур-гаарлар каяь хөј. Ол таарзыр-ре? Мен подаарьнга, таарьспас. Ол сууден унур турары тизе, ол cerлерде, пудурылгелерде азылдың согуур пайдальн тургуспаан тур-пис, саа амьдыралды тургузарда канселъарга шитпир-леер евес, харьн пудурылгелерге, алдын уургайларьн-га, колхостарга, кыразыл-агыларга, Ҷахтыларга, рудник-тарга, садьы-кооперастың cerлеринге шитпирлеер узур-луқ полғаш ол cerлер-се намньң екки азылдықсыларьн сорудар теер тугајында пистин каадырларьвьска пилин-дирвейн турар тур-пис.

„Хамьктын торазь теен садьыда, хамьктын торазь теен садьы алван cerинде азылдар турар азыл-агызь кизи, пир евес ол кизи азыл херекти тур-гузур, пурунгаарладьр турар полза, ол теерге, намньң талазьндан толу теткимсени алыр узурлуқ жозулуқ нам азылдықсызь ол полур“. (Lenin, Stalin „Нам тургузуушкунунуң тугајында“, том II, арьн 410). Еш Сталинньң айттыьскьнын утпас полза согуур.

Каадыр килдистериниң азылньң тугајында кааш сөс. Пистин каадыр килдистерибис нomenclaturга кирер-таа, кирвес-таа хамьк азылдықсыларнь родинуң по-

menklaturunga kilrip ap turarь şьn eves. Ыncangaş, olar aзыдаксыларнь өөренip көөр, өstyreг, теpşideг polgaş şьn таарьşтырар जोзулуq азыдъ кылырлың ор-пунга хамьктың мурнунда хөј saazьп piziir азыдъ koldadyр турар. Төр Комитеттин nomenklaturunga ха-ръьssalгаыq जोзулуq удурттур азыдаксыларнь килрген турар узурлуq.

Nomenklaturлуq азыдаксынь Төр Комитеттин Каа-дыр килдизинден paдылар турар polganda адаанда турар organizastьң каадыр килдизи онu paза каттар paдылар турганьлың херее cok, хагып онu cyq-ле ucotka алыр.

Iji тугаарьнда тајылырлар каар cybe polза, каа-дыр килдистерi cyq-ле nomenklaturлуq азыдаксылар ту-гајьнда азыдаар eves, хагып nomenklaturлуq азы-даксыларньң sostavьп yrgylcy nemeer, yrgylcy резер-veliq турар sorulга-pile nomenklaturдан таşкаар каа-дырларнь paза өөренip узурлуq. Pir eves херек appar-za, nomenklaturлуq eves азыдаксыларньң iştinden kizilerni şilip ap polur.

Төр Комитеттин Organizas-instruktor килдизиниң ту-гајьнда кааş ses.

Төр Комитеттин Organizas-instruktor килдизи podu pezin जोзулуq organizastattьньп тургустунmaan. Ында cyq-ле ucot polgaş statistik сектору азыдап турар (er-gelekcizi eş Anajvan), paза килдистин ergelekcizi eş Ortтun-ool азыдап турар. Informas сектору polgaş instruktor apparady ам-таа cok.

Pistin nam organizastarььs namньң iştikki азылып polgaş namньң азы-агылып sula кылыр турар. Ucottu polgaş statistikлi ертtem talazy-pile таарьşтырьп тургу-зар турзук, nam kezigynnerиниң operativliq ucodun pezin амдыгаа cedit pyryn кылыр ap şьdavaan-pls.

Тькка хөј nam organizastarь nam kezigynnerиниң ucodu cizekтиq ol хире cugula азыдъ харььssalга cok көгyp турарьлың хараазь-pile namньң on-on kezigyn-neri astьгыр cьдыр каар ijik-pe, азы хөј агаардан nemezi peer coruktar par. Cizee, Улуq-хем козко-

munuñ sekreteri Cuqlur 1942 cыдыñ dekaврda podu-
nuñ statistiktiq otcodunga Uluq-xem kozkomunun
nam organizastarynda nam kezigynneriniñ sanь 1 094
tep aytkan. Ooñ soonda aj cartтыь cetkelek corda
otcodunga 25 caa kezigyn kiiриp алган, а namdan
yngen kizi cok tep pizeen. Kizi podaarga, ol козуун-
da 1 119 nam kezigyny turar polgu-teq, ыңсаarga ооң
pergen otcodundan ap көerge, Uluq-xem козуунун-
da 1 074 nam kezigyny kizi par appargan. Ooñ алыр-
га, Uluq-xem козкому cartтык aj іstinde 45 kezigyn-
ny ышкыныркан polur tur. Namnyñ хемсеqlerin алыр
ijik-pe, азы nam kezigynneriniñ ucodun шың кылыр-
га praktiktiq tuza көrgyzer talазы-pile ТК-ныñ Orga-
nizas-Instruktor kildizinden хемсеq албаан, ol coruk
koncuq шың еves.

Aj sanьnda corudar statistiktiq otcottaryñ саңгыс-
таа козком өй-шаанда кийреjin turar. Kvartaldыñ ot-
codun hozudar corudup turar. Cыдыñ otcottaryñ
Өвур, Tees-xem, Syt-xөл козкомнарь өй-шаанда кий-
реенер.

- Eş Stalinnyñ pisti өөredip turary polza: „Шың ucot
cokka кандыq-таа тургузуушкун азыль, кандыq-
таа кырыне азыль, кандыq-таа plанныq азыл рут-
pes“. (Lenin, Stalin „Nam тургузуушкунунуñ тугајы-
да“, том II, арьñ 411).

Eş Stalinnyñ ро айттыышкылы polza, cyq-le pistin
kyrynenin polgaş азы-агыјныñ organizastarynga еves,
харьñ pir тугаарында-ла pistin namьыска тырым
polur.

Namnyñ organizastyq азылыныñ ең cugula cyuly-
nyñ pirezil азыды plannarynda. Аңаа уш јаныныñ
planь turar uzurluq: kvartaldыñ, ајныñ polgaş хун-
nyñ plannary. Ol plанныñ іstinge азы-агыјныñ, kul-
tur-massalyq polgaş politiktiq kol-kol айттырыларныñ
тугајы киргилеер uzurluq. Namnyñ козуун, суму ко-
митеттери polgaş еге organizastary шүptu азыл plan-
ныq еves роор turar. Алгы заводунуñ nam еге or-

ganizazь 1943 сьдьн тurguzunda plan cok polgan, po сьдьн plan televiler алган polza-taa, oon kol сууlderin куусsetpeen.

Namньн козуун komitetterinin sekreterlerinin pottarьньн planь тьгьнaј cok. Po tugajьnda Mөngyn-tajga kozkomunun sekreteri eш Peqziniн 1944 сьдьн fevral aјньн 17 хуnynde кьлган азыьн ар көreeli.

1. Ertten азыга kelgeninin tugajьн tavelge pa-гьр temdeqletken. Kozkom sekreteri podunun азыьнга yner-ynmezин tavelge саgьрттьр turарь кансар-taa таарьспас, шак парьмдаалавајьн азылдаар узурлуq.

2. Maldьн саш төлын камгалар алыр tugajьнда ARN суми komitetterin-ce ајттььшкьн pizeen. Nam kozkomunga, азы picce хуралга cyge turguspaan, актив хуральнга, мurnаксь малсьннар хуральнга cyge turguspaan, cyge caaskaan „kustaarlap“ олурган? Ol polza, cetpes tur.

3. Kozkoop targazьн кьјгьрттьр алгаш, садьр алыьшкьннарньн соруп турар pajdальньн tugajьнда topcu информазьн тьннаан. Tөрт шак polgan. Po 2 ајттьрьqларга кансар 8 шак yngen cybe poor?—paza-la pildinmes. Хундysкynуң 4 шак turda, ARN kozkomunun вырозунуң хуральн сьлдьгьр алгаш, turguskan ајттьрьqларь:

a) namга саа кизигьннер хyleep алыр tugajь;

b) mal садьр алыьшкьнньн tugajьнда kozkoop targazьнн илеткелл;

c) TARN TK-ньн Nam komizьнн toktaаль-pile танышкан;

d) caskь тарьлга peletkelinin соруп турарьнн tugajьнда Kargьda ARN сумком sekreteri eш Комвунуң илеткелин тьннаан;

e) көdee yner surgаксьлар томужлаан.

ARN kozkomunun вырозунуң ol хураль 5 шак азыр turda тоозулган. Eш Peqziniн praktigin ар көerge, kozkoop targazь-pile cugaalазьгьнга, paza сум-

komga ajttıyşkın undıyeringe 7—8 şak xereqler turgaş, vyroga 5 ajttıyşqın sangıs-la şaktın iştinde kancaş cugaalaşkan kizı poor? Ol cer-le kajgamcık-tıq tur.

Eş Reqzinıñ po eriken xunyn ap kœerge, namnıñ, xœj-niitti organizastarıñ ajttıyşqları polgaş podunıñ piliñ pedideriniñ tugajında nomcaan nomnary cok polur tur.

Areveni udurttur tugajı

Namnıñ organizastıq azıyın eñ cigula pir keze polza, TARN-ıñ rezervezi—areveni rızıktırar tugajında azı polur. Areve teerge, azıcı anıjaktarıñ eñ-ne massalıq organizazı polur. Onu tamcıs-tı anıjaktarga nam podunıñ saldarın xaldadı, onu curttıñ murunda turup turar sorulgaları pottandıarınc-e organizastap turar. Tıvanıñ arevezi po uje-de podunıñ xyreeleninde 7362 kezıgynnyq polgaş 5415 kezıgynnyq pioner organizastarıñ udurttur turar. Areve polza, arat anıjaktarıñ polgaş uruqlarıñ orttuzunga uluq saldar-xaldavırılıq polgaş anıjak œskenni revolustuq jozu-pile kizizider xerekke namnıñ cıgine tuzalakcız polur tep cyveni ol iji san kœrgyzp turar tur. Curttıñ niitti ulus azı-agıyın polgaş kultur-politiktıq amıdıralında areve kancaartaa aazok uluq xuu-tenzilıq polgaş pistıñ arat conubustun, nam polgaş cazaavıstıñ ınakşılıñ aldarılıp-pile edilep turar. Tıvanıñ anıjaktarı polgaş oñ udurttukcuzu areve iderkejli-pile kirışpejin turar ulus azı-agıyın polgaş kultur turguzuuşkununıñ adı, azı xœj-niitti politiktıq organizastar cok tep cugaalar polur. Ol podalımnı şınzıktıır padıtkaarımpile camdıñ san cizekterden kœrgyzp kœrejin.

Tıvanıñ Arattıñ Revolustuq Şeriinde arevecciler—55,7 xuu poor turar. Tıvanıñ pir tugaar ekki-tura otrjadıñ sostavında arevecciler—34,09 xuu, kyraıyl-

агъяларның азысын, алван хааксыттарның составында аревецклер полгаş аныжактар—33,9 хуи, алдын уургајларында—68,4 хуи, садьқ азыдаксыларның орттузунда—66,6 хуи, рақкыларның орттузунда—64,3 хуи, medisin азыдаксыларның орттузунда—68,8 хуи, veterinar азыдаксыларның орттузунда—80,3 хуи, зоотехник азыдаксыларның орттузунда—78,2 хуи, pyгу азысын, алван хааксыттарның составының 31,2 хуиузу аревецклер, аныжактар роор турар.

Маі азыын, сер тарыга азыын хөқзудер херекке, kultur тургузуушкунунуң сугула-сугула серлериниң азыынга, камгалалдың хемсеқлеринге полгаş социалыстық сарысты калварттыгының хереенге ареве организастары ниіттизи-пиле пагај евес кирзип турар. Ниітті азы-агъј, kultur-politik азыдагында аревениң ол кирзілгеји улуқ. Аревениң азыының ол талазын аревецклер поттары мenden артык сугаалар шыдаарлар. Ынчангаş, мен ону todargaj сугаалаар теп подавајын турмен. Мен колдуунда-ла ареве полза, нам, сазактын, Тываның араі сонунуң мурнунга салган сорулгаларын кyuсседирин тескиндиі pyгу аныжактарының јозулуқ паштаксыз, организаксыз роор ам теерде шыдавајын турар теп сувениң тугајын сугаалаар теп турмен.

Ооң кол сьдлагааны полза, аревениң іштиккі азыының полгаş организастық азыының тендиі кошкаанда, аревениң аныжактар орттузунга сорудуп турар массаық, политиктиқ, кизидилгелиқ азыының тендиі кошкаанда. Ареве суқ-ле поду өөреніі евес, харын аныжак салгаксыларын намның јозулуқ резервеји, социализмның јозулуқ тургузуксылары пoldurar төледе, олары паза өөредіі узурлуқ.

1933 сыда колхозу-сайырсыларның пііі тугаар Pyгу Евилейдиң Улуқ хуралынга еş Stalin мынца теп сугаалаан: „Аныжак өскеннер—пистин келиі ујевис, пистин ідегелис, еşтер. Аныжак өскеннер пііістери, кырганнарны солуп алыі узурлуқ. Олар полза, пистин тугувусту тилейгеніі узунга cedirer узурлуқ. Ын-

cangaş, sorulga cül tize, leninizmge öörenir, paza kattap öörenirinde polur". (Lenin, Stalin „Nam tur-uzuuşkununun tugajında“, tom II, arın 617). Eş Stalin-nın po ajttıyşkının pistin arevevis pagaj pottandı-ğır turar tur. Areve polza, areveccilernin polgaş anıjaktarnın orttuzunda pizik pilves coruktu uzut-kaarın am-taa cedip albaan. Pis polza, arevenin xy-reeleninde picce piziktıq, pizik pilves 800 cedir kizi-lik tur-pis. Şeriqzilge kuş-kultur peletkelin arevecci-ler koşkak corudup turar. Ol polza, 110 şakta öörenir programnı tajınnın pygu turguzunda cıq-le 3463 arevecciler tooskanından köstır tur. Oon art-kan 3899 arevecciler cunu kılıp turarın, Töreen curt-tun kamgalaar teeş peletkenip turarlar-pe, şeriqnin erttem pillinge mergezip, kuş-tamır talazı-pile kan-naııp, rızıyıp turarlar-pe tep ajttıyıp polur.

Areve Töp Komitedi koncuq ekki egelekci sanal-dı yndırıp, ulus azy-agıynın pır eñ cigula kezil-ıjaş peletkeer azy-ce 150 areveccilerni mobilizastap corutkan. Par medeelerden ap köerge, mobilizastap corutkan arevecciler ında pagaj eves azydap turar tur.

Arevenin közuunnarda polgaş kudukku organ-izastarın talazından kuş-azyldın şak ındıq yle-gerzi coruun yndırıp turarın xovar tur. Taraa polgaş sigen şölynın sugarıga cetkilerin tudar, palık pol-ğaş azyal kuuş azyın turguzar tep SSRE-nin kom-somolunun ylegeri-pile egelekci inisiativli ködyrip yndırıp turar şak ındıq areve organizazı kajda pa-ry? Ol am teerezinde cok tur. Aldın uurgajın şefke alğaş, arevecci, anıjak öskennernin brigadazın tur-guzup, aldın tıvızynın planın kuysseDIRin cedip arkan ındıq areve organizazı kajda parı? Ol pa-za-la cok tur. Sumunun şkolazın podunun xolunga aığaş, onu öskelerni murnap turar kıldır ylegerlik, köryştıq, murnakı kılıp alğan areve organizazı kajda? Şak ındıq cıylderni men am teerezinde

pillves-men. Kaşь pir sumunun areve organizazь podunun kəşkyn aзы-agььь carttьk polgaş pydyn suurzuñ pajdal-ce şilcidip, anaа materialdьq polgaş kultur talazь-pile taarьmcaьq pajdaldь turguzar tugajьnda şak ьndьq aştьrьq turguskanь kajda-taa cok tur. Ol cyge ьndьq poop turarь tize, areveccilerni organizastavaan, mobilizastavaan, evileldin iştinde cecce organizastьq aзы cok, areve pir tugaar eelceqde podu organizastanьp algaş, engiin anьjaktarнь podu-pile kadь organizastap alvajьn turar tur. Ol polza, nam organizastarьнь paza puruuzu tep cugaalaar uzurluq, olar areveni cetpes uduurtup, areveni kizizider aзыdь corutrajьn, areve anьjak əskennernin jozuluq uduurtukcuzu polzun teeş xemceqler alvajьn turarlar tur.

Anьjak əskennernin iştinden erttem pillqliq kizilerni peletkeerin-ce nam organizastarь koncuq eveeş sagьş salьp turar. Əvyr, Paj-tajga, Parььn-xemcik polgaş Cəən-xemcik nam kozkomnarь 1943 cьldьn turguzunda areve aзыьньn tugajьnda kozkomnuñ vyrozunga caңgьş-taa aştьrьq turguspaan coruk areve, anьjak əskennin tugajьnda koncuq eveeş aзы corudup turgan tep cyve koncuq kəşky tur, on uzurundan camdьk anьjak əskennernin iştinde oorsuk, şoş-sodaа kьr, aragalaar polgaş oon-taa əske coruktar kьr cyulder par, ol coruktar kьzьrьp turar eves, xarьn camdьkta kəvydep turar.

Pioner organizazьn ar kəer polza, şkolada uruqlarньn orttuzunga şkolada əeredilgenin şnarьn pedider teeş, erttem pillqni cedip alьr teeş, medereldiq curum-sagьlganь pьzdar teeş temisseziri en cigula sorulga polur, — ol cokka əzyp olurar salgakcьlarnьn iştinden caа Tьvanьn medereldiq turguzukularьn cedişkinniq peletkep alьr arga cok polur. Po talazь-pile areve organizastarь eveeş aзыdap turar, a nam organizastarь uruqlarньn uduurtur aзыdan cajlar, onu ojup erttip turar tur.

Areve azydakсыларь pottarь paaş piliñmes, pottarь-
ның inisiativi cok, kowun polgaş sumularның organi-
zastарьның ыңaj-peer coruur surgаксыларь роор турар
coruun cok poldurar өjy kelgen. Аныjak өskennerni
polgaş piccii uruqlарның revolustuq caa Тьваньң tur-
guzukcularь кыдыр kizizider төleede, olарның өөredir,
kizizider azyды кыыр өjy kelgen. Areve polza, po-
dunun өөredilge polgaş kizizidilge aзыьн ulus aзы-
agyьнның, kultur turguzuuşkununun pygy adьrlары-
ga tuskaј erttemniqler peletkep peerin-ce, aldarьық
malcьн taraaccьnпaрның, pydyrylgelerniң, көdee aзы-
agyьнның şalyрcьларьн, Тьваньң хөj-хөj intelligenzile-
rin peletkeerin-ce uqlандырган турар узurluq. Lenin-
Stalinның komsomolunun ylegerin jozugaар aзыдың
kандьық-таа adьрынга areveniң inisiativi көзылbeen
cer cer-le turbas узurluq. Po talазь-pile nam organi-
zastарь arevege uluu-pile tuzalaар узurluq. Nam or-
ganizastарь polza, areve organizastарьның illetkeliñ
тыңпаар, areveccilerge taalga peer, aзыдың planьн
turguzар talазь-pile areve organizastарьнга tuzalазьр,
olарга tuzalазьрь-pile piliqliq nam kezigynyn şilip
peer. Хун-pyry өөredir, ajttьр peer polgaş pistiң
areveniң polgaş аныjak өskennerniң tuzальық egelek-
ci coruktарьн wolşevikci jozu-pile tetkiir узurluq.

Nam, areve organizastарь podunun хун-pyryde
aзыьн corudarda pioner organizastарьн рьзьдар,
şkolаның aзыьн segider coruk-ce sagьş salьр узur-
luq. Olарның kol aзыь polza, pistiң uruqlарывьвьсть
өөredilgege, kyş-azyлga, хөj-nittiniң praktik aзыьн-
ga polgaş sosialistьық jozuga kizizideringe uqlangan
турар узurluq. Pioner pyryzy kajaа-таа, kандьық-
таа cerge—şkolаga, өөnge, kudumcuga-таа coraaş,
pygy-le uruqlарга şьnap-la ylegerliq polurun ce-
dip альр. Pister şak onu cedip альр узurluq-pis. Ekki
azyлдаар polzubussa, onu cedip ар-таа polur-pis.

Xereezenner orttuzunga corudar azyl tugaj

Nam aзыльның кол сорулгаларының пиреези полза, хереezenner orttuzunga corudar kizizidilge, polit-mas-salyq azyl polur. Oktabrның Socialistьq Uluq revoluzu polgaş 1921 сыда polgan nasional-xostalgalyq revolu-s polza, азысь хереezennerge er connar-pile pir төmej politiktiq pyryn ergeni pergen. Revolustuq turguzuqnuң turup kelgeniniң turguzunda азысь хереezenner tugajында nam, cazaktың şьn politiniñ accьзь-pile cys-cys, muң-muң хереezenner respublik-тың азыл-агы], хөj-niitti амьдыралында er con-pile pir төmej kirzip turar. Olar pottарының ооң-pile херек кығында Jozuluq ten ergezin cedip algannar.

Am yjede nam kezigynneri 2 137 хереezenner par. Arevede—3 621 kizi, nam, areveniң polgaş xuraldar-ның songuldalyq азылдарында—2 338 хереezenner par. Curttuң азыл-агы] polgaş хөj-niitti амьдыралыңга kirzir talazь-pile pistiң curtтуң азысь хереezenneri uluq cediişkinnerliq poop turарьп ystynde sannar todargaj ajttьp turar tur.

Ооң-pile cergelestir, nam organizastарының хереezenner orttuzunga corudar азыль сөөлгы 2—3 сы-darda eleen sularaj pergen tep cyveni temdeqler каарь cugula. Kozkomnарның хереezenner kildisteri pottарының тоорт азыль-pile евес, харьп kolduunda-la азыл-агы]ның ajttьрыqlары-pile көdee yner surgаксь-лар poop азылдар turar tep ystynde cugalaan polgaj-men. Sumularda polgaş козуunnar төптеринде хереezennerniң tuzalaar pөlykteri (арьq-şeverniң, sadьq-ның, şkolаның polgaş өске-taa) sula азылдар turarlar. Ol pөlykter polza, pir talazьнда—kьrturнуң, азыл-агы]-ның polgaş өске-taa алван cerлерiniң азыльнда cetpes-terni cok кығыңга, iji talazьнда—хереezennerniң pottарының piliñ pedideringe, paза olарнь хөj-niitt азыльңга саңсыктырьп өorediringe uluq uzur-tuzalyq

poor turar. Tьkka хөј сумуларда, арваннарда полгаş суурларда хереезеннерниң хуралдарың полгаş хереезеннер активтарың сьоवास аргарған, самдык серлерде хереезеннерниң тускај полит-сьрьдььşкьны, рая тьва пизик өөренириниң полгымнерин тарадьркан, азысь хереезеннерниң орттuzunga corudar тускај азыдың talazь-pile ең сугула айттьрьqlарнь şiltpirlep сугаалазьрь-pile хереезеннерниң сөвylel хуралдарың, konfrenzilerin сьоважың турар.

Koзуunnарда, сумуларда, суурларда полгаş арваннарда хереезеннер активның, хереезеннер organizак-сьларыңың полгаş nam, areve organizastарыңың am yjede хереезеннер орттuzunga corudar азылыңың kol sorulгазы polза, erengej агитасть полгаş propagандьль евеezetкеş, азысь хереезеннер куş-азылыңа амгы турганьдан кааş хuu арттькка өөренирин, ylet-purnyn, көdee азы-агыжың, transportтуң полгаş өске-таа pyдырылге, алван серлериниң адыр pyryzyнге хөј-хөј санның хереезеннер турарың, хerek apparза, Sovettiң хереезеннериниң ylegeri-pile азыдың pygy адырларыңа er ulustu soluptар кьдыр тургузарың cedip алырь polur. Ol coruktu амгы yjeniң pajdаль пегер турар. Onu cedip алырда nam, areve organizastарь полгаş хурал серлери өң pyryzyнге, pазьң pyryzyнге cedip тургаş, polit kizizidilgeliң азыды. arat хереезен pyryzyнге, taraaccьн хереезен pyryzyнге, азысь хереезен pyryzyнге cedir corudar кьдыр podунуң азылың caartтьр тургузар узурлуқ. Oларың өөрениринге, podунуң азы-агыжың corudarыңа, podунуң uruqlарың kizizidip алырыңа тuzalaар узурлуқ-pis. Pister polза, хереезеннер ulуқ куş polur tep еş Stalin-ның айтканың jozугаар ulus азы-агыжылың pygy-le адырларыңа, kultur тургузууңа полгаş curttун хөј-niittiniң politiktiң амьдыралыңа хереезеннерни хөј-pile хаара tudup алырың cedip алыр узурлуқ pis. Nam organizastарь хереезеннерниң орттuzunga podунуң азылың sula corutkanьның узуринда po talazь-pile

xerezenlerniñ kol nuruuzu piste xozudap kaap turar eves, xarın olarnıñ murnakıx kezee—nam kezıgıny xerezenner pezin xozudap kaap turar cıylder par. Cıngıx cızekten kergızejın. Өkte kyrazyl-agıjda nam ege organizazında 45 nam kezıgıny sanadıp turar. Olarnıñ işinde 9 kızı xerezenner. Ol kyrazyl-agıjda azıdap turar nam kezıgıny xerezenlerniñ işinden cıqıle 2 kızı namnıñ taalgazın kuysedip turar, 00n 0ske xerezenner taalgalıq azı cok, cıge teerge, uruqlarılıq polgaş 0ske-taa cıldagaannarılıq polgan uzurunda x0j-niitti azılnğa kirzıp şıdavaıjn turar tızır. Өk kyrazyl-agıjnıñ nam organizazı ol xerezenner x0j-niitti amıdıralından cıdıp kalvaıjn, 0ske nam kezıgınyneri-pile pır t0mej anaa kirzır tugajında taarımcalıq pajdaldı turguzıp peeringe sagış salvaan.

Uluq paşkı Stalin 1924 cılda-la azılcı xerezenlerniñ tugajında mınca teen: „Sovet Evileliniñ conunıñ ten kezii sovettin polgaş namnıñ turguzuışkununıñ uluq orıundan taşkaar am-taa xazıbzında turar corukka cer-le eptezip polvas“. Şnar-la ıdıq, eşter! Pır eves Tıva Arat Respublikın conunıñ ten kezii xerezenner kyryneniñ, azı-agıjnıñ polgaş namnıñ turguzuışkununıñ uluq orıundan taşkaar xazıbzında turar polza, pıster kancap-taa eptezip şıdavas-pis. İncangaş, azılcı xerezenlerni organizastarınğa onza sagış salır uzurıq-pis.

Profevileldiñ organizastarınğa namnıñ udurtulgazın ekkizider tugajı

Ertken yjeniñ işinde profevileldiñ azılnnda camdıx cedıışkinnerliq polgan-pis. Profevileldiñ kudukku organizastarın yurmektej turguskanınıñ tınnelinde olar pydyrylgeler-ce, azılcın, alvan xaakcıtıtar-ce, evileldiñ kezıgınynerin-ce murnukkuzundan arttıx cokk appargannar. 1942 cılda 59 mestkomnar turgan polza,

1943 сьда оланы уурмектеен, оон туңнелинде 27 профкомнаны, 230 месткомнаны полгаş профпöлыктерин тургускан. 1942 сьда пугы-ле профвеледин кезигуннери 2034 кизи турган полза, 1943 сьда профорганизастарыны азы еккеенини туңнелинде 3428 кизи цедир өскен. Сыл иштинде профвеледин кезигуннге 1394 кизини кирип алган. Ол сан полза, азысын, албан хааксыттарыны ортузунга профорганизастарыны салдар-халдавыгыны өзур турарын көргүзур турар тур. Оон ыңай профорганизастарь социалистық карысты калбартыр тугаында азы-агы организастарыга рагай евес тuzалаыр турар тер сувени темдеқлеери ергежок сугула. Пудурылгенин мурнаксыларыны сань улам көвудеен. Республикта 608 шалырсылар пар. Оларыны аразында нормазын 200—300 хуу цедир куысседип турар ештер пар. Самдык сизектерден көргүзур көрејин.

Раскова аттық таараны комбинаттың шалырсызы **Анај**—1943 сьдын 4 тугаар кварталында родунуң кылы азылыны нормазын 350 хуу куыссеткен.

Ола пудурылгенин азысын хереезен **Топпур-оол**—ерткен сын декавр ажда нормазын 368 хуу куыссеткен.

Нарын алдын иургаыныны шалырсызы **Тадар**—1943 сьдын 4 тугаар кварталында нормазын 200 хуу куыссеткен.

Кызы Шериқниң 25 сы оју аттық куразы-агыныны тракторызу **Кара-оол**—1943 сьда нормазын 230 хуу куыссеткен.

Синге-каат алдын иургаыныны шалырсызы **Адвој**—1943 сьда нормазын 250 хуу куыссеткен.

Улетпур-тудуқ јаамызыныны алгы заводунуң шалырсызы **Садамба**—1943 сьдын 4 тугаар кварталында кылы азылыны нормазын 450 хуу цедирген, а ола завоттуң саа азысын **Сотнам** 1943 сьдын декавр ажда кылы азылыны нормазын 400 хуу цедирген.

Ристиң ол шалырсыларыны соокта саа-ла пудурылгеге келгенер. Оларыны шалырсы полганыныны кол ун-

dezini polza, arat connar xostuq ergellitq poop, ol xostuq ergezi materialdyq kyške tajanganьnda, kizi kizini tarlaar cybe cok, aзысьн kizi pyry pydyrgen cyulyn podunga aлы, podunuң conunga peer tep cybeni pilgeninde, orannyң ištinde caa texnik par apparganьnda polgaş caa kaadyrlar өskeninde polgan. TAR-ның алғы заводун 1941 сыда turguskan-pis. Po 3 сыдың turguzunda ol zavotta planьн 300—400 хuu kyysseдиp turar 56 харлық Сывак, Кара-кыс, Жоңзак, Адық суылар ысқаş тыкка хөј kiziler өsken. Olарның азыльның методу кандықы?

Азылдаар җағындан 15—20 minutta murnaј kelgeş, хер-херекselin, materialьн—алғыларьн peletker алгаş, җағы cedip kelgende toraan-na азылдаp egeleeş, ынај peer хөј җак erttirbeјin азылдааş, онааşkan planna-рьн азыr kyysseдиp turar polur tur.

Мооң-pile cergeleştir cap-caa-la тыртыр олурган җалырсыларның азыльнга namның, profebileldin, are-venin organizastарь pottuq tuzanь perip turganь ul-uq ojnaaşкьнның.

Janvarның орттааккь yjezinde алғы заводунун nam organizazь тындық solun азылды хьнар көрген. җалырсь еves азысьннар Pyry polgaş Хайдырты хьнар көрге, 8 азы җағының turguzunda Pyry 2 җакты халас erttirgeninden хун normазьн 60 хuu, Хайдыр 1 җак 30 minuttu халас erttirgeni-pile norma-зьн 70 хuu kyyssetken polgan. Olарның сапынга ol-la хунде азылдаp turgan Кара-кыс саңғыs-таа mi-nuttu халаска erttirbeјin turgaş, normазьн 150 хuu kyyssetken.

Ol polza, cyq-le namның, азы-агының organi-zastарьның еves, харьн profebileldin organizastарьның азыльның paза тыннели polur tur.

Бндық polza-таа, Тываньн profebileli am-таа res-publikтың азысьн, алван хааксыттарьның massалық organizazь poop җьдavaan tep cybeni temdeqlеeri җugula. Profebileli pydyrylgeni piliri pagaј, азысьн-

нарның негеделерин өөренип турарь сетпес. Ertkel сьлда профвилели полза, сөөлгы реş сьлданындай арттык кьдыр өскен-не, ьнсаарга ол сорук полза, ул ам-на өзер тееş азысьн, алван хааксьтаның ортузунга профвилелин организастың азыьн улам-пн тыңзьдыр, профвилелин организастарының өзылдези хандьыр, оларың жозулуң массалың пoldурагың профвилелинге хылеедип турар тур.

Iji tugaar uluq setpes cyyl polza, azyсьн, алван хааксьтаның ортузунга профвилелиден kultur kizizi dilgeliq azyль коşkak сорудуп турарь, Lenin, Stalin ның pisti өөредип турарь ьşkaş профвилели полза, коммунизмның şkolazy полurun ам-таа cediр алвагың турарь полур тур. Profkomnar, klyptar, кьзы-пулуңна ам-таа коşkak азыдап турар. Şeriqzilgeniң polgaş kyş-kulturnuң азыь коşkak. Pydyrylgeniң murnak сьларының şkolalary азыдавагың турар. Азысьннарның ортузунга кыş-азыль medereldiқ polgaş ak-setkildiқ көөр кьдыр азысьн, алван хааксьтаның kizizidip турарь коşkak, ооң узурунда respublikta pydyrer кыş-terniң niitti tenneli ам-таа савьс.

Ро pygy setpes cyylder cyuden pöop турары тизе, суң-ле профвилелин коşkak азыдап турарыңдан polgaş коммунизмның şkolazy полур podunuң rolun pilvejiң турарыңдан евес, харың елен хөј nam организастарь профвилелин организастарың удуртуп, тузалазыңдан poitarың cajladьр алган турар соруктан paза pöop турар.

Nam организастарь ол pajdaldь edip cazar алыр. Profvileldiң азыьн podunuң kontrolunga алыр, оларга сөленир polgaş оларың tamcьşтыр kalvak азысьн, алван хааксьтаның ортузунга массалың, politiktiқ азыль сорудар хылеelgeliқ.

Азысь соннарның хуралдарь

Namның paза pir cugula азыь полза, азысь соннарның хуралдарың рьзьолар, оларың tamcьşтыр kalvak

азысь конну азы-агынь полгаş kulturnu ulam sa-
zradьrьга organizastaarь polur. Uluq stalincь
Konstituska yndezillettingen caa Konstitustu padь-
laan TAR-ньң 11 (10) tugaar Uluq xuralь polganь-
dan peer iji cьl азыq yje ertti. Ol yjenin turguzunda
Arattьң Revolustuq namьга paastatkan азысь con-
nuq xuraldarь eleen pьzьkan. Olar ulam-na arat con-
nuq Jozuluq erge-cagьrgazьньң organnarь poop par
cьdar. Sumularnьң, suurlarnьң polgaş kozuunnarnьң
азысь connarьньң xuraldarьньң seelgy songuldala-
rьга pistin namьнь, arevenin polgaş profebileldin
sanal yndyrgen kandidaturlarьнь songup алырьга
songukcularньң 95,4 хуuzu pottarьньң padьlaaşкьньнь
pergen. Азысь connuq xuraldarьга songuldalyq
xyleelgelerni kyysedip, kyryneni udurtturunuq tur-
zulga cyulderin 4399 kizl cedip ap turar, olarnьнь
arazьnda 834 xerezennер, 506 sovet хатаатьларь
par poop turar.

Өске кандьq pir organizas-pile төмеjleerge,
азысь connuq xuraldarь podunuq organizastьq tur-
guzuunuq talazь-pile massaga koncuq cook poop tur-
ar tur. Arvan, sumu, kozuun, suur, kyrazь-agь], al-
dьн uurgajь, ucastok pyryzynde азысь connuq xur-
aldarь par, ol xuraldarnь азысь connar pottarь со-
gup алган polgaş olarnь pistin pottarьвьстьнь xural-
darьвьс тер koncuq сөр adap turarlar.

Азысь connuq xuraldarьньң arat connuq orttu-
zunga massaccь polgaş saldar-xaldavьrьlyq polur co-
ruun sumularnьң polgaş харьн kozuunnarnьң pezin
tьkka хөj nam organizastarь ynelер көрвөjлн, podu-
nuq азыльн corudarda olarga тажанмас, азысь con-
nuq organizastarda olarnь азыqlabas poop turar. Кь-
зыл хоорайньң picce xuralьньң 9 seksilerinin иштinden
ertken cьльн cyq-le 6 seksiler азыdap turgan coruk-
tu азысь connarньң xuraldarьньң polgaş olarnьнь
seksilerinin азыльн удurtturundan pottarь cайлар tur-
ganьндan paşka канcaar таjыльrлаат poop. Eleen хөj

nam kozkomnarъ (Parъyn-xemcik, Өвүг, Syt-xei, Tozu, Pii xem, Mөngyn-tajga) pygy 1943 сыдын turguzunda азысь соннарнын хуралдарнын азынын tugajьnda саңгьs-таа айттыгьо сугаалашпаан полур тур.

Nam polza, азысь соннарнын хуралдарын удурттур polgaş uqlaar kyş polur, Ыncalza cok хуралдарнын азын холгаарлар, оларнын инициативин кьзыр, хуралдарнын орекуннаръ (азыраксыларъ) polu peer ergeni кьмга-таа perveen, pistiң namнын удурттур азыдаксыларъ ьндыгь рајдалдыгь азыдај peer coruktar. par. Азысь соннуң хуралдарыга евееш peletkeldiq-таа азыдаксь азыдар polur, cyge teerge, хуралдар азыдын шитпирлигь ceri еves tur tep санаар paza pir cyyl cetpes coruk par. Азысь соннуң хуралдарыга кошкак азыдаксыларнъ turguskan төлеede, хуралдарнын pygy азыдарын nam kozkomnarъ, азы sumkomnarъ pottarъ corudur egeleer. Ыncangaş, ьндыгь nam organizastаръ namнын азын corudar arga-cok роор, olar kozkom-pile козуун хуралдарыннын агазынга ьцај peer шошкуп-ла тургаş, кая-таа азыдарнын talazy-pile cedip алган тынделери cok роор турат, козууннуң pygy азын paksьradь турарлар.

Азысь соннарнын хуралдарнын азынга ең екки peletkeldiq nam kezigynnerin corutsa coguur. Хуралдарнын ат-алдарын pygy хемсеqler-pile pedidip, olar соннуң иштин-се ulam kirip азыдааръ, condan хоорулvas poldurаръ сугула, оон-pile кадъ оларнын kol sorulgазь polza, revolustuq turguzucьnu pygy хемсеqler-pile рьзыqlaarъ, азысь соннарнын саа амьдыгалын turguzаръ, feodalizmнын арттышкьппарын, вјurokratizmнын, азы сызыр polgaş өске-таа cyulderni тазьындан cok кьыр узуткааръ polur. Азысь соннарнын хуралдаръ polza, ең-не massалыгь organizаксь тер cyveni nam organizastаръ pygyzy pilir узурлуq. Ыncangaş, olar ekki азыдар, сон-се ulam cooksulар, Улуq Lenin arat conga ең екки Ыnak coraань Ышкаş, paşкь Stalin arat conga ең Ыnak тураръ Ышкаş olar

páza podunun arat conunga şak ol xiré ынак corzun tees olarnъ хун-пурыде удуртур херек.

Ada-curitun uluq tajъnnъnъ yjezinde tоp cerde-taa, cer-cerde-taa namnъn, kyryneniң харъssalgalyq azydarynga tepşidip yndyrgeñ saа-saa kajgamcъkтыq kaadyrlar озыр yngen polgaş şylgaldanъ koncuq eki ertkenner. Olar narъn-perge yjede оёrenip, озыр ръзыгър, saа Тъванъ тургузар corukka ergi kaadyrlar-pile kadъ corup turarlar. Ындыq еştetni namnъn, aзыl-agъjnъn polgaş kyryneniң azydaryn-ce tidimi-pile tepşidip yndyrze coguur.

Ооң-pile cergelestir амъдыралдан хозудап сьдыр каар турар, pottarъnnъn piliin kоdyrer tees politik, texnik talazъ-pile tepşilgezin оstyrer tees azydavas, aзыlga şaptъk роор турар şak ындыq camдык kiziler par ter cyveni temdeqlеze coguur. Ындыq şaptъkтыq kiziler aзыlga şaptъk polvazъn tees, pizik piliqliq, озыр sajъrар турар, къзымак kizilerni tepşidip yndyrup polur cerlerni olar eelevezin tees olarnъ tor-toraan sajladyр yndyreri cogula.

Seremcileldi pedider coruk— en cogula sorulga

Tajъnnъnъ pergeleri pistiң respublikta paza-la tavaryр турган polgaş turar-taa. Ol pergeler polza, ylet-pyrynъn paraannarъnnъn, kоdee aзыl-agъjnъn хereksel-deriniң, tuduq materialdarynъn, kulturluq paraan-narъnъn talazъ-pile polgaş оske-taa озыр турар хereqlelderni toluзу-pile pyryn хандыгър şьdaar argalar piste cok роор тураръ-pile хolvazър турар. Ol pergeler polza, eksporttu eleen ulgattыгър, доң-pile maadyrтыq Кызы Şeriqge tuzalamcыlarnъ kоrgyzer tees kоdee aзыl-agъjnъn produktalaryn curt iştinge хereqlelerin araj таарыстыр къзыrganъ-pile хolvашkan. Ol pergeler polza, pydyrylgelerge azydap турган sovet хамааттыларынъnъ camдык kezee Кызы Şeriqniң хyreeleniң-ce coraанъ-pile хolvашkan, ol coruk curt

pydyrylgezinde aзысып кызын талазы-пйе елеен пергелерни тургускан. Оон ынај ол пергелер сүдел теерге, пистин ыздедибистин елеен кезеен оран камгалалыны хемцеулерин-це уқландырып, ооң-пйе сергеlestir ulus азы-агылыны, kultur тургузуушкунун азын суларатрајын келгені-пйе холваşkанында полур тур.

Пистин curtтун азысы арат connary ол pygy пергелерни азыр тилер турар. Пистин арат conubus revolustuq nam, cазак казангызындан-таа арттык сыры, cангыс ертик кыдыр каттызыр, Улуқ Совет Евилелинге, Кызы Шерицге, Улуқ Сталинга казангызындан-таа арттык хан-тамгындан cook poop турар, moon songaar podunun улуқ cедишкinnerлиқ полurunun yндезини şак ында тер cyвени көрып турарлар.

Camдык тајзын idegetter niittileidin cөгenciқ şaarlancaktary pottaryны кыш cok polganын pilgeş, кыкыкcy хортарны polgaş megelерни тарady тургаş, пергелерни азылаарын oraldayp турарлар. Пистин арат conubus polgaş revolustuq namывыс polza, тајзынны тылды sandaradyr teen cyзын-раазын oraldaybşкынарын cайлады, şitpirliқ согушкунну перип şыдаан.

Тајзын polza, koncuq казар, optuq-megeliq. Пистин араыстан seremcilel талазы-пйе piccil-le коşkак, салдынкак coruk yнyp keер polza, тајзын пистин херевиске хора cedirer тееш toraan-na азылаарын oraldayp. По tugajында кааш cizekten көргызерге:

Şoqzal тер pir kizl Mezegeј сумузунын picce хуралыны targazyндан şынзылға алгаş, алгы zavodunга азысып poop kirip алган. Uдavaанда ол kizi zavottuq акşазын, хер-сыны oorлааш турgunнај перген. Tutturgan соонда көерге, јozuluq контреволустуқ ideget polgan.

1943 cыдың mart ажың yjezinde Улуқ-хем қозуунунуң Şагаан-арық сумузунга Cіqzit тер pir ындық kizi келгеş, „men cазак кезигyny kizi poorumга Şагаан-арық сумузуны-це surgаксылар перип көры-

ner tep tileerge surgakcylap keldim, slerniñ po sumunıñ şkolazı koncuq ekki azıdıñ cer teer cordu" tep cugaalaş, sumunıñ pygy-le azıdarın ajttırga, sumunıñ picce xuralıñnıñ targazı Cyldım, nam komitediniñ sekreteri Cimit-Torzu olar sumunıñ pygy-le politiktıq san tıñnyq azıdarın tañıstırtıp cugaalap pergenner.

Oñ soonda ol kızıniñ negeldezi-pile şkolanıñ xuralın cırga, añaa mın Ciqzit cazaktıñ murnundan rajır cedirip cugaalaş, sumunıñ uduıttukcuların, şkolanıñ eñ ekki paşkıların, eörenikcilerin akşa polgaş şaktar-pile şaınaar tur-men tep carlaan.

Sumunıñ azıdakcyların tuurajlap kaarkaş, uk Ciqzit turgunnap coruj pargan. Tutturgan soonda ol Ciqzit polza, Caa-xel kozuununıñ Kızıl-taq sumuzundan kelgen oor tyrzok kajgal ideget polgan.

Pistiñ camdık nam organizastarıvıstıñ polgaş tus-tus nam kezigynneriniñ talazından nam dokumentilerin ışkınar cidirer coruktar eves eves poor turar paşa-la seremcileldiñ koşkaan ajttıp turar ol polur tur.

Namıñ azı-agıjın emge-sekseleeriniñ talazı-pile Kızılın xoorkomun polgaş Tandı kozkomun ekki tep sanar polur, eške kozkomnarnıñ po tugajında azı am-taa pagaj.

Namıñ azı-agıjıngı kandıq cuylder kirziril teerge: nam kezigynneriniñ tañızı, dokumentileri, organizastarnıñ undyrgen toktaal şitpirileri, ungen, kirgen pizikter, kezigyn tađvırların materialdarı, nam organizastarın tañızı kirer, ol pygy cıveni namıñ podunıñ azı-agıjı teer. Nam organizastar eške organizastardan material dokumentilerni korum-cırumnuq edileerin negeeriniñ murnunda, ol tugajında podunıñ azı-agıjın xamıktıñ murnunda ıjak poldurup alıp uzurluq.

Namıñ azı-agıjın onza cazıt kadagalaar, nam organizastarın ol tugajında politiktıq seremcilelin

pedider, ol tugajında tajzınnarga canğys-taa azıq-
laaşkın perbes uzurluq.

Ulam uluq cedlişkinnerliq polur töleede, cedliş-
kinnerge oozurgavazın polgaş seremcileldiq polur-
unga eş Stalin pisti yrgylcy öoredip turar:

„Pistin sorulgavıs polza,—en tergiin serem-
cileldiq polgaş ıjak pelen turar polur. Pir eves
pister seremcileldiq turar polzubussa, piston taj-
zınnaravvıstı ertken yjede sop turganavvıs, am yje-
de sop turaravvıs ıškaş kelir yjede ıjaap la ti-
leer-pis, eşter.“ (Lenin, Stalin „Nam turguzuşkun-
nıñ tugajında“, tom II, arın 508). Pir eves eş Stalin-
nıñ ol aştıvışkınnarın utpas polzubussa, pister şup-
tu pergelerni azır tiilevi-şaan, ol pergelerden ulam
kuştıq sırbı kattızıp alğan yner-pis. (Tinmittiq
yr adış caskaan).

1944 СЫЛДА МАЛ ӨСТЫРЕРИНИН КҮРҮНЕ ПЛАНЬ ПОЛГАШ НАМ ОРГАНИЗАС- ТАРЫНЫН СОРУЛГАЛАРЫНЫН ТУГАЈЬ

*TARN TK-ның 7 тугаар пленумунга
TAR Sajttar Cөvyleliniң targazь
eş СЫМБАНЫН илеткели*

Eşter! Pistiң plenumubus kandьoq yjede cьqьp turarьп eş Toka podunuң илеткелинге todargajь-pile cugaalaan uzurunda men ol tugajьnda maңaa tapkьr cybe cugaalavajьп, mal aзыльньп tugajьnda ajttьr-ьqga şuut-la kirer-men.

Mal aзыль teerge, pistiң curttubustuң ulus aзыль-agььпньп kol adьrь polur polgaş mal aзыль saзьraan tudum-na curttuң niitti ekonomikazь ulam-na ulga-dьr, aзыль arat connuң materialdьq амьдьraль ulam-na segiir polgaş maadьrьlьq Kьзыl Şeriqge kьrgьzer pistiң materialdьq tuzalamcьvьstьп suuru ьzer tep cybe todargaj.

1944 cьlda mal ьstyreriniң planьп polgaş ol tugajьnda nam organizastarьпньп sorulgalarьп cugaalaarьпньп murunda ertken 1943 cьlda mal ьstyrer plannьп kysseldeziniң tьnnelin topculap-taa polza cugaalap kaarь ergezok cugula tep podaj tur-men, eşter.

1943 сьлда мал ɵstyrerinin kyryne planьньд kyysseidezi

1941—42 сьлдarda малдьң paaş sanь kudular turgulaan. Ынсаарга 1943 сьлда малдьң paaş sanь kudular coruk paгьк нуруузунда кьзььлган, хагьн camдьк козууннар picce ɵzyldeliq polgulaan.

Namньң Тɵр Komitedi polgaş Cazak ceri мал ɵstyrerin-ce uqlangan eleen хɵj pottuq хемсеqlerni ap corudup kelgen.

Ol хемсеqlerniң хараазь-pile, ьlangьja сɵelgy yjede мал ceml peletkeer, малдьң кьзььраар coruupile temissezir, малдь казаа-pile хандьраар, малдь janзь-pyry халдавьрьльд аарьqlарь-pile, tajзььнарь-pile temissezir, малдьң caş tɵlyn mendi azaар, малдь kadat-pile хандьраар talазь-pile myн-ne eleen cedilgelig polgan тɵр сɵqler полур тур. Cizeeleerge: 1942 сьлдьң kuzynynde kezip peletkeen sigenni 1941 сьлга тɵmejleerge—70,9 хуу ɵsken ijik-pe, pir podaga orttumaa-pile—21,8 puut onaазьр турар; 1943 сьлдьң kuzynynde—15 349 800 puut sigen peletkeen, азь pyry respublikta pir podaga orttumaa-pile 25,8 puut, хуу азьлдьд arattарньң 24,3 puut onaазьр polu pergen.

1942 сьлда мал ederzilgezин eleen organizastьd corutkanь-pile 1943 сьлда тɵryyr малдьң кьзььраар coruu paза eleen eweezeen. Малдьң кьзььраар coruueң eweeş polgan. 1940 сьлда pyry тɵryyr малдьң 25,1 хуузу кьзььраар турган polза, 1943 сьлда pyry тɵryyr малдьң 17,7 хуузу кьзььраан.

Мал polgaş Cer азьльньң jaамьзьньң medeezi-pile аьрга, 1943 сьлда 5400 саа казаань tutkan, 78500 сьлгь малдь sap аарьqдар şinceen, 513000 paaş хојну 2-3 kattар cуган, 400000 paaş малдьң profilaktikalьd şincilgezин кьлган, 123000 paaş malga emnelge tuzalamсьзьн көргьsken polgaş 9000 казаань dezinfeksileen,

Maldың cuttan, aарықдан олыр coruu мурнакка cыдarga төмеjлеerge евеезеен, ылаңгыја cuttan олыр coruu 3 каттар cыгы кызыгыган.

1943 cыда cуртка јашур тер халдавырлық аарық нерттереп турган полгај, ындық полза-таа, ооң pile елеен шыңгы темиссел corутканын хараазы-pile мaldың аарықдан олыр coruu нилттизи-pile кызыгыр турар. ОI полза, мaldың халдавырлық аарықлары-pile ulam шыңгы темиссеzir полза, мaldың аарықдан хораар coruun оон-таа арттык кызыгыр полurun ајттыр турар тур. Ындық полза-таа, 1943 cыда мал өстырери-нің планын пистер кyuсседip шыдаван-пис.

Еrtкен cыын херек кында төreen мaldарның caш төлын мendi торуктурup алыр талазы-pile мурнуку cыдarga төмеjлеerge cygeer полган тер cөқлер полур. Херек кында төreen pygy caш мaldың республикта нилттизи pile 91 хуuzu камгалаттыган. Ындық полза-таа, pygy төруу мaldан caш төл алырның планын кyuссетpeen-пис. План жоугаар алырга:

cys inekten—79 pыzaa,	alґаньвьс—62
„ peden—65 kulun,	„ 43
„ хojдан—81 хuragan,	„ 75
„ өškyден—80 анај,	„ 77
„ іwidен—80 анај,	„ 75

Мoон ар көерге, мaldың кызыгаар, ара-салы coruu-pile темиссел ам-таа кошкак, caш мaldы камгалаарының хемceқлери ам-таа ыракта cетpes, ол тугаында нам организастарының, нам кезигыннеринің араг connуң аразында corудup турар азылының кошкаан ајттыр турар тур.

Ынсаарга ам еrtкен cыда республиктың мал өстырер кyрyне планының нилтти тыннел cyу полганы теерге, мaldың нилтти раазы 11 хуу өстырер теен планын кyuссетpeen тур-пис. Мал раазы cyқ-le 0,09 хуу өзылделіқ полган.

Tus-tus euzyn maldarnь 1943 eıldaң ijulda polğan saıgь size-pile ap көerge:

	Өzer planь- ның хуuzu	Kyysselezi- нің хуuzu
Inek	12,0	0,6 өsken.
Сылгь	8,0	2,6 kudulaan.
Хож	10,7	1,1 "
Өsky	11,6	2,7 өsken.
Sarıык	10,0	9,7 "
Тезе	8,4	8,8 "
Ivi	10,0	21,7 kudulaan.
Хаван	15,2	4,3 өsken.

Мон ap көerge, pistinь мальвьстың шитpirлиq кө турuuzu polur inek, хож, өskyден өзыде ap ыда мааньвьс-pile mal өstyreriniң niitti planьн kyysset peen tur-pis.

Tus-tus sektorlar mal planьн кандьq janьз kyys setkenin ap көerge:

	Өstyrer planь- ның хуuzu	Kyysselezi- нің хуuzu
Kyразы-агьлар	12,4	16,7 өsken.
Kolxostar	10,7	8,0 "
Sovet хamaat. хуу ала	11,3	3,9 "
Арат азы-агьлыqlar	11,0	1,1 kudulaan
Tus-tus organizastar	16,4	6,6 өsken.

По sannardan ap көerge, kyrynениң polгаş коорастаşкан азы-агьларның маль picce өзыdelic polза-таа, olar mal paазьн өstyreringe амгь yjedc uluq rol oјnar ыдавазьн polгаş pygy maldьң 93,5 хуу eezi poop турar arat азы-агьларның мальны paазь kudulaань-pile respublikьң niitti planьн kyys sediringe канcaar-таа азok uluq шитpirлиq poop турарың ајтыр турar tur. Өске ses-pile cугaalaarga, arat азы-агьларның мальның paазь kudulaань-pile

respubliktnıń nııttı maǵıyńǵa raazı ózınde cök póp turar tur. Moon ap kóerge, ser-serde nam organı-zastarǵı moon songaar mal aзыльньǵa talazı-pıle arat aзы-агьлarnıǵa arazıngı tıdzıq aзы corudarǵı neget-tınp turar tur.

Tus-tus kozıunpar ap kóerge:

	Özer planı- nıǵ xıuzu	Kyyssetkezi- nıǵ xıuzu
1. Erzın	11,06	9,8 өскен.
2. Сөөн-хемсик	11,20	4,7 "
3. Tees-хем	11,09	4,4 "
4. Tere-xөл	11,44	4,0 "
5. Рағын-хемсик	11,02	3,0 "
6. Syt-xөл	11,02	1,2 "
7. Mөngyn-tajga	11,12	0,7 "
8. Өвүг	11,00	6,2 күдүлөө.
9. Uluq-хем	11,10	6,3 "
10. Paj-tajga	11,80	1,1 "
11. Саа-xөл	11,30	1,0 "
12. Таңды	11,06	1,4 "
13. Каа-хем	11,02	5,3 "
14. Pıl-хем	11,05	3,7 "
15. Тогу	11,50	19,1 "

По sannardan ap kóerge, planıǵ kyyssetken kó-zıun sangıy-taa cök tur. Plan kyyssetdir xamaan cök camdıк kozıunpar maǵıyńǵa raazın mırnında cыда турган хемсеенге хевеер pezin тургузуп ыдаваан.

1943 cыда mal raazı östyrer planıǵ kyys-settinmeentını cыdagaań cыdel? Ol tugajında cam-dıк еsternı arazında jınzı-ругу tajıbyrtar par pöp turar. Cızeleerge, camdıк ulıstarnıǵ tajıbyrtar turarǵı: sölgı yjede kooperastıǵ mal sadır aлыр-нıǵ planı ulgatkan poıgaş frontuga tızalaar coruk хөл poıgan uzırunında, mal östyrer planı kyyssetdir berge teer sagıstıq cыul cыbe par. Ol teerge, okta-jan еves. Pır еves ындıq cыbe poıza, kooperaska

mal sadaryňyň planyň 150 xuu kuysetken Tees-xem koziununuň Сыргаландь sumuzunuň malь kancap 10,4 xuu öskeniň, Paj-tajga koziununuň Хөл sumuzu kooperaska mal sadar planyň 112 xuu kuysetken хirezinde malь kancap 11,8 xuu öskeniň, Парып-хем-сиктиң Хөнделең sumuzu Сарыqlar Sozal kooperaska 69 paaş maldь satkan хirezinde malь kancap 17 xuu östürgenil, Uluq-xem koziunu Iji-tal sumuzu Кьdat-ool kooperaska 84 paaş maldь satkan хirezinde malь kancap 50 xuu östürgenil? Mal planьnyң kuysettinmeenin mal sadьr алььşкьnyň ulgatканында тер тајылырлар турар сөгенисә coruktuң megezин po cizekter pottary-la tudup, puruu şaap turar tur.

1943 сыда mal östүreriniң kyryne planьnyң kuysettinmejin parganyňyң көl сыdagaany cydelteer polza, namnyң polgaş kyrynениң organizastarynyң talazyндan arat connu mal östүrerin-ce uqlandyр jozuluq ekki eviledep şьdavajьn turaryнда polgaş namnyң 12 tugaar Uluq хuralьnyң şiltpiri jozugaar mal aзыьn pygy nam, oң tus-tus kezigynperi polgaş mal aзыьnyң frontuzunda nam kezigyny eves aktivcyлар pottarynyң холunda tudup albaanyнда polur tur.

Oң хараазь-pile cyu poop turayьl teer polza, 1943 сыдың ijulda polgan cizeden ар көerge, cuttan 7000 paaş mal, aaryqdan 89500 paaş mal өlgen, 23500 paaş maldь pery ceen, 46400 paaş mal is cok citken polgaş şuptu kattьşkaş 166500 paaş mal kogaraan. Ol polza, pygy maldьn 14 хуuzu poop turar. Oң кьгыга pygy teryyr maldьn кьзыaan 17,7 хуuzunь kadar polza, pygy maldьn 20 азық хуuzu polur, cok polza, 234300 paaş mal. Ol pygy cidirgen maldьn pezin cadaarda cartьk keziln kamgalap алган polzubussa, pistiң malьvьstyң paaзы kудulaar хамаан cok, харьn 10 азық хууга өskен турар uzurluq. Oң ағыда camдык koziunnar taraa өkki тарьр ар şьdavajьn, cyq-le eet-pile амьдыrap

turagънынъ хараазь-pile тькка хөј рааш мaldь cemge хереqler өlyp cиr coruk evin еrttir хөј роор турар. Рааш сань-pile 1942 cыдынъ ijul pireden 1943 cыдынъ ijul pireege cedir 189879 ijik-pe, азь pygy maldьн 15,8 хuuzun өlyp ceen. Pir еves taraань хөј-ny тарьр алгаş, mal өlyp cиr coruktu евееzetken polza, maldьн өzeringe paza-la picce еves roldu oйнаар uzurluq турган.

По устынде cугаалаан кааш cizekter cyny көргyзyp турары тize, mal paазьнынъ өспејin турар coruu кооперастьнъ mal sadьр альр планьнынъ өзyp турарьнда еves, харьн pistin namьн, кyрyненinь организастарь mal азьын ам-таа jozulucь şьngьь удуртпайьн турарьн todargaj көргyзyp турар тур.

Mal азьын saзьрадьгьнынъ talазь-pile pistin namьнъ Төр Komitedi polgaş pistin revolustucь cazaавьс pygy-le хемceqlerni ар, pottарьнынъ şitpirлеринге cer-cerde nam организастарьнынъ polgaş erge-cagьрга cerлеринinь кyyscedir азьларьн хөј удаа ajттьр kelgen polgaş ajттьр-таа турар. Cizeeleerge, 1943 cыдынъ egezinde Ulustun Picce Xuralьнынъ 5 тугаар seşsizi mal saзьрадьгьн-ce uqlangan канcaар-таа aazok cугула хoojlularьн paдылар yндырген polgaj. Cyl teerge, mal өстыrer talазь-pile кyрyне планьн toldur polgaş азьр кyyssetкennerni şannaар, olарьн yндыруq tadьвьрдан cигedir polgaş хostaар, maldьн tajзьнь polur pөry өlyргенnerge nemelde şannaldь тьpsьр, maldь турzulгальq kadamьcьлар-pile ьjaар-la хандьрар суq teeş eleen kezек хoojlularьн paдылар carlaан.

●I хoojlularга тажаньр алгаş nam организастарь, xuralдар cerleri, paza Mal polgaş Cer азьынньнъ jaамьзь arat connu mal азьын saзьрадьгьн-ce şьngьь евилелдеер uzurluq турган. Ындыq polza-таа, ol pygy cигeldeler cetpes азьqlattьньр турар.

Paza namьнъ Төр Komitedininь 6 тугаар plenumu 1943 cыдынъ pir тугаар cartььнда mal өстыrerininь планьн канcaар кyyssetкennininь тynnelin көргеş,

nam organizastarыnga, xuraldar cerlerinde, paza Mal polgaş Ser aзыльнь jaamъzыnga todargaj ajt-тышкынь pergen polgaj. Blangъja maldь кыштаqlaа-кыnga peletkeer, maldь kadat-pile хандьrарь суq teeş тыгъnaj top-toraan кyyssedir uzurluq хемсеql-lerni todargaj ajтыр каан турда-ла, ol ajтышкынь camдык nam kozkomнарь, козуун xuralдарь консуq pagaj кyyssedip турар.

Cizeeleerge, Каа-хем козууну 1943 сыда mal kazaазь tudar planьн суq-ле 50 хuu кyyssedip алган, sigen kezep planьн суq-ле 62,6 хuu кyyssedip алган. Ам ро yjede ol козуунун camдык сумуларь, суур-ларь судамзыраj pergen. Ol козуунун удуртук-уларь Разьr-ool, Şir-ool olar ам keep кансаар, coorul tep теvidep магназыр турарлар. Ol ышкаş Тошу козуунунун targalarь eерem-teq еştip турар sigen arазыnga şalyrtkajныр тура-ла, сажьн sigen kezip ал-важьн, ам keep хагьн раазьн tuttunupkan at-ла pol-duxus tep кансаар-таа аажьн тыррас corup турар суyl cybe пар. Paza ol cizektiq pajdal Таңды, Erzln ko-kozunнарьнда пар роор турар.

Ser-ле ынаş nam, сазактың удаа-таргаа yндырыр турар şiltpirlerin тартыq ар көер polzubussa, mal азыльн сажьradьr, ооң шынарьн сегидер тугажьнда ар polgu-teq pygy cizekterni pirde-piree cokka кьдындан кьра санар ajтыр каан полур тур. Onu pistiq Top Komitetтин kezigynneri şuptuzu pillar polgaj, е-тер. Nam, сазактың ol pygy şiltpirlerin nam organi-zastарынь polgaş cer-cerde erge-cagyrga cerlerinin talазьндан амдыгаа cedir кyyssedip шыдаважьн турар tep plenumga temdeqler каqза coguar.

Mal азыльн сажьradьr-се uqlangan pygy хем-сеqlerni сөр polgaş cecce азыqlaагынь talазь-pile cer-cerde nam organizastарь, erge-cagyrga cerleri амдыгаа cedir ekki organizastyq азы corutражьн турар. Ро тугажьнда көdee азы-агыньн узун хуussaалыq

ceelizin ceesse aazyqlawajyn turary todargaj xerecci polur tur.

1943-сыда мал казаазь tudup alzyn, kedee azyldyn cepsek xerekselin sadyp alzyn, yrelig mal sadyp alzyn tees MCAE-lerge 65 muq akshanyn ceelizin telewileen, oon cуq-le 29 300 akshanь azyqlaan ijik-pe, azy planga udur cugula 45,1 xuu, paza arat azy-agyj-larga ol-la sorulga-pile 154 700 aksha telewiler padylaan, oon cуq-le 78,9 xuuзun azyqlaan, Kaa-xem kozuunu 1943 сыдн тургузунда cуq-le 7 arat eregerge, 2 MCAE-ge ceeli yndyryp pergen. Oon ыпaj, Caa-xel polgaş Cөөn-xemcik kozuunnary ceeli azyqlaar talazy-pile paza-la pagaj azyldap turar.

Moон ар көөрге, nam, cazaktan cugulazyn parьmdalaaş, mal azylyn sazyradьrьn-ce uqlangan ceelini azydyp peerge, aңaa tajangaş azy corudarьnyn orpunga onu araj eskeer көөг ijik-pe, azy şaptьkьtьq cybe kьdьr көөг cуylder par poop turar. Xuraldar cerleri, nam organizastary moon songaar ceeli azyqlaaryn cugulaga көrзе coguur.

Oon angьda nam, cazakьn talazyndan arat conun mal azy-agьyn sazyradьrьnga idiq polurun parьmdalaaş, kedee azy-agьj yndyruynyn talazy-pile tьkka хөj janzy-pyry ciigeldeleрни tьpsьp turar polgaş şannaldarnь турguskan polgaj. Po tugajьnda camdьk cihekterni manaa көrgyzejin: 1943 сыда kolxostarga polgaş MCAE-lerge tьbьskan ciigelde—184 383 aksha, olarnyn tus-tus kezgynneringe tьbьskan ciigeldeleрни tyny—26 000 aksha. Suurzaan eregerge 7 000 azyq aksha, caş maldь mendi azaap algannarga—6 000 azyq aksha, picce şьdaldьq eregerge—4 600 azyq aksha. Ыncangaş 1943 сыда kedee azy-agьj yndyruynyn talazy-pile tьbьskan pygy ciigeldeleрни tyny—354 437 aksha polur, oon kьrьnga kultur yndyruynyn talazy-pile tьbьskan 177 218 akshanь kadarga—531 655 aksha. Of polza, kedee azy-agьjdan 1943 сыда tьrtkan yndyruynyn 50 xuuзу polur tur.

Oon angьda sөөrttylgeden, pөry өlyrgeninden kifer orulgalardan tьrttar undyryqlerniң polgaş pydyrykcy maldardan, өstyrgen tarьlga şөlynden, nemej өsken mal raazьndan kirze coguur undyryqlerniң tyny—55 000 akşa, aңaa хamaaryşkan aзы-agьjlarynь ol tynden хoojlu jozugaar pyryn хostaan.

По устынде санаан ciigeldeler polgaş хostalgalardan angьda cecce eves medeeden ap көөрге, 1943 сыда малын өstyrgen teeş 598 arattarga 14 300 akşаның шаңналып тьвьşkan polgaş 63 kizi murnаксы малын теп темдек-pile шаңнаткан.

Монн ар көөрге, pistiң nam polgaş cazaавьстың talazьndan мал азын сайзырадыр tugajьnda кајь хире onza sagьş салыр турарь todargaj tur. Мал азын сайзырадыр-се uqlangan pygy таарьмсалық pajdaldar turgustungan turda-la, козуunnарның nam комитеттери polgaş хуралдар cerleri cetpes азыдап турарының хараазь-pile, ol pygy cyylder амдыгаа cedir мал азын сайзырадыр-се jozulucь азыqlaly поор şьдавайьн турар. Pir eves хуралдар cerleri polgaş nam organizastарь pygy connuң sagьş-setkilin мал азын сайзырадыр-се uqlandyр азы corutkan polza, мал раазь хазьк cok өsken turup polurun pistiң murnаксы малыннарывьş көргyзyp турар.

Cizeen ар көөрге, Erzін козуununuң Төре-хөл сумузу nam kezigyny Sojan Soruktu 1942 сыдынц ijulda 209 paaş maldық тургаş, 1943 сыдынц ijulda 292 ijik-pe, азы малының раазьн 39,7 хuu өstyrgen. Tees-xem козуununuң Сыргалаңды сумузу nam kezigyny (хереезен) Сақдымаа ol-la өjde малын 149-тан 193 paaşка cedir ijik-pe, азы 29,7 хuu өstyrgen. Мөңгын-tajга козууну Kargь сумузу nam kezigyny Сындың 1943 сыдынц ijulda 515 paaş maldық турар teen planьн 527 paaş кыдыр азыр кyuys-setken, оон angьда кооperaska 90 paaş maldь satkan. Paza ol козуун nam kezigyny Nordat 1930 сы-

da 16 paaş maldyq turgas, am 462 paaş maldyq, mal östyret planyn azyr kuyssetken, oon angda kooperaska 81 paaş maldy satkan. Şak mndyq mal-sylarny mal östyryp turar argalaryn ap kœerge, pot-tar koncuq kzyrnak, malyn pottar kadarar, kazaazyn sylqlaar, mal tylykter teryj pergende manaar, şineezi pagaj maldarn yzyp algaş tuskaj azaar azyraar, pydyrykcy maldar seccir, caa-caa odarlyq cerlerze yrgylcy soluj kœzyr corup turar polgaş iji-yş cerlerde kştaqlarlyq polgulaar tur.

Am po caa ertken janvar cizezinden ap kœerge, caa kiziler, caa murnakş malcynnar tpytpr turar tur. Cyl tize, Erzyn kozuununuq Tœre-xel sumuzu arat Tœzyldej, 1943 clydy janvarda 154 paaş maldyq turgas, 1944 clydy janvarda malyn 202 paaş cedirgen ijk-pe, 33,1 xuu östyrgen, ol-la kozuunnuq Naryn sumuzu arat Sojan Sambuu enir clyyn 250 paaş maldyq turgas, am malyn 301 paaş cedirgen, azy 20,4 xuu östyrgen. Ol şkaş cizekterni pir eves sanaar polza, cezeni-taa kœrgyzyr polur tur. Bncaar-ga ol murnakş malcynnarny ylegerin œske azy-agylarga nepteredir talazy-pile pistiñ kozuunnar xuraldaryny polgaş nam kozkomnaryny corudup turar azyly brakta cetpes tep cugaalaar xerek.

Po ystynde cyylderden ap kœerge, mal östyret planyn kuyssetpejin paaryny clydagaany cer-le cok. Oon kuyssettinmeen clydagaany cydel teerge, mal azylyñ sazyradaryn-ce uqlandyr nam, sazaktyn talazyndan ap corudup turar xemceqlerni Mal polgaş Cer azylynyñ jaamyzyndan egeleeş, kozuunnarny xuraldar cerleri, nam komitetteri, sumularda nam, areve organizastar polgaş sumu, arvanyny xuraldar cerleri kuyssetpejin turarnda.

Am 1944 clyda pistiñ murnubusta turup turar xarşsalgalyq sorulga polza, po clydy mal östyret kyryne planyn kuyssediri poop turar.

1944 сьдың мал өстырер кыргыне планьың тугајь

1944 сьдың мал өстырериниң планьың кылғаş, намьың Төр Комитеди-пйле ТАР Сайытар Сөвүлелиниң каттыşкан хуралыңга радылааş, шақда-ла тарадьр ундырген полғаş азы-агы, өд-өреге пурызунге cedirgen полгај.

Ой планда јозугаар 1944 сьдың јулдуң пйреде ристиң мальвьстың ништи раазь 1 315 025 полур узурлуқ, немеј өстырүр алыр тер көргени 123 595 рааş јік-ре, азы өзери 10,4 хуу полур.

Тус-тус сүзүн малдарның талазь-пйле алырга:

	1944/VII 1-de турарь ;	Немезир сань	Өзер хуузу
1. Інек . . .	209 916	17 521	9,1
2. Сылгы . . .	90 653	5 757	6,8
8. Хой . . .	562 600	54 636	10,8
4. Өşky . . .	404 244	40 628	11,2
5. Сарык . . .	19 284	1 748	9,7
6. Іәи . . .	15 438	1 712	12,5
7. Теве . . .	887	55	6,6
8. Хавап . . .	12 004	1 538	14,7
Каттыşкаş—			
	1 315 025	123 595	10,4

Ынсаарга төруур малдың раазь 1942 сьдың јулдуң 1-де 608 100 турганьндан 1943 сьдың јулда 580 000 полур перген јік-ре, азы 4,6 хуу кудулаан турган. 1944 сьдың планьнда јулдуң 1-де 678 150 рааş полур кьдыр көрген. Ой полза, төруур малды 16,3 хуу өстырер, cok полза. 98 150 рааş малды немеј өстырер тер көрген. Ону кандьқ арга-пйле cedip алыгы теер полза, пугу аныак кьс малдарны cogуур өлүнде ederzilgege килер полза, кьрган малдарны пугу төруур малдарның іштинден ундыр-таа сан-

naarga, temgi planda kordynden ozylde cugaa cok kuyssettiner uzurluq.

Бусаарга, пистер ро сыьп планьнда төруур ниити малдь орттумаа-pile алырга, сус төруур мальпурызунден 78 саş малдь менти азаар алыр теп көргөн-пис. Енир сыьп пистер орттумаа-pile сус төруур малдан 72 саş малдь камгалар алган тур-пис. Моон ар көөрге, малдьң саş төлүн камгалаарьньң хемсеңлерин онза тызьдарь негеттинип турар. Ро сыддьң февральдьң 20-де алдыңан сессе евес медееден ар көөрге, пугу төреен саş мал 22 821 рааş, ам тирлқ раь 22 104, камгалаттьньп турарьньң хуuzu 96,9 роор турар. Ол суну көргүзүр турарь тизе, мал ам саа төрүр турар хирезинде камгалаттьньп турарь сепес тур. Саş малдьң амьдгалаьнга перге өј ам-таа моон сонгаар полур теп пилр херектлқ.

Мал өстырериниң планьн тус-тус секторлар pile көргүзерге:

Секторлар аттарь	1944/VII 1-де турарь	Немеј өзери	Өзөр хуuzu
1. Арат өрежелер	1 229 396	114 751	10,3
2. МСАЕ-лениң каттьштырган маль	11 283	1 015	10,0
3. Кыразы-агьлар	13 046	1 376	11,8
4. Колхостар . . .	21 375	2 406	12,7
5. Хуу азылдық совет хамааттыларьньң полгаş колхосцларньң маль . . .	38 289	3 989	11,6
6. Тус-тус организастарньң маль . . .	1 637	58	3,7

Ро саннырдан ар көөрге, мал өстырериниң планьн куйсседирде, нам организастарьньң, сеп-сепде азыль соннуң хуралдарьньң, кол азыль арат азылагьларнь көрдүнгөн турар узурлуқ теп суве илден.

Cyge ындьоҗ јанзыльқы теerge, ро сьльп немеј озер узурлуқ пуғу малдың 93 хуuzu arat азы-ағы-ларда онаазьр турар полгаş суқ-ле 7 хуuzu өске секторларда онаазьр турар.

Ро сьльп мал өстыrer планьп согаадьрда азы-ағыҗга ее-харььссалга cok coruktardan полur пуғу сарьлгаларньп пoldurvas тер көрген ындьоҗ полган узурунда, ро сьльп şak ындьоҗ сузун-раазьп cidiriqlerni пoldurvazь-pile пуғу хемсеqlerni nam orga-nizastарьльп, хуралдар cерлериниң talазьндан ар со-рударьп şығььзь-pile negер турар.

Ынаарга, ро сьльп планьпньп тугајьнда paza пir сугаалар кақза согуур суве полза, малдь cişke хе-реqlеер coruktu енir сьльпньпдан евеezedip көрген. Cizeeleerge, 1942 сьльп ијулдун 1-ден 1943 сьльп ијулдун 1-ge cedir, ol arазьнда өлырүр ceeni 189879 paaş мал полган полза, 1943 сьльп ијулдан ро сьльп ијулга cedir 177569 paaş малдь ciiringe хе-реqlеер тер көрген. Ol полза, мурнукку сьльпга удур 12310 paaş ијик-пе 6,5 хуу хире кьзырлган тур. Ындьоҗньп төleezinde, мал өлырүр ciir coruktu евеezedir, өске суул немелде cemнepни тьвар хемсеqlernи альрь ergezok сугула.

Cер-ле ынаş мал өстырeringe ergezok сугула суылдepниң пиреези полза, тарьльпга şөлын, kalbartтыр, ооң тызыдын ekkiziderи полur.

Kooperaska sadар малдь 150 муң азық paaş кьльп көрген. Ындьоҗньп төleezinde, kooperaska мал sadар coruk мал өстырeringe şaptык полur теер сугаа турvas узурлуқ полгаş мал sadьр альрьньп планьп козуunnарньп talазьндан кьыссөтpezиниң сьлдaгааньп cok.

Мал өстырериниң планьнда оон ыңај curttуң маль-ньп şынарьп saјзырадьрньп полгаş продуктuluқ полur согуун pediderи ајьткан. Onu pарьмдалаaş, ро сьльп 2000 инекти simental полгаş şives уktуқ пуғалар-pile хaјнaktадыр, 500 пенi celer уktуқ полгаş му-

парыга екки ынарлық асырлар-пйе хайнактадыр, 2000 кыс хаваннь англи уткуқ улуқ асыр хаван-лар-пйе едеріштірер, 10 000 хойну каракул уткуқ кош-карлар-пйе, 20 000 хойну меринос уткуқ кошкарлар-пйе хайнактадыр теп көрген. Ооң-пйе сергеlestir малдың ынарын сайырадырынга идиқ полурун парым-далаащ, самдык екки ынарлық малдық колхостарга, кыразы-ағылларга сыгыны, инектин, хойнуң ферма-ларын организастаар полгащ араг азы-ағылларнын малындан екки пудурыксылерни шиліп алырыны азыын сорудар теп көрген.

1944 сыдың мал өстырер планын кол-кол суылдерин топцлар сугаалаарга щак ындық тур.

1944 сыдың мал өстырер планын кыуessedir ту-гаында нам организастарыны, хуралдар серлерини мурнунда турар поттуқ сорулгалар полза:

1. *Малды ро кызын менти сы азыраарь.* Ро сыдың мал өстырериниң планын кыуessedirиниң шилтірлиқ өйу—ам ро өй роор турар. Малды менти сы азыраарыны айттыры ertken сайы полгащ кыскы peletkelden кол хатаарзыр. Ынаарга екки-таа, пагай-таа полза, ол peletkel ertken узурунда ам сорулга сул теер полза, малдың азаалгазын полгащ одарын сер организастаарь полур. Ам пар мал семин сер азылаарын планар, ону ын хываар азыды сорудар херек.

Малды менти сы азыраарынга нам кезигыннери мурнаксы полур соруун арагтарга ylegerliq кыдыр көргызері сугула.

Ам ро уjede самдык козууннарда (Каа-хем, Таңды, Тес-хем, Ерзин, Тозу) мал семі ыстыр турарыны узурундан мал цудаар шинци клирп турар. Ындықның төлеезинде, ында нам организастарыны мурнунда онза харыссалгалық сорулга туруп турар. Малды ынај peer одарлық серлерзе сайгарь көзырер, хар езер талыларын хөйу-пйе кыль хереқлеер, ылащ пудуу, пугу, хола-хараган, сащпан сергеліқ суылдерни малга немелде сем кыдыр азылаар сорукту ор-

ganizastaar. Oon øske-taa kožuunnar piste cut par eves teeş tajvьцср polvas, харьп агаар poj dustun pajdaly cygeer ekki polgan tudum-na onu aзыqlaaş, maldь mendi-сы азыгарьның temisselin ulam-na тың-зыдар херектиқ. Blangьja parьп talakкь kožuunnar-ның inek malь polgaş şeer malь jaşurдан caa aарь ertken ijik-pe, азы am-taa aарь yrgylcylevi-şaan tur-ar uzurunda kyzy argan, tavan-tujuu paskьraan polgaş oon azaalgazynga onza sagьş salьrь negettinip turar.

2. *Tøryyr poos maldarnь azaary polgaş caş maldarnь mendi kamgalap aлырь.* Maldь østyret corukka eң tergiin şitpirliq rol ojnaar cyve polza, maldьң ederzilgezin cөp organizastaary polgaş maldьң caş tölyп mendi azaар aлырь polur. Am kol sorulga cyl teerge, poos maldarnь cөp azaary, maldьң massaly-pile tøryyr øjunge peletkeniri polgaş caş maldь pyғыny-pile mendi kamgalap aлырь poop turar tur.

Mal töly kamgalaar talazy-pile murnunda cыdar-ның praktikazyндan ap көerge, тыкка cedimce cok cyulder par polgaj. Cyl teerge, tøryyr cede pergen maldarnь onzalap kadayрь karaktavazyньң хараазь-pile cazyп sookta cerge төrees, caş töly тоңур өлыр; poos maldь tuskajlap aзыравas uzurunda aарь pak-сыраaş, төурь şьdavajьп podu өлыр, caş maldarnь сы-лық oran-sava-pile cecce хандьrvazyндan тоңур өлыр, cok polza, sook cerge тургаş, işti aарь өтpekteeş, oon tam өлыр, onu aарьқдан өldy tep sanaar; caş maldь tuskaj cытcak cem-pile cemgerbes—şak ың-дық cyulder тыкка хөј poop turar polgaj. Am po сы-лып ыңдық coruktarnь poldurvas uzurluq. Blangьja po tugajьнда zootexniktiq aзыdakcылар pottaryньң jozuluq rolyп maңaa көrgyzer uzurluq. Camдык kožuunnarньң zootexnikteri cyq-le ceze mal төreen, am казы par, казы өlgenil suq teen medee хураар-ынга өј poop coruktu soskadyрь херек.

3. *Maldьң халдавьрлық aарьqlary-pile temisseldi сығырadyрь.* Po tugajьнда хамыктың murnunda төр

pile хандьрат тугајында нам, казактың хој удаа ундыруп турган шітпірлери күүсеттинмејин турарь то- даргај тур. Moon songaar пөру-pile полгаш мaldың өске тaa тaјзыннарь-pile темиссеzirин-се arat connu евиледеери ergezok cugula.

5. *Ekki şnarlyq pydyrykcylerini cecciri pile şilip peletkeeri.* Pır eves ceccir sannыq pydyrykcyler cок полгаш maldың ederzilgezin organizastар corutpas cybe полза, mal paazy өstyрerиниң xeree paza-la pot- tanmas tep cybe todargaj. Şak ыncangaş pistiң nam полгаш казаавьs yrgylcy po aйттырьqlарнь mal азьль saјзырадырьньң пир cugula aйттырьь кьдыр көрүр турар. Po talazy-pile nam organizastарьньң полгаш xuraldar cerлериниң sorulгазы cыл teerge, tus-tus pottарьньң козууннарьньң, сумуларьньң, арваннарьньң полгаш суurlарьньң pygy maldарьң согуур нормазьн жозу- гаар ceccir sannыq pydyrykcyler-pile хандьрагы po- lur uzurluq.

6. *Maldь kadarccь-pile хандьрагы.* Po тугајында TARN TK-ның 6 тугаар plenumунуң полгаш Picce Xuralдың 5 тугаар sessizиниң шітпірлерин амдыгаа ce- dir күүсетpeen-пис. Maldь турzulгалыq kadarccылар- pile хандьраг coruk полза, cyq-le пөру cилринден кам- galaарьнга cugula eves, хагып оон ыңај сөр oдaр- ладьрынга полгаш odарнь сөр азьqlаарьнга paza uluq узур-tuzalyq.

Бндықның төleezinde, nam organizastарь полгаш xuraldar cerлери moon songaar mal kаdарылгaзын со- гууру-pile organizastар узurluq. Ooң-pile cergeleş- tir oорларнь ileredip тьвар, oор-pile кам-хајьра cок темиссеzir coruktu moon songaar шыңгырадыр.

7. *Maldың produktuluq полур coruun pediderь.* Saar maldың sydyn көvydedir, хојнуң tyгын ulгaт- тырар, eётке xereqlеer maldь semirttiri полгаш maldың podунуң сөөк шынарпн ulгaттьрар coruk cugula.

Am po yjede пир saar inekten orttumaa-pile cыл- да cyq-le 400—500 litr syt ap турар тур-пис. Oй теer-

gè, pistin curttuvustun anaa pedyyn ineeniñ cылда perip polur sydynuñ cyq-le carttъ poop turar. Cizee, Kaa-xem козуунунда „Oktabr 14 cыл oju“ polgaş „Voroşilof“ kolxostar curttuñ anaa pedyyn ineenden cылда 1200—1400 litr aзыq sytty saap ap turar tur. Oon ыңaj, pir xojdan orttumaa-pile cылда 700—800 gram tyk ap turar tur-pis. Pir eves xojnu соguur øjynde кыргыьr ijik-pe, aзы cылда iji kattap кыргыьr сорукту pottandyрar polza, am ap turagyьvьstan ыракта arьыñ tykty ap polur tur-pis. Cizee, Соөн-xem-cik козууну Pajan-tala sumuzu arat Lopsaңсар polza, xojun cылда iji kattap кыргыьr turgaş, pir xojdan 1200 gram tykty ap turar.

Po tugajьnda Cadaanada ylegerliq stanzьnyñ cam-dыk cizekterin ap көørge, anaa тьва inekti ekki cem-gerip azaap turgaş saarga хynde 7—10 litr syt peer inekter par tur, ыңcangaş cылда 1500 litrni perip turar. Merinos коşkardan хajnaktatкан pir carttык хar-лыq ирттин tygy 2,5 kg cedip turar polgaş tiriq теңzizi 60—70 kg ijik-pe, aзы arьq eedi 20—22 kg poop turar. Ыңcaarga, simental pugapile хajnaktatкан curttuñ ineenden төreen caş pьzaaьnyñ tiriq теңzizi 28—30 kg cedip turar, anaa тьва pugadan төreen pьzaaьnyñ tiriq теңzizi cyq-le 18—20 kg poop turar.

Po polza, pistin am edilip turar curttuñ maьыndan am yjede ap turagyьvьstan ыракта хөj-azykть ap polurun polgaş curttuñ maьыñ ekki şьnarлыq pydyryk-cy-pile хajnaktadyр arгань хereqler turgaş, оон şьnarьыñ saжьradьр polurun ajtтьр turar tur. Ыңcangaş, maldьñ perip polur produktu cyulderin pyryn aзыq-laarьnyñ хemceqlerin aлыь cugula. Nam organizastarь polgaş хuraldar cerleri ol tugajьnda onza sağьş saлыь negettiniр turar. Oon-pile cergeleştir ekki uk-tuq pydyrykcyler-pile curttuñ maьыñ хajnaktadyр tur-gaş, paза ol maldьñ podunuñ aзыральыñ ekkizidiр tur-gaş, maldьñ şьnarьыñ saжьradьрь cugula. Ыlangьja cыгы maldьñ şьnarьыñ saжьradьрь, cыгы maldьñ соө-

gyn ulgattýtar polgaş ony munarýnga-taa, suyk týt-tarýnga-taa kuştyq poldurar coruk ulus azy-agýjýnń polgaş oran kamgalalýnga kancaar-taa aazok uluq uzur-tuzalýq ajttýrýq polur.

Am ro yjede pistin sylg malývstýn suq-le şyn-ař koncuq kudu poop turar eves, hařın saný syl-pyryde ulam-na kudular turar. Sizce, 1943 sylđn janvarda turganýnga udur ro sylđn janvarńn tyn-nelinden ar kœorge, sylg maldn paazý 9,4 xuu kudulaan. Sylg maldn paazý kudular turarńn kol sylđagaaný cydel teerge, oñ kamgalal polgaş azaalgazyńn pağnda polur. Sizceleerge, ro sylń janvarda poop ertken cizenin tynnelinden ar kœorge, 1943 sylđa 2448 paaz sylgńn pory seen, 1669 paaz sylg is cok citken tur. Myja cizekten ar kœorge, sylg maldn kamgalal koncuq pağaj tep cybe to-dargaaj tur. Oon aňğda 1943 sylđa pygy toryur pe-nin 43,8 xuuzy kzyraan polgaş ara-salgan. Mýndýq pađaldýq turda, sylg maldn paazý ozur şđdavazý todargaaj.

Pistin curttuvuska sylg maldn pygy jemceeq-pile estyret tep ajttýrýq oran kamgalalýnga, transport-ka, harýzaaga onza uzur-tuzalýq.

Sylg maldn řak ыndýq sugulazýn pağmdalaas, namnń Top Komitedi polgaş Sařttar Cœyleli 1943 sylđn sœlgy yjezinde, sylg maldn sařzrađýr azy tugajnda tuskaaj toктаal undyrgen polgaaj. Ёndýqńn teleezinde, nam organizastarý oñ řak ыndýq onza sugulazýn pilgeş, řыngý azydaar uzurluq.

8. *Maldn cemin coguur oýynde cederi-pile pelet-keeri.* Po talazý-pile murnukku sylđarga tomejleerge, eleen cygeer appargan tep sœqler polur. Ёndýq polza-taa, pistin murnuvusta turur turar sorulganń negeldelerin am-taa ыrakta хандыражын turar. Sigen sœlyn kalbartýr, malga eske-taa suuzynnyq ceminń xajy-pile peletkeer tugajnda namnń Top Komite-dinń polgaş Sařttar Cœylelinin undyryp turar řit-

pirlerinde xəj udaa ajttəp turar tur. Mal cemin cec-ciri-pile coguur əjynde peletkeerinin ajttəbən moon songaar ʃəngəbzy-pile pottandərar tugajənda nam organizastarə-taa, xural cerleri-taa ʃənar-la ekki azyl-daza coguur. Ooq-pile cergeleştir maldə ekki ʃənar-lyq kaza-pile, ekki ʃəbrak katarccylar-pile xandə-rar, sajn ekki odarlyq tajgalarga semirttir, caa kəʃ-taqlarñ kыр—mal azyl sajbəradəbngə xolvəʃkan po ʃkaʃ tьkka xəj pottuq azylar par. Po xemceqlerniñ tugajənda ajttəbşkən cer-le ceccir, olarñ cуq-le kuyssediri sugula. Blangəja 1944 cылən mal əstyerer planən padylaarda, namnəq Təp Komitedi polgaʃ TAR Sajbttar Cəvyleli onu cedip aləbənəy pygy xemceqlerin ədargaj ajtkan.

Ol xemceqlerni plenumdan cuylduq tep kəgeş, xəbək cok kuyssedirin nam organizastarəngə ʃəngəb taassa coguur.

Əştər, am po yjede pistiñ maadəblyq Kəzy Şe-riləis nemes əselekčilerni pyryn cылə ʃaar tilleeri-niñ ʃagən cookşulatəp-şaan, nemes araattannarñ tar-laləngə tyr kirgen sovet rajonnarñ, xoorajlarñ, suurlarñ, Sovettiñ muq-muq xamaatylarən xostar turar tur. Faşistlyq araattannar sovet rajonnarñ eze-ler turganəblyq turguzunda ol cerlerniñ azylə conun əlyrup kəbər, yptər teerbədep xoozuratkanən polgaş kulturñ, et-yletpyrnyn rajlaktarən, curtalğanəy et-xərengilerin, oran suurlarən, xyl-əjva kылəy ərtte-dip xujuktəp, yreqdep puskanəy pillr polgaj-pis. Am ol xostalğan rajonnarñ azyl-agəjəy kattar turguzar, arat conun tetkip tuzalaar tugajənda Sovettiñ pygy arat conu, ooq nam, caza kancaar-taa aazok uluq azylə corudup turar. Pister ol uluq təəgylyq xer-keke kirişpejin, anaa-la ijlinden kəryp turup kaar polvas-pis.

İndəqñəy tələezinde, 1944 cылən mal əstyerer planəndan taşkaar mal əstyrgeş, xostalğan rajonnarğa tuzalap corudarəblyq am egelep turar azylarəy pic-

cii-taa koşkatraјън, харън ulam-na тындъdar tugajън-
dâ arat connuң orttuzunga pottuq azydъr corudar
xerek. Ёncangaş, 17 mundań eweş ewes paaş maldъ
xostalgań rajonnarnың conunga tuzalamcъga peer tep
pottuq sorulgańь aldarль-pile kyyssediri ergezok
cugula.

Eşter, mal eştyreriniң talazъ-pile po хамъk хем-
ceqlerni pottandъrарыга, mal eştyreriniң planъ
kyyssediringe хамъkтың murnunda nam organizastаръ,
olarnың kezigynneri polgaş areveniң organizastаръ,
olarnың kezigynneri pottарының jozuluoј murnакcъ
rolun kergyzer хerek. Namның organizastаръ mal
азыльның tugajъnda ajttъrыqънъ pottарының хuraldarы-
га udaa-taraa turguzup, oon yңgen şitpirlerni nam-
ның kezigynneri kajъ хire kyyssedip turарън хун-
pyryde хънар turar uzurluoј.

Mal азыльн saјзыradъr talazъ-pile namның, areve-
niң organizastаръ pottарының kezigynneriniң murnun-
ga todargaj negeldelerni salъr uzurluoј.

Nam organizastаръ pottарыга хатаарыşkan aktiv-
cыларның кyzуп сep азыqlaar polgaş olарнъ tamcъş-
тыр nam podunуң corudar pygy азыльн mal eştyr-
eriniң planън kyyssedirin-ce uqlandъrар uzurluoј.
Namның agitas polgaş propagandъ азыль po talazъ-
pile канcaar-taa aazok uluoј uzur-tuzalъq. Ёlangъja
namның agitas азыльн kalbartтыр turgaş, murnакcъ
malcыnnarnың yleger turzulgazън nepteredir coruktu,
mal азыльн saјзыradъrыга tuzalъq pygy-le sanaldар-
нъ, pottuq хемceqlerni kalbartтыр nepteredir co-
рукtu хereqleri ergezok cugula. Onu solun par-
lalgaga tamcъşтыр-taa corudup polur, aas-pile-taa tam-
cъдыр nepteredip polur. Am po yjede namның agi-
tas азыльн mal азыльн saјзыradъr talazъ-pile arat
connu хайндъrыр mobilizastар turar namның jozuluoј
cidioј cepsee poop şъdavajън turарының cizekteri par
tep seqler polur.

Eşter, maadrylyq Kızı Şeriq Uluq paşky Stalin-nyň udurttulgazy-pile nemes-faşistyq araattannarny Sovettn ыдыктыq curttundan yndyr sabyr, tiilelgeniň şagyn ulam-na cookşuladyr turar tur. Ada-curttuň tajynnyň şitpirliq tulcuuşkununyn polgaş pis-ke kancaar-taa aazok eeryşkynyn şak myndyq xyn-nerinde pistiň curttuň azy amьdralьnyň yndezini polur mal azylyň sazyradyr planny toldur polgaş azy kyyssetkeş, oon-pile pistiň nilti tiilelgebisti tyrgededir uzurluq-pis.

**Намның организастық азылының
туғайында TARN Төп Комитетінің
7 тугаар пленумының**

ТОКТААЛЫ

Намның организастық азылының туғайында еш
Токаның ілеткелін тыңнаағ, TARN Төп Комитетінің
7 тугаар пленумундан темдеқлеері полза:

Намның 12 тугаар Улуқ хураыындан peer po ерткен
ујенің іштінде намның ат-алдары ұлам-на ұлгатқан
полғағ масса-pile намның хағылаазы рьзыккан. Нам
полза, podуның хурееленге мурнаксы араттардан,
азысыңнардан полғағ интеллигензиден ең еккі кизи-
лерні киіріп алған. Ооң тыннелінде намның хуре-
ленге 373 кизи немезір кирген. Намның еге ор-
ганізастарының сань 631-ге cedір өскен. Po pyгу
полза, намның, кыруненің, азы-ағылының организас-
тарының азыдарың сегідер туғайында TARN Төп
Комитетінің corудуp kelген cугула хемсеқлерінің
тыннелінден полған.

TARN Төп Комитетінің apparadyнда оргинс-
труктор килдизин полғағ каадыр килдизин тургускан.
Агитас полғағ propagan килдизинің apparadyн тың-
зыткан. Козкомнарда мал азылының талазы-pile секре-
терлерні тургускан. Самдык улуқ козууннарны таа-
рыстыр тургузар азыды corуткан, cыл тизе, 1941 cылға
cedір туруp турған 9 козуунның орнунга 15 козуун-
ну тургускан.

Ol pygy cyylder Sovet Etilleliniñ nemes-faşis-
tyq ezelekcilerge udur corudup turar ada-curttuq
uluq tajynnyñ yjezinde curtuvustu politik polgaş
azyl-agyj talazy-pile ulam ryzkytyr xeqzyderinge,
paза Sovet Etilleliniñ-taa, Tyvanyn-taa arat connary-
nyñ hostuq, xamaaryşpas ergezin kamgalap turar
maadyrlyq Kyzyl Şeriqge tuzalamcy kergyzer xe-
rekke respubliktyñ azylcy conun cedilşkinniq orga-
nizastap mobilizastaryn xandyrgan.

Ooñ-pile cergeleştir namnyñ organizastyq azyl,
namnyñ politiktiq sorulgalarynyñ teninden am-taa
hozudavy-şaan turar, ыcangaş respubliktyñ özyp tu-
rar sorulgalaryn pottandyr şydavajyn turar tep 7
tugaar plenumdan temdeqledi.

Namnyñ organizastyq azylnyñ kol cetpesterin
temdeqleerge:

a) namnyñ kezigynneriniñ polgaş oralakcyлары-
nyñ orttuzunda kizidilgeliq azyl koşkak poop tu-
rar, ooñ uzurundan kezigyn eves massanyñ iştin-
ge olarnyñ organizastar rolu cetpes poop turar;

b) nam xuraldary politiktiq kizidilgeniñ am-
taa jozuluq şkolazy polvajyn turar;

c) koziunnarynyñ, paза sumularynyñ nam komi-
tetteriniñ talazyndan namnyñ ege organizastarynğa
perip turar udurttulgazy todargaj eves, „erengej“
poop turar polgaş olarnyñ azylnğa tuzalazyr tu-
rарь cetpes;

d) azylcy plannaar, paза yndyrgen şiltpirler-
niñ kyusseldeziniñ хун-pyryde хьнаар coruk cok;

e) nam organizastaryndan namnyñ polgaş azyl-
agjynnyñ azylдарыныñ şyn-pile taaryştyr aajlap pilves;

f) eleen хөј nam organizastarynda namnyñ pol-
gaş azyl-agjynnyñ kaadyrlaryn өörenip көөр, olarnы
өstyrey polgaş tepşider azyl cetpes;

g) namnyñ, kyryneniñ sagyga-curumun sagy-
vajyn paар cyylder am-taa par;

а) нам организастарының талазындан аревени, профбилелди, хереженнениң организастарың полгаş өске-таа хөј-ништи организастарың коşқак удурттурар.

Намның организастық азылың ундезини-пиле еккизиди, ону, политиктиқ сорулгаларың тенинге цедир педидерин парымдалааş, ТАРН Төп Комитедінің 7 тугаар пленумундан токтаадыр полза:

I. Намның еге организастарың рьзыдар талазы-пиле

1. Намның цингине полгаş оралаксы кезигыннерин республикта нам, кугуне, азы-агөј амьдыралыңа идеп-кејлиқ килриштерер сорукту хандьыр, нам кезигуны рурызун екки пилир, ооң турzulгазының, şыдамьккажының полгаş политиктиқ пелеткелінің хирези пиле анаа таалгаларың перип турарың намның еге организастарыңа полгаş суму комитеттеринге хылеендирер. Нам организастарыңың ништи хуралдарыңа, паза комитеттер хуралдарыңа намның цингине полгаş оралаксы кезигыннериниң нам таалгаларың куйсеткенінің тугајында отcottарың алыр азыдыр потtандьрар.

2. Намның цингине полгаş оралаксы кезигун рузыу намның таалгаларың ак-сеткидиқ куйсседир, кезигун тадьырың өј-шаанда хавьрттыр полгаş podunun идеј-политиктиқ пилин педидер тееш ургылы азыдаар сорукту цедир алыр.

3. Намның еге организастарыңа хылеедири полза, политиктиқ ең сугула ајттырьqlарың, паза ук еге организастың амьдыралыңың полгаş азылының сугула ајттырьqlарың намның хуралдарыңа ургылы сугаалазыр турар. Намның хуралдарың политиктиқ кизидилгенің, намның цингине кезигыннериниң, паза оралаксы кезигыннериниң организастық полгаş сагыла-сирумнуқ полурунуң јозулуқ şкотазь пoldурагың цедир алыр. Хуралдарың полгаş илеткелчилерни екки пелет-

keer. Cyl tize, xuraldarga turguzar ajttırbıqlarnı pygy kezıgynnerge paaş purungaar tınnadırb polgaş xuraldaar cerlernı peletkeer. Xuraldarga yngen sanaldarnı pırbımdaalap, todargaı pottuq şııtpırlernı yndırer.

4. Namnıñ kezıgyn pyryzy kyrynenın polgaş namnıñ sagylga-curumun sagıyb, nam, sazaktıñ şııtpırlernı polgaş direktıvterın kyussedırb talazı-pıle kezıgyn evesterge ylegerlıq polur coruktu namnıñ ege organizastarb cedırb alırb uzurluq. Nam kezıgynı pyryzy nam, sazaktıñ şııtpırlın, paza ıstıkkı, taştıkkıda poor turar sugula coruktarnı nam kezıgynı evesterge yrgylcy tajıybırlap tañştırb turar uzurluq. Nam organizastarb polza, nam kezıgynı eves eñ ekki aktıvıylarnı ıleredırb polgaş kızııder, paza namga kırer tugaıynda olarga tuzalaar azııdırb yrgylcy corudar uzurluq.

5. Sangıyb aaj paaştalganıb yrebeıın turgaş, azı-agıybı udurttukcularıbnıñ azııngıa xun-pyry tuzalaarbıñ kozkomnarga, sumkomnarga, xoorkomga polgaş namnıñ ege organizastarbıngıa xyleendırer. Kyrynenıñ, xoj-nııttıın cerlerınde polgaş xıuzunıñ azı-agıybında-taa nam kezıgynnerıınıñ kyryne plannarbıñ kyussedırb talazı-pıle corudar pydyrylge azııbnı namnıñ xoj-nııttı eñ sugula azııb tep koor xerek.

6. Namnıñ nııttı xuraldarııdan murnunda yndırgen şııtpırlernı polgaş namnıñ ystykkı organizastarbıbnı pergen ajttıbşkınnarbıbnı kyusseldezın nııttı xuraldarga yrgylcy tınnadırb perırb turarbıñ namnıñ ege organizastarbıbnıñ sekreterlerıngıe xyleedırb.

7. Namnıñ organizastıbı polgaş kızııdılgelıq azııdarıbnı ekkııderıngıe top parlalganıb polgaş xana solunnarbıñ kalvaa pıle azııqlap turarbıñ kozkomnarga, sumkomnarga, xoorkomga polgaş namnıñ ege organizastarbıngıa taqzırb.

Namnıñ organizastıbı, ajttırbıqlarbıñ solunnarbıbnı arıbnıngıa yrgylcy sırbırbırb turarbıñ „Şıbn“, „Tıva şıbn“,

„Leninniң әруи“ сәлunnарның редакторларына хылеен-
дирер.

Намның самдық еге организастарып уурмектер-
полурунун тугајында ајтырғыны өреніп көерун
TARN Төр Комитединге тақзыр.

II. Нам организастарып удурттур талазь-pile

1. Нам организастарып хун-пуру удурттун екки-
әддер сорулғань парымдалаағ, TARN Төр Комитеди-
ниң секретиерлериниң sostавына естер Тока, Разыр-Сат,
Талғанськ, Намсак полгағ Polat оларны падылар.

2. TARN Төр Комитединиң Политбюрозунун 1943
сыдып августун 4-те ундырген токтааль-pile TARN Төр
Комитединиң Каадыр килдизин reorganizastap, TARN
Төр Комитединиң apparadyна Orginstruktur килдизин
полгағ Каадыр килдизин, paза tus-tus килдистерниң сек-
торларып тургускапып падылар.

3. TARN Төр Комитединиң Orginstruktur килди-
зиниң ергелекцинге еғ Ојун Ortтун-оолду падылар.

4. TARN Төр Комитединиң Каадыр килдизиниң е-
ргелекцинге еғ Тулығ Талғанськты падылар.

5. Хун-пурунун поттуқ тuzalamсызып тыңзыдыр
харыссагалық нам азыдаксыларып көдеесе унды-
руп тургағ, paза намның еге организастарыпны сек-
ретиерлериниң отcodун тыңпар, оларны поттары-pile ве-
сет кыль тургағ, намның еге организастарып удурт-
тур азыды ундезини-pile сегидерин TARN сумком-
нарына, көзкомнарына полгағ хооркомунга хыле-
дир. Көзкомнар полгағ хоорком полза, намның ор-
ганизас пурызунун хереқлеп, сонуургар турар негел-
делерин пилir, кудукку нам активып өреніп полгағ
ону өстыруп торуктурар тугајында ук организастарга
поттуқ symelерни peer, paза азыдып yieger турzul-
газып солcurун организастар хылеелгелиқ.

6. Kozkomnarnың polgaş ege organizastarnың ap turar şiltpirleriniң kuysseldezin хьнар kontrol- daar coruktu тыңыдарып нам kozkomnaryнга таq- зыр. Po . tugajында eş Stalinnyң „... şyn şugumnu perip kaan soonda, ajttыrыqnyң şyn şiltpirin pergen soonda aзы хerektin cedişkinniq poluru organizastyq aзыdan, namnyң şugumun amьдыral kыrgыnga pottan- дыrar tugajында temisseldi organizastaaryндan, kizi- lerni şyn şilip aлырындan, udurttur organnarnың şilt- pirleriniң kuysseldezin хьнаaryндan хamaaryz” tep ajttыbşkынып parыmdalaar. (PK(B)N Top Komitedi- niң aзылының tugajында namnyң 17 tugaar Uluq xu- ralyнга otcot iletkelinden). Undyrgeñ şiltpirleriniң kuysseldezin хьнар kontrol daar coruktu nam komi- tetteriniң tus-tus sekreterleringe хyleedir.

7. Namnyң ege organizastaryндan informastarnы polgaş protokoldarnы coguur oş şaanda kiirer coruktu хандырағып namnyң kozuun, sumu komitetteriniң pol- gaş хooraj komitediniң sekreterleringe хyleedir.

Ege organizastardan kirip turar dokumentilerni todargaj poldurup, olarga sannarnы, faktylarnы, тың- nelderni polgaş sanaldarnы kiirgen turағып cedip aлыр.

8. Namnyң aзы-agьjып (nam dokumentilerniң ka- dagalalgazyп, ucodun, namnyң informazyп polgaş oon-taa oşkelerni) kьska хуussaаның iştinde jozuluq surumcudaryп kozuun, sumu polgaş хooraj komitet- teringe хyleedir.

9. Kozkomnarnың vyro kezigynneriniң arazyнда aзы хуваaldazyп ulam-na todargaj, pottuq polgaş şыngыb surumnuq, kыдыр toktaadyр, olarga tus-tu- zunda харылаарып-пйе хyleetken aзыdarnың харыb- salgazyп pediderin nam kozkomnaryның sekreterler- inge хyleedir.

10. Nam aktivының хuralдарып 2 ajda pir удаа сылдыгыр, namnyң iştikki aзыdaryп polgaş aзы-agьj- ның sugula sugula ajttыrыqlaryп aktivka sugaalaştы- gyр turағып nam kozkomnaryнга таqзыр.

III. Kaadъrlar orttuzunga corudar azы talazъ-pile

1. Moon murnunda turganъ bъkaş azыdakсылarнъ хөј cerge pir azыdan pir azы-ce хөј удаа oktap turarып soksadъp, azыdakсылarga хун-пурынунъ potтуq tuzalamcъзып көргыспу-шаан, olарнъ pir azыга ут ујede pъзъктыгарып cedip aлырп namнъ, кыруneniң polгаş azы-agъј organizastарыпнъ удурttukcularынга TARN Төp Komitediniң plenumundan хyleendirip tur.

2. Къзы хоорајга namнъ polгаş areveniң azыdakсыларыпнъ cы хуussaalyq şkolazып azыdar tugajында TARN TK-ның Polъtvurozununъ şiltpirin cyyldyq ter хyleep aлыр.

3. Kozkomnar, sumkomnar, ege organizastар sekreterleriniң polгаş azыcъ connuң sumu, суur хuralдарыпнъ targalarыпнъ тыг surguulдарып organizastар tugajында aйттыръqны şiltpirlep көөryn TARN Төp Komitedinge taqзыр.

IV. Azыcъ connарның хuralдарып, areveni, profebileldi, хereezenner organizastарып polгаş хөј-niittiniң өске-taa organizastарып удурttur talazъ-pile

1. Areveni, profebileldi, хereezenner organizastарып polгаş хөј-niittiniң өске-taa organizastарып хун-пурынунъ удурttulгазы-pile хандыгарып тыңзъдъp, ol organizastарның kezигynnerin хөј-niittiniң azылынга idepkејli-pile кiриştirerin kozkomnarga, sumkomnarga polгаş ege organizastарга хyleedir.

2. Azыcъ connарның хuralдарып polгаş хөј-niittiniң organizastарып nam talazъ-pile удурtturun pe-dider sorulганъ parыmdalaaş, azыcъ connарның хuralдарыпнъ, profebileldiң, kooperativtiң polгаş хөј-niittiniң oon-taa өске organizastарыпнъ uluq хural-

дарынын, конференцияларынын составына songutkan nam-
нын cingine, oralaksъ kezigynnerinden tyr nam pe-
lykterin turguzar ajttъryqny шlitpirlep kœoryn TARN
Tep Komitedinge taqъzъ.

3. TARE Tep Komitedinin talazыndan anyjak œs-
kenni, ыlangъja suurlarda polgaş kolxostarda areve
organizastaryn udurtturun, anyjaktarnъ kizizider aзы-
dъ ekkizitpejin turaryn ajtkasъ, cookku хuussaанын
iştinde ol cetpes aзыdъ edip cazar aлырн TARE
Tep Komitedinge taqъzъ.

4. Namнын ege organizastary cok cerlerde turup
turar iji-cangъs nam kezigynnerin polgaş areve or-
ganizastaryn udurtturun, paза olarnың-pile харызааны
тындъдарын nam kozkomnaryнга taqъzъ.

Namнын kezigynneri kajaа-taa aзыdap turary ха-
maan cokka pœ toktaalda ajtkan хемceqlernin куус-
seldezin хандырагы TARN Tep Komitedinin 7 tu-
gaar plenumundan namнын pygy kezigynneringe ху-
leedip tur.

Ekki aзыdakсыларны ileredip temdeqlenişaan nam-
нын Tep Komitedi polza, namнын, кyrynenin sagы-
ga-curumun yrep turar aзыdakсыларга агън-nyyr pa-
гымdaalavajы, namнын харыссalgazyн хyleedir ар-
раарын namнын, кyrynenin, profivilleidin, arevenin
polgaş œske-taa organizastaryн udurttukcularынга
plenumdan sagындъгыр tur.

Pistin namнын pygy kezigynneri po toktaaldъ
кyussedirinin хереenge idepkejlilq kirişkes, oñ-pile
namнын organizastыq aзын pistin respublikтың po-
litiktiq sorulgalaryның teninge cedir pediderin хан-
дыгыр şьdaar tep TARN TK-нын 7 tugaar plenumu
pyzyredi.

TARN Tep Komitedinin sekreteri S. TOKA.

Казы, 1944 сьдын martын 2-de.

**1944 сьлда мал өстырериниң кырыне
планьның полгаş нам организастарьның
сорулгаларьның тугајында ТАРН Төп
Комитединиң 7 тугаар пленумунуң**

Т О К Т А А Л Ъ

1944 сьлда мал өстырериниң кырыне планьның полгаş нам организастарьның сорулгаларьның тугајында еş Сьшваньң иеткелин тыңнааş, ТАРН Төп Комитединиң 7 тугаар пленумундан темдеглеерт полза:

Мал азыьнда самдык седишкinner пар полза-таа, Мал полгаş Сер азыьның јаамьзь, нам козкомнарь, азыль сөннуң хуралдарь мал азыьн сажьрадыр хемсеөлер тугајында ТАРН Төп Комитединиң 6 тугаар пленумунуң шитпирлерин, паза ТАР Сажьтар Сөвyleлиниң полгаş ТАРН Төп Комитединиң токтаалдарьн кыуссетреениниң хараазь-pile 1943 сьлда мал өстырериниң планьн сьд-ле кыуссетрејин пargан евес, харьн Тогу, Парьың хемсик, Өвүт, Улуқ-хем, Каа-хем полгаş Пил-хем козуннарында малдың пааş саны кьзылган. Ол козуннарының ругу нам организастарьнга полгаş азыль сөннуң хуралдарьнга мал өстырериниң планьн сьд-ле кыусседир евес, харьн азыр кыусседириниң ругу аргаларь пар турган.

ТАРН Төп Комитединиң 7 тугаар пленумундан токтаадырь полза:

1. 1944 сьлда мал өстырериниң кырыне планьн ниитизи-pile 1315000 паашка, 1942—43 сьлдarga удур малдың пааş санының ниити өзылдезин 10,4 хууга

TAR Sajyttar Cöwüleşinin polgaş TARN Töp Komitedinin radylaаның суульдуқ теп көөр.

2. 1944 сыда мал өстырериниң куруне планын кууседир полгаş оң продуктун сайзырадыр херекке намнын, куруненин, хөј-ниитинин руғу организастарнын азынын програмь полур TARN ТК-нын 6 тугаар пленумунун шитпирлерин полгаş 1944 сыда мал өстырер хемсеңлериниң тугајында TAR Sajyttar Cöwüleşinin полгаş TARN ТК-нын токтаалын хазык сок куусседир сорукту хандырағын козкомнарга, сумкомнарга, азыль соннарнын хуралдарына хулеedir тур.

Намнын, хуралдарнын, аревенин, профеллейдин полгаş өске-таа хөј-ниитинин организастарнын, паза оларнын удуртукцуларынын азын TARN Töp Komitedi ар көорде, 1944 сыда мал азын сайзырадыр планын куусседирин олар кансаар хандырағындан ар көөр теп ол организастарнын удуртукцуларынын пленумдан сағындырды.

3. TARN Töp Komitedinin 7 тугаар пленуму руғу намнын, куруненин полгаş хөј-ниитинин организастарын, намнын руғу кезигуннерин, аревекцилерни полгаş республиктын азыль малсыларын мал азын сайзырадыр куруне планын седишкянтин куусседирин-се, улус азылағын тоон сонгаар улам рьььдарын-се полгаş TAR-нын азыль сонунин материал культурлуқ пайдалын улам педидерин-се кьжгыр тур.

TARN Töp Komitedinin sekreteri S. TOKA.

Кызы, 1944 сыдын мартын 2-де.

TARN TK-ның 7 TUGAAR PLENUMUNGA CAMDЫK EȘTERNIN CUGAALARЫ

1944 сьдың fevral 28-ten mart 2-ge cedir poop ertken TARN TK-ның 7 tugaar plenumunga cugaalarьp ertken ajttьrьqlarның pirezii—namның organizastьq azьbьның tugajьnda TARN Tөp Komitediniң cingine sekreteri eș Tokaның ietkeliniң tugajьnda 27 kizi sanal perip, cybe cugaalaan.

Plenumның iji tugaar ajttьrьbь—1944 cьlda mai eștyreriniң kyryne planь polgaș nam organizastarьның sorulgalarьның tugajьnda TAR Sajьttar Cөvyleliniң targazь eș Cьтвалың ietkelinge 14 kizi sanal perip, cybe cugaalaan.

Plenumның cugaalașkan ajttьrьqlarьның yș tugaarь—organizastьq ajttьrьq tugajьnda TARN Tөp Komitediniң sekreteri eș Talgancьktyң ietkeliniң tugajьnda 1 kizi sanal pergen.

TARN Tөp Komitediniң 7 tugaar plenumunga pergen ol sanaldarьның ištinden camdьk eșterniң cugaalarьn moң adaanda kiirdi.

TARN TӨP KOMITEDININ 7 TUGAAR PLENUMUNGA TARN TK-нын SEKRETERI EŞ PAZYR-SATTYN CUGAAZY

I.

Politiktiq propagandь polgaş agitas polza, tajьың turguzuuşkunnuң-taa, tajьың yjezinin-taa сыдарында plëtin namnyң idej-politiktiq амьдыралының kol сүүлу роор kelgen.

Тываның Араттың Revolustuq namь polza, tajьың yjezinde curttuң pygy aзы амьдыралың tajьының pajdalьыга таарыстыр саартыр turguzar, Кызы Şeriqnin тылың рьзыдар азылды corudarda, хамьктың мurnunda podunuң propagandь polgaş agitas азылыңа yndezileeş corudup turar.

1943 сыдың Ijulduң 3 te Stalin paşкьның төөгулуq кьйгыгың Jozugaar Тываның Араттың Revolustuq namь pygy arat connarnь Төreen curttunga кьзыгаар cok perdingen, tajьыны көөр хөңny cok кьлдыр kizizidip, pygy кыстerni polgaş argalaryң Кызы Şeriqnin тилелgeziniң хереenge, tajьыны pyryn сыла шаар тилеериниң хереenge хaram cokка peer, tajьың yjezinde таварышкан pergelerni азыр тилеер херекке pelen кьлдыр kizizitken.

Арат connuң орттuzunga namnyң kalbak politiktiq агитазың corutkanьның хагаазь-pile olарның patriotizmь polgaş pydyrylge-politiktiq көдырlyуşкyny кансаар-taa аазок kalbargan,

Tajyn egeleeninden peer Тываның араттары маадырлыгы Кызыл Шерикке, Советтин улустарына рең удаа мөөң пелектени, 36 944 тажыны аатары Кызыл Шерикке соруткан. SSRE-ниң хосталган районнарына тузалаар-пие 17 000 рааф азың малдарны пландан тащкар өстыруп турар.

Arat connuң politiktiq polgaş pydyrylgeliq idep-köşini, paза moral-politikiq pajdalyн ulam pedideñ-phe namnyң propagandy polgaş agitas aзылың kalvarttyр sorudar tugajyнда арваннарда, суurlарда, кыразыл-агылларда, kolxostарда, MCAE-lerde, şkolalарда, алван cerlerinde, pydyrylge pyryzynde namnyң ege organizastарының canында 3—5 kizi sostavtyq agitkollektivlerini polgaş namnyң kozuun, xooraј komitetlerini, paза TARN TK-nyң canында 10—15 kizi sostavtyq lektorlar pölykterin turguskan. Olарny tamcşyтыр respubliktyң nam organizastары 354 000 азың тыңнаксыларлыгы 12 733 hetkel, leksi, solun nom-culgaзын sorutkan.

Namnyң propagandy polgaş agitas aзылының tajanың kol cyuly polur eş Stalinnyң „Sovet Evilelinin adacurttuң uluq tajynnyң tugajy“ tep nomun 3 000 kezek tiraştyq kyдыр parlap yndyрген. Eş Stalinnyң nomun өöreniri-pile 429 азың pölymnerde 10 326 kiziler, ооң ішінде 4 000 азың nam kezigynneri өörenip turар. 1943 сыда solunnарның tirazy 27 200, nom tepteriñniң tirazy (plan-pile) 110 000 cetken. 1944 сыда SSRE-den 7 450 solun parlaгань сагыткан. Kino, teatr, klubtar, kызыл-puludnar, nom saңnarы, radio cetkileri kalvargan polgaş aзылы ekkizeen. Uрап cogaal polgaş ceccen cogaal aзылының шынары ekkizeen.

Namnyң politiktiq propagandan polgaş agitas aзылы arat connu, nam, areve kezigynnerin Tөreen curttinga perdingen kyдыр kizizideringe eves eves roldu oñnar turар tep cyveni ovaарны көрөşin turар polgaş podunun aзылының іştin-ce kirves, aзылы or-

ganizastap pilves samdık „ereñgej“ kıldes par poop turar.

Samdık kyryne aзы-агы, et-yletpyr cerleriniñ polgaş хөj-niittiniñ organizastарының удурттup paas-taar ulustарь connu orttuzunga politiktіq агitas polgaş propagandь азын суq-le nam азыдаксызь kiziniñ professionalдыq хeree tep soora podap алған сорup турарының узурундан cer-cerde азы-агы, et-yletpyr cerlerinde агitas азыл pir teski ekki еves. Ынсаарга nam kozkonnарының polgaş namның ege organizastарының азыдаксыларының talазьндan connu orttuzunga politiktіq агitas polgaş propagandь азын pygy niittiniñ хeree кыдыр nepteredip шыдаваан.

Агитас polgaş propagandь азының тергилн cet-pes cybezi polza, азы-агының plannарың kyysseđirin-ce arat connu evilledeer polgaş praktiktіq sorulgalарың pottандьрагыңга organizаксь polvaјың turar. Syl tize, samdık nam organizastарының corutkan illetkeliniñ, leksiziniñ, vesediniñ, азы polgymnerniñ сапь хөj-таа polza, mal өstyrer plannь хerek кығында kyyssetpeen, pydyrylgeniñ саң-хөө plannарың kyyssetpeen, ында куш-азының сагыга-сирими pagaj poop turar.

Агитась polza, шыңсь polgaş өtkyt, pygy conga pildingir, pottuq tep cyveni pistiñ samdık азыдаксыларының ам-таа ekki pilveјin турарының хагаазы-pile агитастың шынарың peditpes, хагың кургаq сан syrer coruk todargaј. Propagandь polgaş агитастың шынарың pediderde ооң хевирlerin polgaş аргалаың шың corudarыңдан хамаарзыр узурунда онu АРН kozkonnарының sekreterlerinden egeleeş, propagandь агитас kıldisteriniñ ergelekçileri, paза paşкылар, hetkeçiler polykteriniñ kirzikçileri polgaş cer-cerde nam organizastарының саында namның surttaal polykteriniñ kirzikçilerine cedir todargaј piliri ergezok cugula.

Agitascь polur coruk cyq-le jji-cangьs kisilerniң piliр алған coruur koncuq „xovar“ pildizi eves, хатън nam азыдаксызъ kizi pyryzynuң ergezok piliр polza coguur mergezili polgaş erttemi polur.

Pistiң namnъң азыдаксыларъ agitastъң arga-xevirleringe mergeziirde uluq paaştyңsьlar Lenin, Stalin-dan өörenir xerektiқ. Lenin—Stalinnъң metodunga mergezeen SSRE-niң volşevikci agitascьларъ tajvьң-taa, tajъn-taa ujezinde tavaryşkan kandьq-taa perge coruktarnъ азьр tiileerin-ce pygy arat connarnъ көdyryp undyryp, uluq cedişkinnerni tiilep ap turarlar.

Leninci-stalincь jozu-pile pygy connu agitastар kizizider corukka mergezeen volşevikci agitascьлар-дың uluq turzulgazyң өөredir. Tьvaga agitastъң азь-лън volşevik namnъң agitazьnъң teңinge cedir pedi-der. Ol polza, pistiң pygy agitascьларъvьstъң kol sorulgazь polur.

II.

Agitastь polgaş propagandьnъ pedik cadaga көdyryp, onu namnъң, kyryneniң, азь-агьjнъң pygy adьrlарьnъң cedişkinneriniң yndezini poldurar teer polza, agitas propagandьnъң pygy arga-xevirlerin тьгьңaj todargaj piliр polza coguur.

Aas propagandьzьnъң kol xevirleri

1. Seminarlar. Seminarlar polza, namnъң, kyryneniң, азь-агьjнъң, хөj-nittiniң organizastарьnъң азыдаксыларьnъң idej-politiktіq piliр pedideriniң kol sugula хемсеqleriniң pirezі. Bncangaş aktivtьң piliр pedideringe таарьştьrgan sugula argalарnъң pirezі polur seminarнъ yrgylcy organizastар corudарь nam kozkomnарьnъң азыдаксыларьnъң kol sorulgazь polur.

Seminarнъ organizastар corudarda sugula cyylder polza:

a) seminarнъ удурttup erttirer kisilerni тьр pe-letkeeri;

в) семинарның өөредилгезиниң шынарын полгаş аргазып еккизидери;

с) семинарның азылының тематикалық планын со-гаадыр кылыр полур.

2. **Leksi.** Leksi polza, marksizm-leninizmni propa-gandyalaaryның kol cugula metodu polur.

Leksinin aзылып ыргылы системни-pile organizas-tap corudar tugajında nam organizastaryның pottuq sorulgalary polza:

а) раşкылар полгаş илеткелчилерниң пөлуын orga-nizastap, аңаа екки кизилерни шилп кирип, оларның лекси, илеткел азылының идеј-политтиктиқ шынарын ре-дидери;

в) илеткелдерниң полгаş лексилерниң тематикалық плағын согаадыр кылыр полгаş илеткелчилерни, лек-торзуларны шилп пелеткеери;

с) илеткелчилерниң полгаş лекторларның азылып pottuu-pile хылар контролдаары;

д) ује-уједе роор турар агар ајттыгыларның ту-гајында полг ş pyгы телегејниң пайдалының tugaj-ында pyгы нииттиге пилдингир лексилерни organizas-tap corudary полур.

3. **Konsultas.** Konsultas polza, kaadyrlaryның pot kisceel-pile pottaryның pillin pedideringe uluq oјnaaş-кыны.

Konsultas кылыр coraktu organizastaarda nam or-ganizastaryның kol sorulgaзы polza:

а) konsultas кылыр кизилерге ең екки пилликтиқ кизилерни ат кырынга томужлаары;

в) клубтарга, кызы-пулуңнарга, konsultasty со-рударда саныс-саныс-таа кизилерге, пөлык-пөлык-тер-таа corudary полур.

4. **Polit-sырьдышкып pөлгымнери.** Polit-sырьдышкып pөлгымнери ланың, кыруненің азыдак-сылары идеј талазы-pile кизиздеринің cugula argalary-ның preezi полур. Nam organizastaryның sorulgaзы:

a) polgymnernin udurttukcuların şilip tomuşlaar;

b) polgymnernin aзыльның şынарын polgaş metodun ekkizideri;

c) polgymnernin aзыльның planın polgaş programaların cogaadyp keleş;

d) polgymnernin өөredilgezin corudarda tiriq besetterni polgaş eştin margyldaaların kalvartтыр polur.

Aas agitazın organizastap corudaғы

Aas agitazın organizastap corudaryның sugula-sugula xevirleri—beset, nomculga polgaş iletkelder polur. Aas agitazының kol xevirleri polza, arat connuń orttuzunga ada-curttuń tajыльның tugajын, pygytelegejnin pajdalyн polgaş curttuń iştikki pajdalyн yrgyky massaly-pile tajыльлар тапыştырағының kol sugula argalary polur.

Aas agitazының ol xevirlerin paşymdaalar, agitazы организastap corudar tugajында nam organizastaryның kol sorulgalary polza:

a) beset polgaş iletkel kыр kizilerni şilip peletkeeri;

b) besettin tematikalыq planın cogaadyp kыр polgaş aңaa хamaарышkan materialdarnы сър peletkeeri;

c) besetti corudarda cangыs-cangыs kizilerge-taa, kollektivtiq-taa ulustarga corudary;

d) iletkel, xural, mitingi polur cerin todargajы-pile carlap тындаыр polgaş coguuru-pile peletkeeri polur.

Parlalga agitazın organizastaary

Arat connuń orttuzunga corudar politiktіq propagandyның, agitazың sugula xevirleriniń pirezil polza, paralga propagandyзь polgaş agitazы polur. Paralga agitazыңa хamaарзыр cyulder polza: *solun-*

nar; хана solunnarь, кыжырьоqlar, plakattar polur
Solunnarнң арынарыга мал азылың айттырьоqlары
ның тугаында materialдарны, curtтуң мурнаксы кизи-
лериниң азылың турzulгазын, намнын, кыруnenin, хө-
нииттиниң организастарыны азы амьдыралын, pot polgaş
şөleeliq кадык шыгымcyleidi калварттыр. Solun polza,
mal өstyret, soscaрьştь калварттыр, ekonomнун кам-
налгазын тыңыдар, caa каадырларны peletkeer тееш
corudup турар темисселиң организаксызы polur.

Parlalga agitazьн организастаар тугаында нам
организастарыны кол sorulgalарь polza:

a) solun parlalgaнң caгылгазьн калварттыр, ону
connun orttuzunga saat cok taradyр nepterediri;

b) klubtarga, nomculga cerlerine solunnarнь,
Sovettin informas vyrozunун тыңнадыqlарың telgeer
polgaş nomculgaнь yrgylycy организастар corudarь;

c) хорај суurlarga, pydyrylge cerleriniң kudum-
cularыга polgaş sumularның төpteringe, арваннар-
ның аразында арттар кырыга, хемнерниң keziqler
askыга азыр telgeeri polur.

*„Solun cyq-le kollektivtiq propagandy polgaş
kollektivtiq agitador eves, харьн paza kollektivtiq
organizakсы polur“* tep Uluq Leninниң өөредиин јо-
зугаар pistiң solun parlalgaвьс polza, curtтуң мал
polgaş тараа, сigen азылың, et-yletpyryn, transport-
туң, ерттем kulturун өstyryp saжьradьр хьreske arat
connарны евиледеп, socialistьq carьştь калварттыр,
ооң-pile arat connu кыш-азьдың caa алдар-хьндылыq,
caa yzel-podalдыq кизилери кьдыр кизидип, staxanof
şimceeşkinin калварттырының јozuluq инри polur.

*„Parlalga polza, хьни келир tudum өzer eves, харьн
şak келир tudup өzer uzurluq—ol polza, pistiң nam-
ның ең-ne cidiq, ең-ne кыстыq cepsee polur“* tep
Uluq Stalinнң айттырыкыны јozugaар pistiң solun par-
lalgaвьştь ulam калварттыр saжьradьр, ооң caгылг-
зын көvydedip, ону arat connarga—nomcukcularga
өј-şaanda saat cok cedirip peer, ону nomcup таньзар

corukka kalbak arat connarnь хандьдыр саңсыктырат азылды pottандырат.

Namnyң propagandy polgaş agitas aзылып organizastар corudarыnga klubtar, кызы-pulunnar, nom-culga cerleri, nom saңnarь, myzejler, kino cerleri, radio cetkileri onza sugula roldu ojnaar. Po tugajьnda nam organizastарnyң sorulgazy polza, ol polit-sьryдыбыşкып cerleriniң aзылып ekkizideri-pile todargaj хемсеqlerini алы.

Kesky agitastь turguzary

Agitastың paza pir sugula хевiri—kesky agitas polur. Cizee, plakattарны, кыжырыqlарны, solunnарnyң telgiirin, foto suruktuq хана solunnарып, хундылуq polgaş kergyzyq samьralарып, mal aзылып polgaş pydyrylgelerniң murнаксыларып suruktарып, ada-curttuq таыпнып маадырларып suruktарып, сесцен cogaidың, nom tepterlerniң telgiirin polgaş telegej suruktарып klubtarga, кызы-pulunnarga, pydyrylge cerleriniң iştinge telger turguzar. Po tugajьnda nam organizastарnyң kol sorulgazy polza, kesky agitaska хамаарзыр sugula materialdарны сьыр peletkeer polgaş organizastар turguzar, onu namnyң polit kizizidilgeliq aзылып cepsee poldurar.

Nam organizastар polza, podunuң propagandy polgaş agitas aзылып mal aзылдыq keşкyn arattарnyң iştinge kalbartтыр corutpu-şaan, pydyrylge, алван organizas polgaş хөj-nittiniң cerlerine paza kalbartтыр corudar uzurluq. Nam organizastар хамыктың murнунда surttaalсыларып ol cerlerge organizastaар. Olарnyң corudar besetteriniң, ietkeliniң, leksiziniң planып кылыр polgaş olарны tamсытыр namnyң agitas polgaş propagandy aзылып janзы-pyry хевirlerin organizastар corudarы sugula.

TARN TӨP KOMITEDININ 7 TUGAAR PLENUMUNGA TARN TK-ның SEKRETERI EŞ TALGANСЫКТЫН СUGAAZЪ

Pistin revolustuq namъvъstъn paza pir kol cugula ajttъrъbъ polza, oоd medereldiоq, temir-teоq sagылga-curumu polurun TARN-ның tyrumunde ajtkan. Nam-ның kezigyn pyryzy namның sagылga-curumun ың-гыbъ sagылrъn, namның polgaş curttuң politiktiоq амь-дыралъның хереenge iderkejlіоq kirzirin, namның lo-zunнаръn polgaş ыitpirlerin pottандырр kyussedir teeş temisselge karak-кызы polurun TARN-ның ty-rymy pisten ыңгыbъzъ-pile neger turar.

Paşкъ Lenin podunun ең paaştajrъbъ aзыдарыnga-la namның medereldiоq sagылga-curumunun uluоq uzur-tuzalъn kyştyu-pile yneler cugaalaanъ polza:

„Cangъs еptiоq kattъzъbъşkыnnоq, kyştyоq polgaş temir-teоq sagылga-curumnuоq nam cokka proletariat-тың diktaturun caalar алръ polgaş pъzъдыр tudarъ berge, ыncarga sagыл setkil talazy-pile cangъs ер cokka, namның kezigynnerinіn tоlu polgaş cugaa cok cangъs еptiоq corudulgazy cokka namga temir-teоq sa-гылga-curumun podaan-taa хeree cok“—teen.

Pistin revolustuоq namъvъs polza, podunun erttir kelgen tооgyzynyn іştinde Uluоq Leninnin cagъqla-гъn polgaş еş Stalinның ajttъbъşkыnnаръn, paza Lenin-Stalinnың nomnalъ-pile yndezilettinip turgustungan namның tyrumunуң, programъның negeldelerin ха-зык cokka kyussedip, namga polgaş Tьvanъn aзыcъ

connarънън хостуq ergezinge udurlangan angънън
cyzn-paazън tajъннарь-pile kam-xajъra cok ŕiltpir-
liq temissezip turgasъ, oзуp pъъkkan.

Namнън хуреелени ulam oскен. Cyq-le 1943 cы-
дън iштinde TARN-нън cingine kezigynunge—466,
oralakъ kezigynunge—733, kattъskaŕ—1199 murnak-
cъ medereldiq kiziler kirgen. Po coгuk polza, nam-
нън massa-pile pъъoq cook харыzaaъoq poop тура-
рън polgaŕ arat massalar podunun namъnga ханъ
ъnakŕыдън хереcciler turar tur.

Nemes-faŕistъoq imperializmge udur corudup turar
ada-curttuq хostalgaъoq tajъннън pir tugaar хунун-
ден egeleeŕ, Tъванън азыcъ connarъ TARN-нън fol-
gандъ kazan-taa kоcтup kоrbeen pedik patriotcu ky-
zel soruktuq, cangъs eptiq sъrъj kattъŕkannar.

Namнън cangъs eвин, oоq temir-teq sagылга-cu-
rumun pъъъdarънън tugajъnda Lenin—Stalinnън aŕt-
tъŕŕkъннарьн, TARN-нън tyrumynun polgaŕ progra-
mъaн negeldelerin, pistiq namъbъstъn udurttukcu-
zu eŕ Tokanън pisti ooredip, pisten neger turarън
namнън camdъk kezigynnerinden egeleeŕ, nam or-
ganizastarънън udurttukularъnga cedir am-taa py-
runy-pile kyyssetpejin turar. Po talazъ-pile camdъk
cetpesterni kоrgyzerge polza:

Namнън sagылга-curumun yrep, nam kezigynynun
хyleelgezin kyyssetpeenini cыdagaанъ-pile nam do-
kumentiziniн soluŕŕkununun yjezinde 212 kizi nam-
dan undyrtkenъ. 1943 cыдън egezinden peer 403
nam kezigynneri хемceq aъskan. Olarnън iŕtin-
den 36 kizi kyŕ aзыльнън sagылга-curumun yreeŕ ŕyу-
gyde ŕilttirgenner. Pottarънън ekki turazъ-pile nam
kezigynunden cajagaar yne pergenger 8 kizi. Nam
kezigynunden cajagaar yne peer coruktuq cizeen ap
koreeliner: cookta caa Paryн-хемcek ARN kоrko-
munga kоmunnun elеktiri stanzyъnga азыdar tur-
gan Tangъj tep, namнън oralakъ kezigynynun keep
cugaalaанъ:

„Men namnıñ oralakı kezigyny kizi-men, seel-
gy yjede araga-xımbı ızıp, kuş azılnıñ sagıga-
cırımın yreeş, azılnıñ tuştım. Am ol tugajında
nam xuralınga paza-la şygıncıledip turar appaar-
dım. Mıncangaş namga turar argam cok kizil pol-
garımda viledimni tuzaar pergeş, anaa-la kulak tış
arat poop corıujun“—teeş viledin tuzaar pergen.

По coruk cunu ajtıp turarı teerge, pir talazın-
da—nam organizazı namnıñ oralakı kezigynneriniñ
orttuzınga namnıñ polit kizidilgelıq azılnı koşkak
corudıp turarıñ, iji talazında—Tangıj ıškaş camdık
kiziler namga kiret coruktu anaa pir cybe kıldıp
koryp, kezigyn xyleelgezin kyyssetpejin, namnıñ
mırnınga şak mındıq cegencıq corıun kergyzyp
turarı ol tur.

Оон ангыда ajtıbışkыñ perıp, azılnıñ cetpezin
cugaalap, udurtulga peerge toovas, cyq-le potıar-
nıñ turazı-pile azıldaar teer anarxis pajdaldıq şak
ındıq iji-cangıs kiziler par poop turar, olarga nam-
dan picci-le tınzıq negelde kыbkan ijik-pe, azı
olarnıñ cetpes azılnıñ tugajın cugaalapkan polza,
toraan-na podunıñ cetpesterin kamgalap, namnıñ or-
ganizastarın udurtukuların eş-özeen podap, sler-
niñ negeldener evin erttir kadıq tur, kaadırlarga
karab tur-sler, meen azılnı ekki corıp turar cybe
ter purıu şavar.

Cizee, 1943 cyda Cöen-xemcik kozınnınga mal
emciziniñ ergelekezi turgan Sañcat polza, udurtıp
paaştaar nam, erge-cagırğa organnarıñ toovas, po-
dunıñ kara-turazı-pile azıldaar kizil turgan. ARN
koşkomundan polgaş kozınnıñ picce xural prezidi-
ymynden kыb turar azılnıñ tınnelin negeerge:
„Meen azılnıñ respubliktıñ tınnarında ırgylycy
pizip-le turar cybe polgaş, oon koryp alnar“ ter
kaar. Sovet Evileleliniñ ada-cırtıun tajınlıñ tugaj-
ında eş Stalinıñ nomun öeren teerge: „Men teedi
surguul tooskan erttemniq kizi tur-men, onu öeren-

gen xereem suu poor* teer. ARN kozkomu, kozuun picce xuralьның prezidiumy, oоң setpes aзыьн cugaalar ajttьbьskьn peerge, too-taa podavas, cula xerakter, tarьjьdap kaar turgan.

По pyгу setpesterin edip aьr teeь, ARN kozkomu xoj удаа oraldaьkaь cadaьkan. Adaktьn sөөlynde Saңcattь aзыьндан tyzyьvy-ьaан, nam kezigynьnden yndyrgen. Oоң soonda Saңcat podunуң kььp turgan puruularьn pilinmejн, oоң өzeenиn xop mege argalar-pile cedip aьr sorulganь salьp, Cөөn-xemcik ARN kozkomunуң vyrozunуң aзыьн, oоң udurtulgazьn puruu-ьaap, politik talazь-pile ььн eves, namньн cangьs evinge udur angь tajьzьnnaьngа aзыьlal polur pөlyqleldiq ьygymcylel kььp, podunуң talazьn-ce camdьk kizilernи evileldер kiirip turgan.

Ustynde turar cerlernиң yndyrgen ьiitpirlerin potandььp kyussediri adaanda cerlerge ьjaap-la cugaa cok alban polur tep namньн tyrymynde аьtкан. Namньн tyrymynde ol аьtканьн pister kyussetpejin turar pis. 1943 cьlda mal paazьn 11 xuu өstyrer teen plannь kyussetpeen-pis. 1943 cьlda TTK eksporttuң, Taq yletpyry aldьn тьвьзьньн plannarьn kyussetpeen-pis. Nam organizastarьньн udurttukularьндан polgaь eң ьlangьja nam komizьньн talazьндан namньн yndyrgen ьiitpirlerinиң kyusseldezин istep хьнаар aзыьdь koьkak corudup turar.

Pistin nam komizьньн төleeeri pottarьньн aзыьньн иq-ьiin am-taa ekki pilbejin turar. Nam komizьньн camdьk төleeeri polza, cyq-le curum yreen kezigynьnernи xemceq алgaь, oоң-pile aзыьн kььzьgaalar kaar saььbьtьq. Bir camdьk kiziler polza, nam komizь kandьq pir cerниң aзыьн хьнааь, oоң setpesterin ileredip aktь pizeeь, onu TARN TK-ньн nam komizьngа corudup turza, aзыь pytkeni ol tep pilip turaf. Oоң cizee, Tozu ARN kozkomunуң nam komizьньн төleezi eь Paьcьma kozkooptuң paьk-

сь артелиниң азылы хынааҥ, оларның четпестерин парьк-
ла 10 арн саазын toldur pizeen. Ынарга ол чет-
пестерни узуткаар тугајында кандыҥ хемсеҥ алган,
ARN козкомунуң вырозунга, азь козууннуң пиесе
xural prezidiymynge тургускан-пе. Сер-ле пилдинмес.

Polit-сьрьдььшкын азылының тугајында Сөөн-хем-
чик ARN козкомунуң ундырген токтаалын Pajan-tala
sumuzunda nam komitedi кансаар кyuessedip турарын
nam komizьның төлеезинден хынаан материалында
ајткань полза:

„Namның polit-сьрьдььшкын өөредилgeziniң тугај-
ында ARN козкомунуң токтаалын Pajan-tala sumuzu-
нуң nam komitedi кошкак кyuessedip турарын топ-тораан
узуткааҥ, namның polit өөредилgezin ARN козкому-
нуң токтаалын Jozugaар организастар сорударын ARN
sumu komitedinge шуут хyleedir. Po актыда ајткан
суyldernи кyuessediri-pile pir хuuzун ARN суму ко-
mitedinge peer“—teen. (Хьнар coraan Ҷангыр-ool).

По сорук полза, суҥ-ле nam komizьның хьналда
кыыр азылының иҥ-шиин өскерттир турар евес, харын
namның демократтыҥ sentralizmьн урег, хазьдыр тур-
ар, namның тырумynge удур сорук полур тур. Ҷьпында
полза, хынаан азылының тугајында материалын ARN
козкомунуң вырозунга тургускаҥ, оон ајттыьшкын
шилтир ундырер узурлуҥ турган.

ARN козкомнарьның секретерлери nam komizьның
төлеелерин сөвү-pile азыҥлар, оларга хун-пурунун ајт-
тыьшкын раашталгазын перип турарь четпес. Соокта саа
Каа-хем ARN козкомунуң сапында nam komizьның
төлеези еҶ. Лаа nam komizьның азылының тугајында
ајттырьыҥ салыгының илуу, харын „nam komizьнга кааҥ
парка херек poor суве ирги“ теп тускај cагаа-pile
ајттырьыҥ салган. Самдык ARN козкомнарь nam ко-
mizьның төлеелерин оларның хамаарьспас азыдарьнга
такрыладьыр, паруу азыҥлар турар суyлдер пар. Cizee,
Paj-tajга ARN козкомунуң nam komizьның төлеези
Суур-oolду козкомнуң таңзы-пизик емгелеер техниктиҥ

sekreteri, Uluq-xem ARN kozkomunun nam komizь-
nyң teleezi eř Margьnyң kozkomnuң kaadyr kildiziniң
ergelekcizi kыдыr tapкыладьр turar tur. Tees-xem ARN
kozkomunun nam komizьnyң teleezi Ojdup-ooldu ko-
zuunda profkomnuң aзыьн кыдырағь-pile, ARN koz-
komundan Kьзы-ce өөredip corudupkan turgan.

Nam komizьnyң yndeziñ sorulгазы polza:

1. Namnyң uluq хuralьnyң polгаř TARN TK-
nyң, ооң adaanda turar ARN kozkomnarynyң yndyr-
gen řiitpirlerin namnyң, kyryneniң polгаř aзы-agь-
nyң organizastary кансаар кyuessedip turaryн yrgyl-
cy хьнар turar.

2. Ser-cerde nam organizastarynyң aзыьnyң хь-
naldazyн yrgylcy corudar.

3. Namnyң programьн, tyrymyn polгаř surumun
yreennerge харьssalга körgyzer. Po polza, nam
komizьnyң тығдај-la tyrym Јozugaar хyleelgezi
polur.

Moон songaar ARN kozkomnary nam komizьnyң
teleeleringe өske aзы кыдырағьндан pyryny-pile хos-
taař, cyq-le namnyң yndyrgeñ řiitpirlerininiң кyuessel-
deziñ istep хьнаарыңга řuut aзыqlaar uzurluq.

Revolustuq namnyң sagьlga-surumu cunyn-pile
рьзыqlattьnyр turary? Pireede—aзысь connarynyң
orttuzungа murnakь medereldiq poluru-pile, aзы-
сь connarynyң хereenge polгаř revoluska podun
perdingeni-pile, podun хайралabas řьdamьkkaj co-
ruktary-pile; ijide—kalbak aзысь massalar-pile en
cook, olarynyң pile харьlazaьр piliri-pile; yřte—murn-
nakь medereldiq coruun pottandyр turar politiktig
udurtulгазыnyң řьnynda poop turar.

Pir өbes namnyң kezigyны kizi kyryneniң pol-
гаř кyř-aзыьnyң sagьlga-surumun рьзыqlaarynyң
хereenge podu yleger cizeen körgyspes, podunuң
кьыр turar aзыьnyң arga-texniin řingeedip albas,
podunuң mergezilin peditpes polza, namnyң кан-teq
kadьq řьngьь sagьlga-surumun sagьыг tugajьnda

TARN TӨP KOMITEDININ 7 TUGAAR PLENUMUNGA ӨBҮР АРН КОЗКОМУНУН СЕКРЕТЕРИ ЕҢ САЈЫННЫҢ СУГААЗЫ

Мен маңаа намның бир кол сугула азыь полур каадыр айттыгынын тугајында сугаалаар теп подај тур-мен.

Каадыр peletkeer, өstyryp торуктурар, оларнь азыл-га ынъ-pile хываар таарыштырар, шилip тыбар тугајында TARN ТК тооң мурнунда тыкка хөј хемсеңлер-ни ар, намның организастарыга todargaј айттышкын-нь perip kelgen.

Өвүр козуунунуң нам организастары TARN ТК-ның ол айттышкынарны кyuussedir tees, намның, erge-сagyrganың polgaş хөј-ниittinиң азылдарында 252 каадырларнь азылдары турар. Нам ege организастарының секретерлеринин, арван хуралдарының тaргaларының polgaş areve азылдарының pилин peдdери-pile 1943 сыда козуун, суму төптеринде 12 удаа semi-нарларнь corutkan. Оларның иштинден camдык өзүр турар каадырларнь таарызы азылдарга coguur өјyнде теп-шidip турган. Cizee, Calaattyда арван хуралының тар-газы турган Тавааны суму oralаксызында, MCAE тaргaзы турган Сыруң-oolду сумунуң азыль conu-нуң picce хурал президиумунуң тaргaзында, Sol-curда арван хуралының тaргaзы турган Өрттенеши ко-зуунуң picce sanаксызында, Tus-taq сумузуунуң picce хурал президиумунуң oralаксызы турган Caş-

ooldu ARN sumkom sekreterinde, sumunun mal emciziniñ töleezi turgan Makkal-ooldu ol sumunun mal emciziniñ ergelekcizinde tepşidip azydatkan. Бндьқ polza-taa, namnъ, kyryneniñ kaadyrlarъn peletkeer, olarнъ idej-politiktіq piliin pedider tugajъnda TARN TK-нън ajttъşkьnnarъn pistiñ nam organizastarъ am-taa ekki kyyssetpejin turar. Kaadyrlarнъ piliin pedider tugajъnda seminarlarнъ erttirip turarъвъs kon-cuq ebeeş, par turar kaadyrlarнъ taarъzъ aзылнга coguur oյynde хуваар, olarнъ oстыrer, tidimi pile tepşider aзыдъ polgaş caa kaadyrlarнъ şilip tьvar aзыdarnъ jozuluq pottandьrвајъn turar tur-pis.

Kaadyrнъ ekki tanьp pilvejin turarъвъstьd хараа-зъ pile pistiñ kozuunnuñ ulus aзы-agьjьnъ inspek-torunga, saq-xoo kildiziniñ ergelekcizinge azydadyr kizilerni cыl хirede тьppajьn, харъn po kozuunda aңaa aзы'dadyr kiziler cok tur tep, төp cerlerden kizi peeri кандьқ irgi tep olurup turganъвъs okta cet-pes tur.

Camdьk kaadyrlar pottarъnъn politiktіq piliin pe-ditpes, kьlган aзылнга mergezip oorenmes, pir-taa oзyp oendeleves cyyl par. Cizee, Calaatъ sumuzu Pydykkej 3—4 cыl iştinde sumu picce хuralъnъn prezidiymyn targalar kelgen хirezinde, ol aзылнга oorenip cadap kaaş, aзылндan тыşken. Ol sumunun nam komitediniñ sekreteri turgan Oјdup, Solcur su-muzunun nam komitediniñ sekreteri turgan Mannaj-ool, Tus-taqnъn sumu хuralъnъn sekreteri turgan Tamva-too olarнъ 4—5 cыl iştinde azydadyr, kaaş kattap sa-gьndьrьp, ooredip turvuze, ol aзыdaryнга oorenmejн, yrgylcy aragalар, aзылнга харъssalga cok тургаş, tyzyrtkenner. Oon ьдај 1930 cыdan peer арван, sumu aзыкькьp kelgen хirezinde cangьs cerde tap-tap turup pergen Solcurnuñ Taqva, Saqilъnъn Elvek ьşkaş kaadyrlar paza par.

Мон сонгаар намны, кугунын каадылагы
өстөр, оланы политикти пилин редидер, азыга сөр
таарыстар тугаында нам организастарыга ТАРН
Төр Комитедин 7 тугаар пленумдан хылеedir
полза согуур.

TARN TK-ның 7 TUGAAR PLENUMUNGA MCAJ-ның SAJЫDЬ EŞ TADAR-OOLDUN CUGAAZЬ

TARN TK-ның 7 tugaar plenumunga mal aзыль-ның tugaında тьндьқ iji ajttьrьqнь onzalар cugaa-laksар tur-men: pir talazьnda—malдь kadarссь хaj-гаарal cокка саль cорукту uzutkaарь, iji talazьnda—kyryne-kooperativtiq sektornuң aзыl-agьjларьнга mal-дь odarladьp aзаар tugaь. Po ajttьrьqlar polза, mal өstyrer tugaında kyryne planьның kyyssettinmejн turарьның camдьк cьdagaannaгьн ileredip turar.

Plreedede. TARN TK-ның 6 tugaar plenumunuң şiltpirinde амь хуунuң-таа, хөj-niittiniң-таа мальн kamгалар aзаарьның kol cyуly polза, malдь kadarссь хajгаарal cок саль cорукту uzutkar cок кьльp ро-lur tep аьткан.

Kadarссь хajгаарal cок cоруктуң cьdagaanьndan cөelgy уş cьдьң iştinde көrgysken cidiriqler polза:

Сьдар	Cuttan	Peryden	Is cок clikeni	Pygy tyуy	Ol cidiriqler caş malдьн kaaş хуузун poluru
1971	31 600	21 900	60 800	114 300	28,2
1942	20 200	23 000	60 000	103 200	29,5
1943	7 000	23 500	46 400	76 900	16,9
Tyуy	58 800	68 400	167 200	294 400	24,4

Kadarccь хайгаарал цок соруктан сы pyryde-le. 100 муң азық пaaш мaldь cidirip турарьвьсть устyn-де sannar көргyзyp, турар тур. Оон кьынга janzь-pyry aapьqlardan xopap турар maldьң саьн kadар polza, oon-taa xөj polur.

Ol cyny ajttьp tur teer polza, ma'dьң kadat хай-гааральн таарьстьr тургузарьньң, ыlangьja organizas-тьқ kadattьң cugula uzur-tuzazьн cedir ynelep көр-вejin турарьн ajttьp турар тур. Pir eves po-coruk-ту poldurvajьн, mal paazьнга сы pyryde 100 муң азық maldь nemej өstyрyр турган polzubussa, кyрy-neniң mal өstyрer planьн кyussedip шыдаар tep cybe margьldaа cок.

Maldьң organizastьқ kadadьн ekki evilledeerge, aзырал cemner evesөp poop turda pezin maldьң cut-tan, pөryden, is cок ciderinden polur kogaraldarnь uzutkap cок кьырьньң pygy argalary par tep cybeni pistiң murnаксь malcьннарьвьс хerek кьынга көр-gyзyp турарлар. Азы-агызьь eves, kadarccь хайгаарал cок соруктан poop турар cidiriqlerni arat kizi pyry-zy kancap-taa uzutkap ap polur polgaш ol tugajьнда кандьқ-taa perge cазьт cybeler cок tep cybeni ol murnаксь malcьннар көргyскенner.

Ol tugajьнда cyny кьырь тize, maldь хyn yrgyl-cy хайгаарар көер сорукту organizastaар, caa caa odarlarze көер сорукту coguur өj-шаанда corudar, одар-peлciirni malga кайь-xamaan cок каза paстьрваж-ьн, онu таарьстьr одарладьрьньң хuussaalarьн polgaш tus-tus cyзyp maldarga, paza uluқ, picceзинiң aажь-pi-le хуваагаш, pьзьqlap peer uzurluқ. Кьзын mal кьштаqladyr teen odarlarnь cidirttip kaaptar сорукту poldurvajьн, онu paаш purungaар камгалар алыр узур-luқ.

Namньң, кyрyneniң polgaш хөj-niittiniң organi-zastарьньң sorulгазь cyu polurul tize, одар-peлciirni сы тургузунда pyryn шын азыqlaar curumnuң tu-

гајында арван, суму организастарыга тодоргыя пилдингир кыдыр тајылырлар таныштырар узурлуқ.

Хуу азы-агылық саны арат кизи, малдың улуқ, пицезиниң полгаş cyзyn-cyзynунуң аајы-pile кадары, одар-pelciirni азықлаар кузы cedişpes tep cybe cer-le пилдингир полур. Ындықның төлезинде, малды одарладыр азаарың организастарының ең-не шың полгаş куыsettiniр полур аргазы полза, аалдарның, арванарның полгаş харың паза сумуларының curttap турар тебискериниң аајы-pile хој, өшкуну, сыгың, инекти, сарлыкты пөлык-пөлык кыдыр узыр кадарар coruktu организастар corudar. Ооң-pile пистер малды камгалар алың, одар-pelciirni сөр азықлаарың хандырар полгаş мал азылыңдан өске паза cugula азыдарга елен хој кизи кузын хостар ар полур-пис.

Ол ајтырғыга кадарсылар, сыгысылар хөлезилер coruk cer-le алван евес. Ону малың араттар поттарының кузы-pile поттары еелcezip тургаş куыssedip полур.

По тугајында мал кадарың ylegerliq, ekki организастар турар Мөңгун-тајга козуунунуң ylegerin cugaalap көрејин. Ол козуунда мал кадарың мындық ији јанзы арга-pile организастаан:

1. Сыгының, сарлыктың сувајларың, аныјактарың, шарыларың хој-ниитиниң хөлезилік кадарында тургускан. Сыгы кадарсызында ekki сыгысы кизилерни, сарлык кадарсызында ekki сарлыксы кизилерни тургускан. Ооң хөлезиниң араттар төлеп турар. Мал кадарсыларының хөлезинге ыјаар-ла акша peeri алван евес, ону өске cybe-pile паза төлеп полур.

2. Pir cerge ији-уш полгаş оон-таа хој өқлер curttap турар cybe полгај. Ол пөлык curttap турар аалдарың малың дезурнај кадарсылар-pile еелcezip кадарың турар.

Малды организастық кадарар тугајында по ији арга полза, пистин кајы-таа козууннагывьска pyгyn таарың полгаş кансар-таа потандырың полур.

Pistin curttubus ышкаш малдын curтка kadarccыла ылангыча сыгыccылар полза, мал азы-агында cугула узур-тузалық кизилер полур. Оl kadarccыларның, сыгыccыларның азыындаи малдың мendi турарь, semiriri, малдың мendi төрууру полгаш caш малды pyгун камгалар алырь улуқ хатаарзыр. Ысcангаш мал азыың, сайзырадыр, мал өстырериниң кyрyне планьн cедиш кинниқ кyуssedirиниң паза пир cугула кизилери ол полур.

Бндық cyбе турбузе, мал азыының ол cугула кизилериниң тугаында cer-cerde намның, кyрyнениң полгаш хөj-ниттиниң организастарының удуртукцуларындан cагыш салыр турарь окта cetpes. Cул теerge, kadarccыларның хөлезиниң төлер perbes, харьн халас кyш азықлаар теер podal азыль cоннарының camдык хуралдында пар. Oон ыңай малды camдык idegel cok кизилерге kадарттыр cyылдер паза пар. Cizee, Erzин козуунунуң Paј-xөл сумузунуң сыгызын kадагыр турган сыгыccы кизи, kадагыр турган сыгызындан иј peni tudup cагыр турган полгај. Улуқ-хем козуунунуң Şагаан-агық хоорајының 400 азық ineen kадагыр турар Kара-cагыл теер ашак 1943 cылдың cајынында-ia алыр узурлуқ акшазын хоорај хуралынга хунуң-не парь ар cadaр турган полгај. 1943 cылда Таңды козуунунуң Eleges сумузунуң сыгы kадагыccызы пир cылда сыгы kадаганының хөлезиниң ар cadaаш, MCAJ-га пилдрилшкн кирир тургаш, евееш акша төлеттирир алган полгај. Oларың амьдырал curttalgазының тугаында ол хире кошкак cагыш салыр турар cyбе, оларың пилин pedider тугаында cer-le cагыш салвајын турарь todаргај.

Moон соңгаар мал азыың өстырп сайзырадыгына cугула узур-тузалық поор турар kадагыccы кизилерниң тугаында онза cагыш салыр узурлуқ. Po тугаында:

- a) сумуларга, козууннарга kадагыccыларының cөбулей хуралдарың corудар;
- b) olарга зоoveterинарының pedyун пилин поор;

e) kadamccыларыың аразына сoсiалистық сарысты калварттыр, екки кизилерни мурнаксы малсынар-пиле пир төмеј үнелер көөр.

Ijide. MCAE полза, араг кизиниң азын силгедир, амьдыралып кultureдар сорукка полгаş малсын араг тың малып кызыгаар сок өстыреринге идиқ peer сорулгалық каттышкан азы-агылың еге хеври тер суве пилдингир.

Херек кығында суу роор турары теерге, пистин MCAE-леривистин пургулаж суу-ле тарыга азын евилеп-пиле сорудур турар роордан ағыда, хуузунда малып евилелдееш, ylegerлиқ кадат-пиле хандыраг сорукту кыважын турар. ОI полза, MCAE-лериниң азын-га онза сарыш салважын турарыыс ол тур. Пир евес MCAE-лериниң хууда малып евилелдиқ кадатка рурун тургузар полза, малдың хораар соруун полдурвас полгаş малдың шынар сажыраар, рара тыкка хөј кизи курун оон хостар ар полур.

Kolxostарның полгаş кыразы-агыларның малыны сыл-сылда өзылдезин (хуу-пиле) ар көерге:

Сыдарь Секторлар	1940	1941	1942	1943	1944
Kolxostar	11,8	16,0	17,0	19,0	21,4
Кыразы-агылар	8,6	10,1	9,5	11,7	13,1

Мон көерге, kolxostарда, кыразы-агыларда малдың өзылдезиниң темпазь куду тур, а продуктунуң өзылдези оон-таа тора, харып самдык азы-агыларда кудулар турар. Ро суылдерниң сыдгааны полза, kolxosка ругу малды турум азырал-пиле полгаş сылы, сыгык казаа-пиле хандыгыр шыдаважын турар полгаş одар-пелцирни сөр азылаарының аргазын пилвейин турар тур-пис. Ро тугажында пистин мурнаксы малсынардыстың полгаş Совет Евилелиниң мурнаксы азы-агыларының yleger турзулганын азылаар херек.

Мен подаарытга, колхозтарны, курагы-агъялар-
ныч талы ил орук-пиле сайырады: пиреде—малды
шынары, породазын педидер екки шынарыч малдарны
тускай өстырер; ийде—продукту (хөй еет, сыв, тук)
пер малдарны тускай өстырп сайырады.

Мал өстырериниң курыне планың седишкениң куус-
седир, оон-пиле маадырыч Кызы Шериңге материал-
дыч тузаламсынь куштeldireelinер.

ТОРСУЗУ

	арып
<i>S. Тока</i> —Намның организастық азылының тугаы	5
<i>S. Т. Сытва</i> —1944 сыда мал өстырериниң кы- руне плань ролгаş нам организастарының сорулгаларының тугаы	67
Намның организастық азылының тугаында ТАРН ТК-ның 7 тугаар пленумунуң токтаалы . .	90
1944 сыда мал өстырериниң кыруне планьның ролгаş нам организастарының сорулгалары- ның тугаында ТАРН ТК-ның 7 тугаар пленумунуң токтаалы	98
ТАРН ТК-ның 7 тугаар пленумунга самдык еşтерниң сугаалары	100
ТАРН Төп Комитединиң 7 тугаар пленумунга ТАРН ТК-ның секретери еş <i>Разыр-Саттың</i> сугаазы	101
ТАРН Төп Комитединиң 7 тугаар пленумунга ТАРН ТК-ның секретери еş <i>Талгансыктың</i> сугаазы	109
ТАРН Төп Комитединиң 7 тугаар пленумунга Өвур АРН көзкомунуң секретери еş <i>Сажы- ның</i> сугаазы	116
ТАРН Төп Комитединиң 7 тугаар пленумунга МСАЖ-ның сажыды еş <i>Тадар-оолдуң</i> сугаазы	119

Ундыреин харгалзаан,
TARN ТК-ның комизь

T. Occurbaanak
M. Lyndyp
K. Miroshnicenko
A. Palmvax
O. Tolgar-ool

Техниктиг редактор S. Рафър.

КНСХ-ның телези 0—310. Тираажь 1500.

Саазьн хемсее 5×8. Парлаан амазь 4.

Рудуылгеге килгені 1944—III/27. Тооскань 1944—IV/7.

Кызы, ТКРС-ның програвьнга парлаан. Сагьы № 1307.